

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

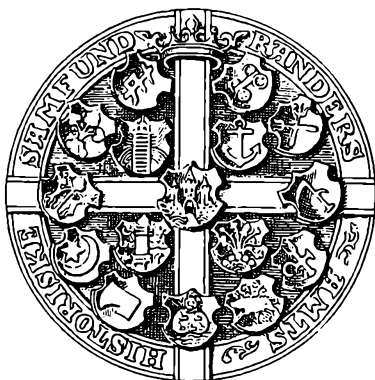
FRA RANDERS AMT

1969

HISTORISK AARBOG

FRA

RANDERS AMT

1969

LXIII årgang af »Fra Randers Amt« er udgivet af Randers
Amts historiske Samfund. I redaktionsudvalget:
Vagn Riisager, J. Aa. Søgaard og Ole Warthoe-Hansen.
Trykt i 1250 eksemplarer i C. J. Rye's Bogtrykkeri, Randers,
på glittet tryk E nummer 105-12 med Garamond Intertype.

Nogle bygningstekniske detaljer ved Randers-egnens kirker

AF POUL OTTO NIELSEN

Den romanske arkitektur på Randers-egnen er så bredt repræsenteret, at man her bedre end noget andet sted er i stand til at fordybe sig i dens forskellige virkemidler og detailrigdom og danne sig et indtryk af halvandet hundrede års arkitektoniske udvikling i et område, hvor former og udsmykningsprincipper i kirkebyggeriet skifter omtrent med hvert årti. Et forsøg skal i det følgende gøres på at karakterisere en gruppe af kirkerne i dette område og gøre rede for deres særlige forhold. Det drejer sig om kirker, hvis særpræg allerede er fremhævet¹, og som rummer muligheder for at udtale sig om tidlige træk i kirkebygningskunsten og ældre stiltræk af fremmed proveniens, for såvidt det er på sin plads at anvende stilbegrebet overfor de mere ydmyge af den ældre middelalders arkitektoniske frembringelser: landsbykirkerne af det enkleste tilsnit, sådan som de er myldret frem i ellefte, tolvte og trettende århundrede på en baggrund af mere eller mindre ærværdige byggetraditioner. I en del af de tidligste romanske landsbykirker gør normannisk indflydelse sig gældende, og det er tanken i det følgende at se på den rolle, den på dette tidspunkt spiller for skabelsen af de byggetraditioner, der har været levende ved opførelsen af vore landsbykirker. Lad os først vende os mod de fire østjyske kirker i Virring, Asferg, Råsted og Glenstrup, alle i Randers amt, og se på deres detaljer.

Den lille Virring kirke syd for Randers fjord fremtræder så upretentiøst som nogen romansk landsbykirke. Fra landevejen mod nord ses kun det tynde spir, og man skal ned i tunneldalen syd for Virring for at få et indtryk af, hvorledes kirken tager sig ud i landskabet. Rejsningen af denne kirke er sket i flere tempi. Ældst er kor og skib fra romansk tid, yngre, men stadig af romansk præg, er den vestlige tårnunderbygning, der nu står som en umotiveret grå klods af granitkvadre, efter at tårnet engang i 1700-tallet forgik ved sammenstyrtning. Arkitekt Uldall, som beskrev kirken for Nationalmuseet i forrige århundrede, oplyser, at kvadrene til tårnet skulle stamme fra den nedlagte kirke i Fløjstrup ligesom soklen om vestenden². I så fald er kirkens tårn af granitkvadre en »romansk« bygning fra den

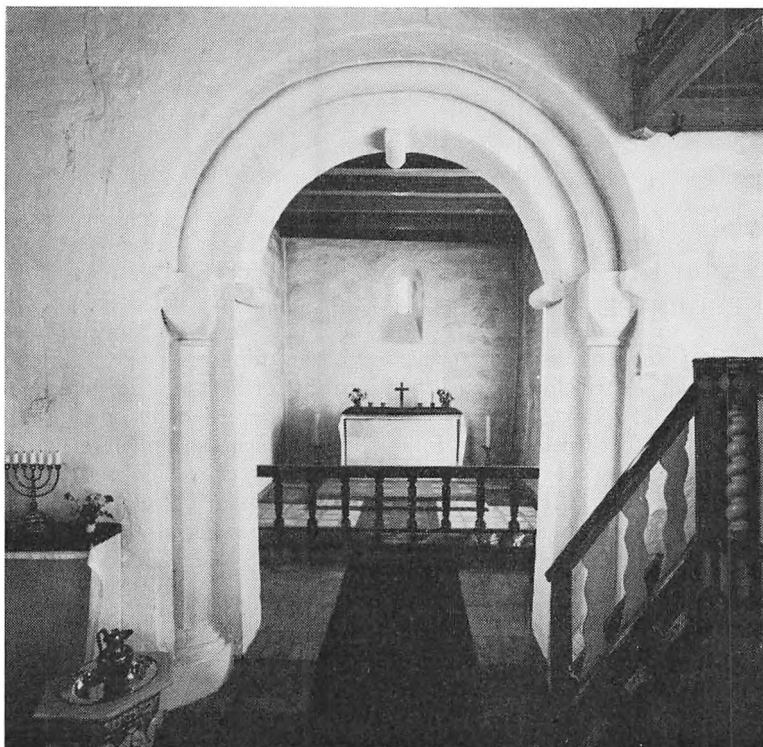

Fig. 1. Korbue, Virring kirke.

(J. Piepgrass fot.)

senere middelalder. Yngre endnu eller fra samme tid er våbenhuset. At kirken hører til det ældre sæt romanske kirker, fremgår af byggematerialet, der har ladet sig fastslå som rå granit, flint og al, i portaler og muråbninger kridtsten.

Bygningens detaljer og indre udformning står i virkningsfuld kontrast til det ydre. Glasmosaikken i korets nordvindue er romansk og i sig selv enestående ved sin velbevarethed. Den hører dog ikke til kirkens ældste udstyr. Østvinduet er tilmuret ligesom et lille asymmetrisk anbragt vindue i korets sydvæg, kun 1,4 m over gulvet og 1,15 m fra triumfvæggen. Disse oprindelige vinduesåbninger er dobbeltsmigede og sat af kridtsten. Det samme gælder korbuen, der er kirkens mest velbevarede detalje og i det hele taget et så gennemført

arkitektonisk led, at den savner sidestykke blandt mængden af østjyske brudstenskirker. I en retvinklet fals mod skibet står to slanke søjler, den ene polygonal, den anden cylindrisk, med runde, profilerede baser og normanniske foldekapitæler. Som det ses (fig. 1-2), indbyder kridtstenen i særlig grad til denne kapitælforn, der i sig selv er af enkelt tilsnit, med cirkelrundt tværsnit forneden og kvadratisk foroven. Fra skaftringen under kapitælet deler en dyb, lodret fold langs kanten stenen i karakteristiske koniske led, der foroven danner halvrunde skjolde. Over kapitælernes dæksten fortsætter en rundstav langs den retvinklede fals buen rundt. Som kragled i falsen vinkelret på triumfmuren ses over kapitælet et fremspring med skråt affaset underkant. Samme led genfindes i falsen mod koret og udgør her den eneste udsmykning. Som kragled på korbuens smalsider ses derimod to cylindriske led, hugget ud af vederlagstene. Et tilsvarende tredje led hænger øverst i buen under den midterste

Fig. 2.

Virving kirke,
detalje af korbu.

(Forf. fot.)

kilesten. Hele korbuen har stået dækket af et tykt lag puds, som blev afbanket og atter delvis påført under restaureringen i 1934. Her viste det sig bl.a., at de halvrunde skjolde på kapitælernes sider har stået skarpt afskåret, og at deres overflade var bearbejdet på en sådan måde, at der var dannet et regelmæssigt mønster af små cirkelslag, hvilket lader formode, at buen oprindeligt har stået upudset³. C. G. Schultz, der ledede restaureringsarbejdet, lod bl.a. også partiet omkring den nuværende sydlige indgang til skibet afbanke, hvorved der fremkom et dobbelt, kilestensmuret stik i frådsten over en portal med retvinklet fals, forhold, der lader antage en portaloverbygning over samme skema som korbuens, med søjler, baser, kapitæler og rundstav under stikket. Sporene, indbefattet den vestlige søjlebase, var i det mindste sikre nok til, at der kunne udtegnes en rekonstruktion af portalen. Den rektangulære døråbning blev imidlertid bibeholdt og resterne af den gamle portal atter pudset. På samme måde undersøgte nordportalen, der dog viste sig at være af enklere udformning: et dobbelt kilestik over en retvinklet døråbning. Foruden sin påfaldende arkitektoniske udsmykning har kirken i sin ringe murtykkelse, omkring 0,8 m, yderligere et fremmedartet træk.

Vil man opspøge noget tilsvarende, må man bevæge sig til Asferg kirke nord for Randers, en afstand på 23 km i fugleflugtslinje. Her indgår i bygningens ældste dele, kor og skib, de samme materialer som i Virring, dog hovedsagelig rå granit med detaljer i kridtsten. Hertil kommer en jævngammel tårnunderbygning i vest, hvis øvre partier består af kridtstenskvadre, der i andet stokværks højde danner indvendige sprængbuer til støtte for et tårn, hvis mure i nord, syd og vest har været trukket en kende tilbage for tårnunderbygningen, men hvis østlige mur hviler på tårnbuen, der forbinder nederste stokværk med skibet. Dette første tårn har rimeligvis været noget højere end det nuværende, teglmurede. Murene i skib og kor er af beskeden sværhed, ca. 0,8 m, og lader angelsaksiske konstruktionsprincipper skinne igennem ved deres uforholdsmæssige højde. Både i korbue og portal genfindes samme opbygning af detaljer som i Virring (fig. 3). Begge steder mangler dog de tre cylindriske led under bueslaget, men en afbankning af puds i korbuen har vist, at deres fravær her blot skyldes den almindelige ramponering af dette parti. I udførelsen af detaljerne må Asferg dog stå et skridt tilbage for Virring. Søjleskafterne er sværere, kapitælerne lavere og mere plumpe, hvilket berøver udsmykningen den lethed, der kom til udtryk i Virring. Der til kommer, at anbringelsen af søjlesektion og rundstav i korbuen ikke har tilgodeset den organiske forbindelse mellem disse led, hvil-

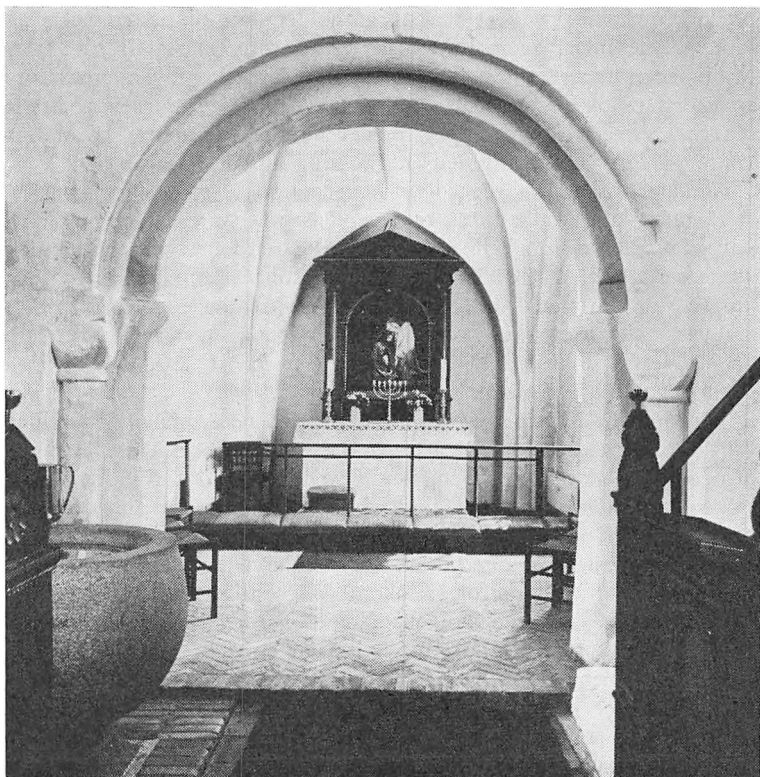

Fig. 3. Korbue, Asferg kirke.

(B. Stürup fot.)

ket giver buen et noget sammenklodset udseende. De to kirker viser imidlertid så mange fællestræk, at deres nære slægtskab fremstår med al mulig tydelighed. En helt tilsvarende ordning af detaljer kendes heller ikke i den hjemlige kirkearkitektur, men enkelte bygninger nærmer sig dem stærkt med en portalopbygning, hvis detaljer må forudsætte et nært slægtskabsforhold og en vis overensstemmelse i tid.

Først og fremmest gælder dette klosterkirken i Glenstrup⁴, der i romansk tid har taget sig ud som et arkitektonisk rigt anlæg med skib og tårn af anseelige dimensioner, tårnet et stokværk højere, end det nu fremtræder. Den oprindelige østlige afslutning er senere i middelalderen blevet erstattet af en retvinklet korafslutning af samme

bredde som skibet, og et væsentligt holdepunkt til bestemmelse af kirkens hele anlæg og arkitektoniske gruppering er følgelig gået tabt. Muligheden for at finde fundamentrester omkring bygningens østende består dog stadig. De to symmetrisk anbragte murgennembrydninger i skibets østlige langmure, der nu står tilmurede, vil muligt kunne få deres forklaring ved en gravning ud for disse partier.

Karakteristisk for tårnet, hvis hovedmateriale som skibets består af rå kamp lagt i kalkmørtel, er anvendelsen af store, kilehugne frådstenskvadre til de dobbelte og tredobbelte rundbuer over muråbningerne, vestportalen, tårnbuen og det øvre stokværks murgennembrydninger. Vestportalens dimensioner har ført til den antagelse, at den angiver stedet for kirkens ceremonielle indgang, med adgang til tårnets underste stokværk, der har dannet en forhal, åben mod skibet gennem den høje tårnbue.

Vestportalen i Glenstrup kirke er under senere ombygninger blevet svært beskadiget og har herved mistet sine oprindelige detaljer, men et parti af nordportalen, der blev afdækket i forbindelse med kirkens restaurering, giver et indtryk af, hvordan den kan tænkes at have set ud. Den senmiddelalderlige tilbygning ved skibets nordside skjuler det meste af denne portal, men ved undersøgelsen af murværket umiddelbart vest herfor fremkom den vestlige karm med to treklartrundstave i falsene, foldekapitæler over en tovsnoet vulstring og en dobbelt rundstav i stikket. Alt i alt en opbygning, der modsvare forholdene i Asferg og Virring, omend med modifikationer. Kapitælerne er lavere, det yderste af de to afdækkede nærmer sig terningkapitælet, og dækstenene ovenover med skråt affaset underkant virker massivere. Treklartrundstave træder her i stedet for hel-søjler. Har korbuen og indgangen i vest stået med en udsmykning, der modsvare deres fortrin frem for nordportalen, er betydelige arkitektoniske detaljer gået tabt i og med bygningens forfald og de ændringer, den er undergået. En fattig rest af kirkens formentlig rige udsmykning er dog bevaret og står fremme i dagen. Tårnets nordvindue i andet stokværk er udadtil forsynet med en retvinklet fals, hvortil oprindelig hører et par dværgsøjler med kapitæler og en rundstav i stikket. Kragled og rundstav er tilbage. Et karakteristisk træk ved vinduesåbningerne i tårnet er i øvrigt den store indvendige smig, et forhold, der leder os ind på omtalen af den fjerde og sidste af de kirker på Randers-egnen, der bærer utvetydige vidnesbyrd om normannisk bygningspåvirkning.

Kirken står i Råsted, et nabosogn til Asferg (fig. 4). Den romanske bygning her består øjensynligt af en ældre kerne, hovedsagelig op-

Fig. 4. Råsted kirke.

(Fotomax fot.)

ført af rå kamp, kalksten og flint i uregelmæssige skifter, hvortil hører det meste af skibets nordmur samt partier af den i større udstrækning omsatte sydmur. Af enkeltheder, der indgår i de ældste murpartier, er de to vinduer i langhusets nordside, nordportalen, som er tilmuret, samt den søjleprydede sydportal, der er bevaret som indgang til kirken. Koret, hvis hovedmateriale er blegekridt i form af regelmæssigt dannede kvadre, må med sin i alle detaljer velgenneførte muringssteknik forstås som led i en ombygning af kirken allerede i romansk tid, som har medført hel eller delvis sløjfning af det oprindelige kor og en påførelse af detaljer på bygningen, der totalt har ændret dens stilpræg. Ved denne lejlighed må den ydre udsmykning af det nyrejste kor, bestående af hjørnelicener forbundet med gesimsens rundbuefrise, være overført på langhuset ved en omsætning af de øverste partier af murene samt af murhjørnerne. På korgavlen har rundbuefrisen fået et ejendommeligt forløb, idet buernes diameter er parallel med tagvinklen, en udførelse, der genfindes på Albæk kirke nord for Randers fjord (fig. 5), der i de udvendige detaljer, hjørnelicener, rundbuefrise og den udmærkede kilestensmuring ved vinduesåbningerne nøje svarer til forholdene ved den yngre udbygning af Råsted kirkes romanske dele. Som ved de i det foregående

omtalte kirker mangler i Råsted den udvendige sokkel om kor og skib⁶ Indvendig, derimod, står korbuen med en enkel skråkantsokkel, der går igen på det murede alterbord. Korbuens forhold og materiale tyder i det hele på, at den hører til den samme genopbygningsperiode som koret. Hvis den var ældre, måtte man vente at finde en portaloverbygning i lighed med sydportalens på dette sted; i stedet står korbuen retvinklet med et enkelt, profileret kragled på smalsiderne⁷. På den anden side antyder den anvendte muringsteknik samtidighed mellem kormurene og alterbordet, der i begge tilfælde består af en kerne af hånd- til hovedstore marksten lagt i kalkmørtel og en skal-muring af fint tilhugne kridtkvadre. Kirkens østende står således som en samhørende enhed, og det er en nærliggende tanke, at dens opførelse og indretning inden for et rimeligt tidsrum blev fulgt op med påførelsen af den kalkmaleridekoration, der endnu pryder denne del af kirken, ligesom man har gode grunde til at formode, at alterbordet med sin aftrappede overside har været bygget til det antemensale, der ved gravninger i koret er fundet rester af.

Der synes da også kun at kunne være et ringe spring i tid mellem antemensale og kalkmaleri. P. Nørlund har tilkendt kirkens kalkmaleridekoration en nøgleposition inden for de østjyske malerskoler og placerer den i tidesrummet 1175–1200⁸. E. Lind har i en omtale i dette tidsskrift anslået en datering til omkr. 1170⁹. Endelig har de fragmenter af et gyldent alter, der er fremdraget af korgulvet, vist sig tilstrækkelig store til at give prøver på en ornamentik, der bringer Lisbjerg-frontalet i erindring, en inventargenstand, der traditionelt henføres til tiden omkr. 1150¹⁰.

De generelle usikkerhedsmomenter, som studiet af de enkelte middelalderlige kunstgrene trods alt ligger under for i kronologisk henseende, vil træde frem, når man forsøger tidsmæssigt at koordinere to frembringelser, der hører til hver sin håndværkstradition. Den afvigelse, der her kommer til udtryk i de to tidsfæstelser, må betragtes med dette i mente. Hertil kommer usikkerheden ved bedømmelsen af de ganske små dele af antemensalet, som der her er tale om. Muligheden for, at antemensale og kalkmaleri er tilkommet på samme tidspunkt, må holdes åben, ligesom det ikke kan udelukkes, at der består en afstand i tid mellem dem. På dette sted vil det måske være på sin plads blot at betragte maleriernes traditionelle tidsfæstelse som en passende øvre tidsgrænse for dets indretning. Således kan vi nøjes med at konstatere, at Råsted kirke ved en given anledning fik en rig arkitektonisk udsmykning i og med nyopførelsen og indretningen af koret, og at denne begivenhed indtraf engang i tredje

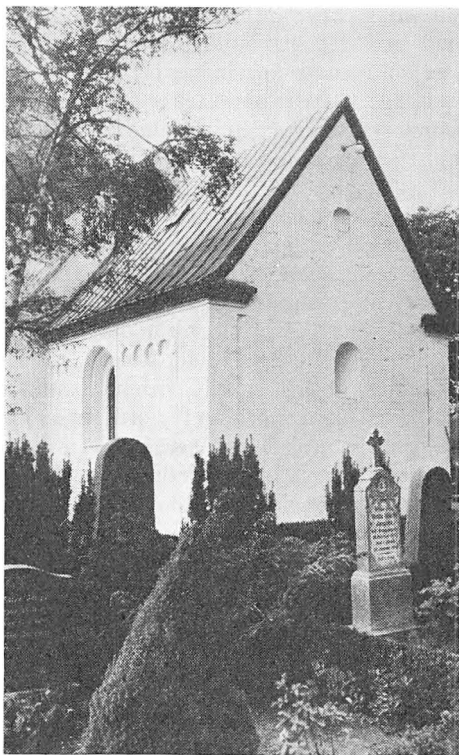

Fig. 5.

*Albæk kirkes kor
set fra sydøst.*

(Fotomax fot.)

fjerdedel af 12. århundrede. Ved samme lejlighed har kirken sikkert fået sit reliquie, der blev fremdraget ved en undersøgelse af alterbordet, som vanligt anbragt i en lille blykapsel i et indre gemme.

Det ville være passende herefter at vende tilbage til udgangspunktet for vor omtale af kirkebygningen, nemlig den ældre kerne i skibet og de to nordvendte vinduer, der med lysningen helt ude i den ydre murflugt og den brede indvendige smig genkalder træk, der forekommer almindeligt i forbindelse med normannisk byggeskik. En kuriositet er de små retvinklede konsoller over hvert af vinduerne på murens yderside; deres motivering skal muligvis søges i rent praktiske foranstaltninger, der var en nødvendighed i tider, hvor vinduesglasset endnu ikke havde fundet udbredt anvendelse, og regnen ellers ville sive fra ydermuren ned ad den indadhældende vin-

duessmig. Et simpelt trælukke har vel været anbragt i åbningen i lighed med det, der fandtes spor af ved undersøgelsen af Virring kirkes nordvendte korvindue i 1934¹¹.

Begge skibets oprindelige portaler er høje og smalle, deres afstand fra vestvæggen er mindre end 1 m. Nordportalen er nu til-muret, men sydportalen står relativt velbevaret med sine detaljer i kridtsten (fig. 6-7), selv om den bærer præg af at have været delvis nedtaget og atter genopstillet. Indbygningen af murede bænke i det senmiddelalderlige våbenhus har således medført forstyrrelse af portalens nedre dele, hvilket må være forklaringen på, at egentlige baser til søjlerne mangler, og at den ene søjle er kortere end den anden. Portalen afviger på flere punkter fra de i det foregående beskrevne, men de enkelte dele finder deres plads i et skema, der er ganske tilsvarende. Øverst et kilestensmuret stik med fals og rundstav, herunder en søjleopbygning (uden baser) med søjleskafter, kapitæler hugget i ét med den øverste kvader i karmen, samt svære, profilerede dæksten, der danner vederlag for stikket. Kapitælerne er foldekapi-tæler, af en variant med dobbelt skjold, der i normannisk arkitektur hyppigt optræder side om side med den enklere form, der ses an-vendt ved de forannævnte portaler.

Det har været traditionen tidligere at føre de spredte normanniske bygningstræk i vore kirker tilbage på den i øvrigt veldokumenterede orientering mod De britiske Øer, som den danske kirke lå under for

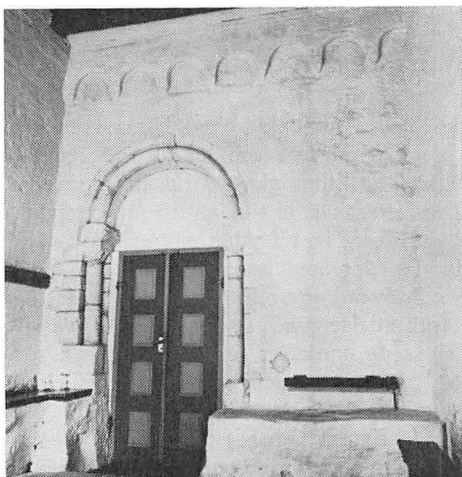

Fig. 6.

Sydportal,
Råsted kirke.

(B. Stürup fot.)

Fig. 7.

Råsted kirke,
detalje fra sydportal.

(Forf. fot.)

i 11. århundrede. I visse tilfælde synes bygningshåndværkere da også at have fulgt med den strøm af kulturmeddelelser, som landet modtog fra disse kanter et stykke op i middelalderen: da Knud den Hellige (1080–86) lod opføre den første katedral i Lund, blev den bygget efter et gammelt engelsk planskema¹². Rent angelsaksisk præget byggeri er dog kun iagttaget ét enkelt sted i det nuværende Danmark, nemlig ved Sct. Jørgensbjerg kirke i Roskilde, hvis oprindelige detaljer føres tilbage til tiden omkring 1040¹³.

De i det foregående omtalte kirker af normannisk præg synes også på flere måder at give belæg for deres engelske afstamning. Nærmere bestemt bør de tilskrives den fase i engelsk arkitektur, der karakteriseres ved betegnelsen »the Anglo-Norman overlap«. Denne blandingsstil optrådte i tiden efter den normanniske erobring 1066, i en tid, da klostervæsen og domkirkebygge modtog nye impulser fra kontinentet, og hvor så godt som hver eneste angelsaksisk bispe-

kirke blev udbygget eller genopført fra grunden i kontinental stil. Følgelig står der intet eksempel på den angelsaksiske stils større kirkebygninger tilbage, og det er vel troligt, at heller ikke det halve århundrede før invasionen har set særligt imponerende bygningsværker rejse sig – en tid, hvor den engelske kirke synes at have stået mærkeligt i stampe. De mindre landsbykirker ude omkring fik dog lov til at blive stående i årene efter den normanniske overtagelse, og det beskednere kirkebyggeri fortsatte i mange tilfælde ad baner, der fulgte principperne i den ældre, hjemlige byggetradition. Det er her, man kan tale om et »overlap«, idet de nye stilimpulser måtte smitte af på de mindre kirker, efterhånden som de store byggepladser omkring domkirkerne etableredes. Hermed opstår en blandingsstil ved de mindre bygninger, der først og fremmest kommer til udtryk i detaljerne. Et af hovedelementerne i udsmykningen bliver »cushion«-kapitælet (foldekapitælet), der er et særkende for den normanniske arkitektur, et støtteled, der går ud fra kegleformen (sml. fig. 2) i modsætning til det tyske terningkapitæl, hvis »krop« formes efter en halvkugle. I den oprindelige udformning dannes kapitælets side af en enkelt halvcirkulær flade, der med tiden opdeles i to eller flere skjolde, adskilt af en fold. Den sammensatte type, pibekapitælet, tilhører den senere »transitional« stil, ca. 1140–80.

Foldekapitæler med enkelt og dobbelt skjold optræder især i de af de engelsk-normanniske katedraler, der rejstes fra omkring 1090 og nogle årtier frem: Winchester, Norwich, Peterborough og St. Alban. I den karakteristiske udformning, der kommer de ovennævnte danske eksempler nær, ses de bl.a. i krypten under Gloucester Cathedral, som grundlagdes 1089 og blev indviet 1100. Det er da også ved kirkerne i Gloucestershire, som naturligt må have stået under indflydelse af domkirkebyggeriet i Gloucester, at vi finder portalformer af samme karakter som de østjyske (fig. 8–9). De her afbildede eksempler viser foruden den velkendte ledføring kun få af de detaljer, der ellers almindeligvis pryder portaler af denne art: karvskårne mønstre, »trowel point« (rudemønster), »roll billets« (rullefrise) og »chewrons« (zigzagmønster i stikket). Forskellen fra de danske portaler er ikke stor og kan i det hele ikke tilskrives andet, end hvad materiale og sparsom lokalbestemt udsmykning gør gældende. Kirker med portaler og korbuer af denne art og med variationer over dette skema træffes spredt i det sydvestlige England i området mellem Birmingham og Southampton. En tidsfæstelse af de to kirker, Winson og Winstone, hvorfra parallelterne er hentet, haves så lidt som en tidsfæstelse af hovedparten af danske landsbykir-

Fig. 8. Sydportal, St. Michael's Church, Winson, Gloucestershire.

(Nat. Mon. Rec.)

ker, men deres stilistiske afhængighed af domkirken i Gloucester tyder på, at de tilhører tiden omkring 1100.

Med disse paralleller har vi søgt en tidsramme for det indslag af engelske stiltræk, der kommer til udtryk ved kirkerne i Virring, Asferg og Glenstrup samt med de ældre dele af Råsted kirke. Sammen med klosterkirken i Venge¹⁴ og de af C. G. Schultz fremhævede kirker i det østlige Danmark: Hammer, Elmelunde og Hofte-rup, udgør denne lille gruppe østjyske kirker det væsentligste engelske indslag i vor tidlige kirkearkitektur. I sammenligning med den store mængde af jyske granitkirker, der rejstes i 12. århundrede og hovedsagelig bærer præg af tysk stilindflydelse, er det et ringe indslag, der er kommet vestfra. I Sverige gør en engelsk-normannisk bygningspåvirkning sig gældende på omtrent samme tid som i Østjylland, men med noget større rækkevidde. I Västergötland bliver indslaget således bestemmende for dannelsen af den kirketype, der præger dette område¹⁵. At tilsvarende undersøge virkningerne af den fremmede byggeaktivitet i det østjyske vil være på sin plads, når man tager det tidlige tidspunkt for dens opkomst i betragtning. En

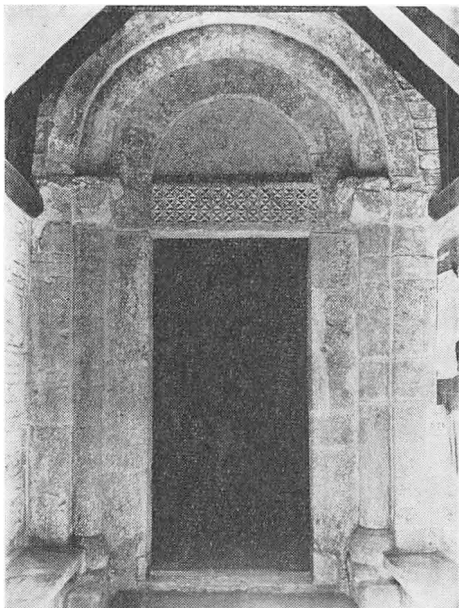

Fig. 9.

*Sydportal,
St. Bartholomew's Church,
Winstone, Gloucestershire.*

(Nat. Mon. Rec.)

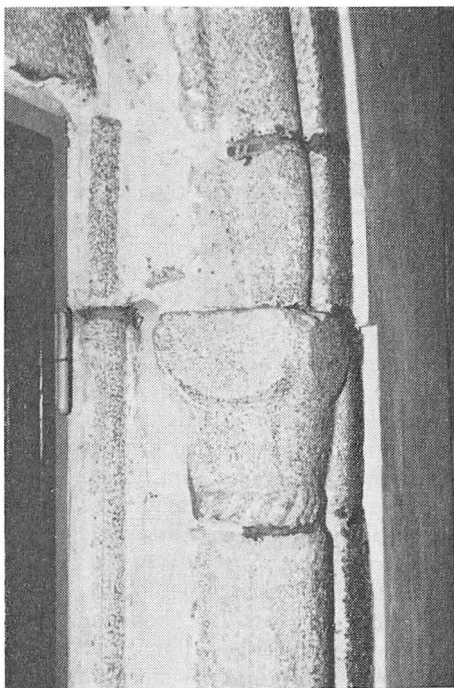

Fig. 10.

*Støvring kirke,
detalje fra nordportal.*

(Forf. fot.)

detaljeret gennemgang af grundplaner og detaljer især inden for gruppen af østjyske brudstenskirker må i det hele taget kunne skaffe klarhed over spørgsmålet om dannelsen af vor landsbykirkemodel. Foreløbig må vi afvente kompletteringen af værket »Danmarks Kirker« før den videre stillingtagen på dette område.

Enkelte kirker på Randers-egnen synes dog allerede ved det umiddelbare indtryk af deres enkeltheder at have aftaget træk fra de fire engelsk-normanniske brudstenskirker i området. Vester Tørslev kirke har med sine høje, smalle indgangsportaler tæt ved skibets vestvæg og et enkeltmigret vindue i korets nordvæg to ting, der bringer Råsted kirke stærkt i erindring. Et andet eksempel træffer vi i Støvring kirkes nordportal, der er en i granit udført Asferg-Virringportal. Det ses på kapitælerne, at deres overførelse til dette materiale er faldet uheldigt ud, og at resultatet er blevet temmelig formløst (fig. 10).

En række fremmedartede detaljer ved vore kirker skal heller ikke forbigås, da de har tilknytning til vort emne.

En række detailformer lader sig således utvetydigt bestemme som normanniske træk, det gælder bl.a. den sporadiske forekomst af »chewron« og »roll billets« i danske kirker, kendt fra den fornemme portal ved Vor Frue kirke i Ålborg, det eneste sted, hvor disse to ornamenteringsformer optræder i deres organiske sammenhæng. »Roll billets« boltrer sig i en frodighed, der kun kendes tilsvarende i normannisk arkitektur, om Venge klosterkirkes apsis i gesimshøjde og i noget enklere udførelse omkring stikket over Lime kirkes nordportal¹⁶. Samme kirke ejer i sin præstedør i korets sydmur en stor mærkværdighed¹⁷. Karmstenene, der desværre hærages af forvitring, bærer en udsmykning i lavt relief bestående af zigzagbånd, fletbåndkors og en båndsløjferemiscens. Det ligger nær ved at forstå zigzagbåndet som en efterligning af »chewron«en, men når alt kommer til alt, virker portalen mere som en træsniders udflugt i et fremmed materiale – eller som en stenhuggers forsøg på fri udfoldelse efter forbilleder i træ, som han ikke helt har forstået! Vor tidlige middelalderlige dekorationskunst er i det hele taget fuld af eksempler på denne art stilistisk tvetydighed. I øjeblikket må det være os en ringe trøst, at mængden af alternative tolkninger er endnu større inden for den samtidige ikonografi.

Der er et forhold ved murværket i Lime kirke, der må nævnes her, hvor nordportalens normanniske træk fremdrages. I skibets mure, der består af uregelmæssige skifter af rå granit i groft tilhugne emner, ses sporadisk tilløb til en muringsteknik, der er kendt som opus spicatum, sildebensmuring eller aksværk. Opus spicatum er et fænomen, der er vanskeligt at skille fra som karakteristisk i én enkelt stilistisk sammenhæng. Snarere er det en muringsteknik, der knytter sig til en bestemt klasse af bygninger, nemlig dem, hvori indgår brudsten som hovedmateriale. I angelsaksiske kirkebygninger synes vi ikke at støde på aksværket i noget omfang¹⁸, men ved de normanniske borge, der skød frem efter 1066, samt i enkelte engelsk-normanniske kirker træffes det sporadisk, i første tilfælde som et styrkende led i fundamenteringen, i andet på forskellige steder i bygningens murflader. Det karakteristiske ved denne anvendelse er det rent bygningstekniske, hensynet til murenes soliditet ved bygningsværker, hvor materialets beskaffenhed kun har tilladt en tilhugning i mindre blokke¹⁹. Herhjemme optræder aksværket på tilsvarende vis, spredt rundt i de østjyske og sjællandske brudstenskirker. Ved de af C. G. Schultz beskrevne sjællandske frådstenskirker²⁰

forekommer det sammen med udpræget engelske detaljer, her anvendt i ydermurene i horisontale skifter af vekslende højde. Kun ét sted herhjemme er dette muringsprincip blevet gennemført med større konsekvens, nemlig ved Vor Frue kirke i Roskilde, på hvis høj-kirkemure aksværket ses i større fladedækkende partier²¹. Den udstrakte brug af aksværket til facader eller større indre vægflader er et så godt som ukendt træk i normannisk arkitektur nord for den engelske kanal, men i Normandiet, det egentlige hjemsted for denne arkitektur, ligger der en række større kirker, hvis facader fra sokkel til gesims er sat i aksværk. Eglise de Cerisy-la-Foret, Manche, der blev indviet 1050 omend først fuldendt 1088, er en af disse kirker fra 11. århundrede, hvor større partier af det udvendige murværk giver prøver på denne teknik²². Vor Frue i Roskilde henføres normalt til 1080.

Kort kan vi fastslå, at størsteparten af de danske forekomster af opus spicatum er af samme karakter som i de engelsk-normanniske bygninger, og at dets optræden leder tilbage ad de samme kanaler, som hist og her har bragt mindelser om »the Anglo-Saxon overlap« ind i vor tidligere kirkearkitektur.

Vi vil et øjeblik vende tilbage til kirken i Virring og tage udgangspunkt i de cylindriske led i korbuen, tidligere omtalt som buedråber. Deres forekomst i andre kirker af engelsk præg har været omtalt af C. G. Schultz²³, der også med rette har påpeget deres lighed med former i træ. Der er i hvert fald her tale om et motiv, der inden for stenbygningskunsten kun i få tilfælde lader sig skille fra den dekorative helhed i portaler og muråbninger. Søger vi det i engelsk-normanniske bygninger i årene efter 1100, træffes princippet med halv- eller helcylindriske led ofte i buer, langs hvis underkant der løber et »chewron« (zigzag) mønster, gerne således, at leddets halv- eller helcirkulære endeflade er anbragt under hver nedadvendende spids i »chewron«en. Også i det 12. århundredes senere del optræder de runde led, buedråberne, som en selvstændig detalje i de kløverbladsformede og fligede portalåbninger; nu ikke kun i England, men spredt i Nordeuropa, især i det baltiske område, hvor overgangsstilen har sat sit præg på mange kirkebygninger²⁴. Dette dekorative fænomen har tidligt været gjort til et stridspunkt for tidsfæstelsen af vor romanske arkitektur²⁵, men det er nu forlængst indset, at der er tale om træk, der knytter sig til den udgående fase af romantikken. Det er også vanskeligt i angelsaksisk eller normannisk arkitektur at finde tilstrækkeligt tidlige buedråber, der kan jævnføres med de danske forekomster. I en indvendig døråbning i Winchester-

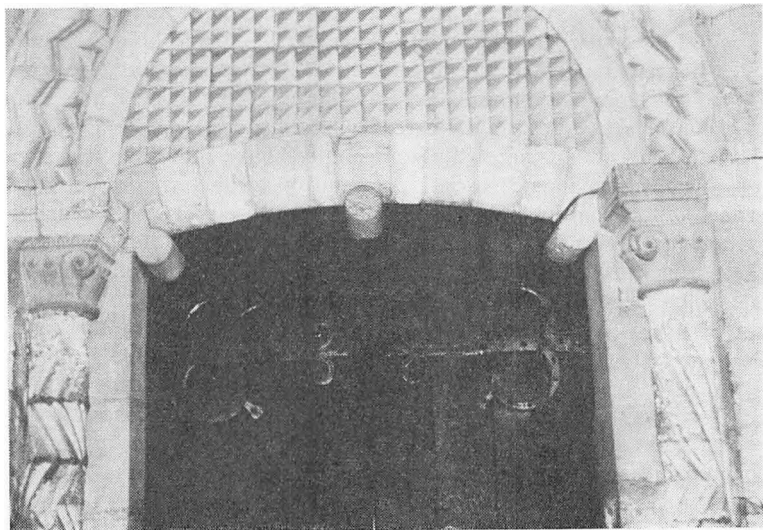

Fig. 11. Detalje af sydportal, South Weald, Essex.

(Forf. fot.)

katedralens nordre korsarm dannes konsollerne af to dråbeformede led. På endefluden af det korte, cylindriske led ses en karvsnitroset, som svarer ganske godt til et tilsvarende ornament i Elmelunde kirke²⁰. Buedråberne kan dog ikke i dette tilfælde siges at være af samme karakter som de danske, endsiges udgøre nogen tilfredsstillende parallel. Det samme gælder buedråberne i sydportalen i South Weald, Essex (fig. 11), der hænger under tympanets svagt buede underkant, skønt princippet med de tre dråber her genfindes. Portalen må set ud fra sin udsmykning henføres til midten af 12. århundrede.

Det vil formodentlig være på sin plads at betragte buedråbemotivet som egentlig hjemmehørende inden for tømmerhåndværket, i den udsmykning, man har givet større kirkeinventar som ciboriestolper o. lign., en anvendelse, man har været almindeligt fortrolig med, men som kun sjældent har været anvendt af stenhuggeren. Det ville i det mindste være en forklaring på vanskeligheden ved at bestemme motivet i den arkitektoniske sammenhæng. Det er muligt, at buedråbemotivet i de østjyske kirker, Virring og Asferg, i virkeligheden er hentet fra træarkitekturen, der i egnen omkring Randers bevarede

tilstrækkeligt format til også at kunne påvirke det romanske kirkebyggeri senere i 12. århundrede. De sære båndsløjfeportaler er et vidnesbyrd herom²⁷. Anvendelsen af dråber i gesimshøjde på ydermurene under en udragende konsol med hvælvet underkant ses i granit ved kirkerne i Sem og Sønderbæk, i kridt ved kirken i Skellerup.

Efter den indledende gennemgang af detaljer ved den lille gruppe kirker på Randers-egnen har det vist sig berettiget at fremføre en lettere korrektion af en tidligere fremsat datering²⁸. Dette bringer det omhandlede engelsk-normanniske indslag frem til omkring 1100, et tidspunkt, der naturligt nok danner afslutningen på den række af angelsaksisk prægede impulser, der tilføres det daværende Danmark samt de mellemsvenske landskaber. I 12. århundrede optræder den vestlige indflydelse i kirkebygningskunsten endnu mere spredt og tilfældigt end tidligere, og det lader sig vanskeligt længere gøre at skille engelsk fra kontinentalt i de fællesnormanniske former.

Barndoms- og Ungdomserindringer

AF LÆRER A. NIELSEN, ØRSTED

Disse erindringer er nedskrevet omkring 1925. Forfatterens søn, overlærer N. Skipper Nielsen, Aarhus, og dennes datter, bibliotekar Karen Skipper Jensen, Aabenraa, har stået for udgivelsen.

Jeg er født i Ørsted 8. Januar 1848. Mine Forældre er begge fra Ørsted, nemlig Gaardejer Niels Andersen (Skipper)¹ og Ane Jensen. De har fortalt mig, at Natten mellem den 16. og 17. Januar udbrød der Ild i Christen Skrødstrups Hus, som laa nedenfor det nordvestre Hjørne af Ørsted Kirkegaard. Skrødstrup var Snedker, og i den stærke Blæst fløj de brændende Spaaner højt op i Luften, saa man Dagen efter kunde samle de forkullede Levninger op ude paa »Tindvejen«, hvor Tørslevvejen skiller fra Holbækvejen. – Flere Nabohuse brændte, og Folk var blevet saa alarmeret, at mine Forældre løb med mig i Vuggen ned ad Gaden for at finde et sikkert Sted mod Ilden. I det hele taget var man dengang meget mere angst for Ild – derfor ogsaa mere forsigtig dermed end nuomstunder. Mange havde slet ikke assureret deres Indbo, og andre vurderede det saa lavt som muligt for at spare paa »Brandpengene«. – Man tænkte sig ikke Muligheden af, at der kunde ske Ildsvaade, og skete det, saa var man helt uden Sans og Samling. Da jeg var henved en 5–6 Aar, var der igen en mindre Brand, nemlig i Sadelmager Methmanns Hus ved Landevejen. Jeg vilde gerne se, hvordan det tog sig ud, men jeg turde ikke løbe ned ad Lillegade af Frygt for at brænde inde. Derfor løb jeg op paa Bakken sønden om Byen og naaede ogsaa at se Huset i Ruiner. Men det rystede mig i mit Inderste.

Min Bedstemor² (Farmor) boede i Opholdsstuen (Husstouen), og hun havde ofte den Bestilling at passe mig, mens jeg var meget lille. Man har fortalt mig, at hun, naar hun gik ud med mig, gerne bar mig saadan, at jeg hang over hendes ene Arm ligesom en Kurv i sin Hank og sprællede med Armene for- og Benene bagud, indtil hun naaede Rejsens Maal og mødte en eller anden, som hun kunde faa en Passiar med. Saa satte hun mig paa Jorden saa længe.

Endnu et Træk fra min Barndom: Min Fader havde Enkesædets Jord, »Fruens Jord«, i Forpagtning³. Den laa oven for Bakken, »Hvolgaaden«, tæt Nord for det nuværende Mejeri. Deroppe stod en gammel Ko, som vistnok led af Tuberkulose. Hende skulde jeg flytte.

Engang, da jeg kom derop, blev jeg meget forskrækket over at se at et Hus, som laa ved den »gammel Brøn«, brændte. Skønt Huset laa næsten ved Vejlbj, blev jeg saa nervøs derover, at jeg løb hjem og fortalte det. Men der mødte mig en anden og værre Overraskelse. Jeg traf min Moder grædende i Storstuen, hvor hun viste mig lille Broder, hun nylig havde lagt som Lig i en udtrukket Skatolskuffe. Han var dækket med et Lagen og har altsaa været ganske lille. Det var vist almindeligt at gemme smaa Lig paa den Maade, indtil man fik en Kiste lavet hos en Snedker. Det var første Gang, jeg saa et Lig.

Pogeskolen

Som 5 Aars Dreng kom jeg til at gaa i Skole hos en gammel Enkemand, Jens Knud. Han var i Stil med alle de dengang almindelige Pogeskolemestre. Vi lærte at kende Bogstaverne efter en A.B.C. og stave: b-a-ba, b-e-be, b-i-bi, osv. – Om Morgenen begyndte vi, og om Aftenen afsluttede vi med følgende:

Læreren: Hvem har skabt dig? Alle i Kor: Gud Fader.

Læreren: Hvem har genløst dig? Alle i Kor: Guds Søn.

Læreren: Hvem har helliggjort dig? Alle i Kor: Gud den

Helligaand.

Læreren: Hvor blev du et Guds Barn? Alle i Kor: I Daaben.

Naar vi saa efter A.B.C. havde lært at stave og lægge sammen, saa begyndte vi at læse i Luthers Katekismus. Vi tog det hele med og begyndte med Titelbladet: »Dr. Morten Luthers liden Katekismus, trykt paa Vajsenhusets Forlag« osv.

Læreren sad ved Siden af Bilæggerovnen, og vi andre var placerede rundt i Stuen, paa en Bænk, paa en Slagseng, paa Skamler og Madkasser, og naar nogen ikke var flittig til at raabe med i Koret (vi stavede eller læste alle hver paa sin Lektie, mens en ad Gangen kom op og blev »hørt«), saa tog Mester sin røde strikkede Hue af Hovedet og slyngede den i Ansigtet paa Synderen, som saa fik Befaling til at bære den hen til ham igen. Skete der større Forseelser, blev man stillet op i en Krog af Stuen med Ryggen mod Forsamlingen, og var det meget alvorligt, lød Truslen, at man skulde puttes i Bagerovnen. Det bar vi stor Respekt for, baade fordi vi havde en Forestilling om, at »der var en Mand i Ovn«, og Frygten for at kvæles. Om der overhovedet kom nogen derind, kan jeg ikke minde, men selv er jeg en Gang blevet taget i Nakken og Bukseenden og havde allerede Hovedet ved Ovnmundingen. Mit frygtelige Brøl og Bøn om Forladelse friede mig dog fra Eksekutionen.

Som nævnt sad vi alle – vel altid om ved en Snes Stykker – og raabte, nogle: b-a-ba, b-e-be, andre ba-ge, ka-ge, ta-ge, atter andre Doktor Morten Luther osv., atter andre: Det første Bud: Du skal ikke have andre . . . og saa fremdeles. Den ene søgte at raabe højere end den anden. En Vinter, mens jeg gik i denne Pogeskole, var det meget glat, og en Karl, Peder Skou, blev da anmodet om at ride ned til Skolen med mig. Den var i et Hus, der laa Syd for Chr. Bødkers – nu Rasmus Juls Gaard, langs med og kun 6–7 Alen fra hans søndre Længe. Da vi red ned ad Gyden til Huset, gled Hesten i det glatte Føre. Den faldt, og Karlen fik brækket det ene Laar. Jeg slap uskadt, og jeg mindes ikke, at det gjorde noget væsentligt Indtryk paa mig. En anden Gang sad vi – »Jens Knuds Pevlinger« – udenfor paa en Stabel Tømmer. Da rullede der et Stykke ned og klemte en lille Dreng, Anton Schlægelberger, paa Vristen, saa han maatte bæres ind og blev smurt med Olie, hvorefter han blev hentet hjem og maatte ligge i Sengen nogle Dage. Det pinte mig haardt, fordi han var min bedste Ven blandt Kammeraterne – maaske ogsaa fordi jeg har haft en Følelse af at have været medskyldig eller uforsigtig.

Ofte havde vi lidt godt med til den gamle Skolemester; en Flaske Fløde eller et nybagt Sigtebrød. Saa skulde vi vente lidt, naar de andre var gaaet til Middag, og da vankede der varme pillede Kartofler, som vi dyppede i Salt. Aldrig har jeg siden faaet Kartofler – selv med den dejligste Sauce – der har smagt mig saa godt. Men Kærlighed og Hengivenhed er jo en god Eftermad.

Engang skulde Skolehuset tækkes. Men der var jo ikke Raad til at holde mange Daglejere – en saadan skulde vel have 1 Mark (33 Øre) i Dagløn, og saa overtog vor Skolemester Bestillingen at binde for Tækkemanden, mens hele Flokken blev anbragt paa Loftet under aaben Himmel og raabte i Munden paa hinanden: b-a-ba, b-e-be – Dr. Morten Luthers liden Katekismus – det andet Bud: Du skal ikke . . . osv., saa det kunde høres over den halve By.

Kommuneskolen.

Da jeg blev skolepligtig, skulde jeg gaa i »den stue Skuel«. Det var en Begivenhed af Rang. Men det var ogsaa med en vis hellig Følelse, jeg betraadte disse for mig saa ukendte »Brædder«. Skolestuen var alt andet end hyggelig. I Gangen var der Murstensgulv, hvor den fjerde Part af Stenene var dels borte, dels oprevne og trampede i Stykker. I Skolestuen var der Bræddegulv, men der var Huller deri saa store, at der kunde forsvinde en Træsko i dem. Og de

Huller kom os vel til Gode, naar vi hver Lørdag Eftermiddag skiftevis fejede Gulvet. En stor Del af Snavset kunde ligge i Hullerne, og saa vilde vi ikke have Ulejlighed med at bære det ud. Vi gik selvfølgelig i Træsko om Vinteren, om Sommeren paa bare Fødder. Naar vi saa kom styrtende ind fra en vild Sneboldekrig paa Legepladsen – med store »Sneklamper« under Træskoene – saa behøver man næppe at beskrive, hvordan Skolegulvet saa ud. Det var der ingen, der bekymrede sig om før om Lørdagen. Da var Sneen smeltet, og saa var vi fri for at »slaa Vand paa«, inden der blev fejjet. Der var dengang gerne 2 Piger og 2 Drengene til dette Arbejde. Drengene skulde flytte Borde, slaa Vand paa og bære Snavset ud. Pigerne fejede, tørrede Støv af og strøede Sand. – Der stilledes ikke store hygiejniske Krav. Udluftningen bestod mest i, at Døren stod aaben, naar vi, som Børn gerne gør, glemte at lukke den. Det var sjældent, at Vinduerne kunde komme op, thi enten var Hængslerne i Stykker, eller Ruderne var løse eller revnede, og saa faldt de ud, naar vi lukkede dem i eller op.

Det var i de samme Dage, at Skolevæsenet blev ordnet saaledes, at Læreren i Bode, Olesen, gik op til Ørsted 3 Gange om Ugen for at holde Skole for den ene Klasse. Mens der blev bygget en ny Skolestue til⁴, holdt han Skole i et Hus, der laa ca. 300 Alen Syd for den gamle Skole i et Lokale, der havde været brugt som Smedje. Olesen var jo af en yngre Slægt og holdt streng Disciplin, og det var tilvisse ogsaa nødvendigt, da den gamle Lærer dels havde tabt Magten over Børnene, dels sad med dovne og halvidiotiske Oversiddere – undertiden til de var 17 Aar gamle.

Det var næsten barbarisk at forlange dette af en Lærer. Min Mor fortalte mig, at en saadan Karl engang gik i Skole og »til Præst«, d.v.s. Konfirmationsforberedelse, til han var 18 Aar. Saa maatte han ikke gaa længere. Læse kunde eller vilde han ikke. Til sidst sagde Læreren, at nu maatte han næste Gang læse og lære, saa meget som han kunde. Det første Stykke af Lektien begyndte: »Ikke at jeg allerede har grebet det eller er allerede fuldkommen, men jeg jager der-efter...« Da Jacob Tolstrup mødte næste Dag og maatte op med Lektien, begyndte han: »i-k-ik, k-e-ke, ikke«. Dermed havde han gjort sin Pligt. Han kunde ikke mere.

Der kunde være meget at sige om den Tids Skolehold; men man maa betænke, at en Lærer almindeligvis sad med over 50 Børn i een Klasse – fra 10 til 15 Aar, og mange Hjem tog hele Skolevæsenet som en ren Farce, saa den, der kunde fortælle de mest haarrej-sende Historier fra Skoletimerne, blev meget populær. – Et Par Træk

som Illustration: En af de første Dage efter, at jeg var kommet i »den store Skole«, saa jeg gennem den aabne Dør ind til ældste Klasse en Dreng, der løb Skolestuen rundt – først i Træskoene, men da han tabte dem i Strømpefødder – og Læreren, Blegvad³, bagefter med en Lineal for at straffe ham. Men Læreren maatte give tabt – til alle Børnenes skjulte Fornøjelse. Han slap for Straf, da Læreren gav op med et Par truende Bemærkninger og satte sig paa sit Kateder.

Naar Drengene – og det var altid Drengene – gjorde Uorden, lød det fra Katederet: »Du kan staa herop, saa maa du ta' det, der følger bagefter«. Saa kunde der undertiden staa 4 à 5 oppe ved Læreren højre Side langs Væggen. Og naar Timen var forbi, kom Afstraffelsen med Smæk af Linealen inden i Haanden. En enkelt Gang, da Læreren kaldte en op for at faa »det, der følger bagefter«, fik han et nogenlunde hørligt Svar: »Bagefter kommer tyndt Øl!« Denne Udtalelse satte sin Frugt i en øjeblikkelig Afstraffelse med Kanten af Linealen paa Ryg og Arme og Ben, og hvor der bedst kunde rammes.

Undertiden kunde Synderen komme til at staa til Parade ved Væggen i henvend et Par Timer. Det blev jo kedeligt og trættende i Længden, og da engang Læreren vendte sig lidt bort, kastede en af Drengene paa forreste Bænk en Bold over til en af »Arresterterne«. Det gik godt, og Bolden kom tilbage igen den ene Gang efter den anden. Men saa gik det galt: En af Synderne tabte den paa Gulvet, og saa gik de næste 10 Minutter med øjeblikkelig Afstraffelse. Alt dette foregik i Almindelighed i Religions- eller Regnetimerne. Naar nogen ikke kunde sin Lektie, maatte han eller hun sidde efter om Middagen. Men det var almindeligt, naar Læreren var gaaet, da at smutte ud ad Vinduerne til Kirkegaarden og hjem for at sluge Middagsmaden og komme op og sidde andægtigt og læse, naar Læreren efter at have spist og vandet Heste og fodret Køer kom for at høre dem. Dette om Disciplinen. Men det gjaldt dog kun for Førstelæreren Vedkommende. Den nye Andenlærer holdt streng Orden.

★

Hvad Undervisningen angik, da var den jo fra først til sidste aandløs og tankeløs. Engang var Provst Kock i Gjering – senere i Gjerrild – paa Visitats. Jeg erindrer, at Førstelæreren kørte fast, da han skulde tale med os om Sakramenterne. Saa tog Provsten fat, strøg med sin Haand gennem Haaret, saa det varmede os helt ned i Kroppen, og saa kom der Gang i Samtalen. Af min Religionsundervisning har jeg aldrig haft det fjerneste Indtryk. Det var Remseri. Spørgs-

maalene, naar der kom nogle, var de i »Balslev« opførte, og Svarene ligesaa. Spørgsmaal: »Hvad skal fremfor alt ligge os paa Hjerte?« – Svar: »Det skal fremfor alt ligge os paa Hjerte at være og blive . . . o.s.v.«!

I Historie og Bibelhistorie var det Remse og kun Remse, Side op og Side ned. I Geografi blev undervist ved, at Læreren paa Landkortet pegede med en Stok paa Byerne og nævnede Navnene, som vi saa raabte efter i Kor, naturligvis ofte med ravgale Udtryk, i alt Fald for Udlandets Vedkommende. Men vi fik en Mængde pisket ind i hele Europa. De andre Verdensdele rørte vi ikke.

Indenadslæsning gik godt. Vi læste i »Hjorts Børneven«, og selv om det kunde blive noget ensformigt at repetere den i 4 à 5 Aar, saa gik det dog helt godt. I Sproglære lærte vi at kende »Hovedord« – for de skulde skrives med stort Begyndelsesbogstav – »Egenskabsord« og »Gerningsord«.

I Skrivning blev vi egentlig godt undervist, men vi skulde øve to Alfabeter: »latinsk« og »dansk«, som vi kaldte dem, d.v.s. runde og kantede Bogstaver. Regning bestod mest i indbyrdes Undervisning, d.v.s. naar vi havde et Stykke regnet efter Ribens Regnebog, gik vi op til Katederet, og dér stod vi undertiden i lange Rækker og ventede, indtil vor Tur kom. Saa hed det enten »Rigtig!« eller »Galt! Nu kan du gaa din Gang«. Saa gik man hen til en anden »Expert« i Regning og fik den fornødne Hjælp, eller – hvis det var en ligegyldig og doven Elev – gik man videre, indtil Læreren tilfældigt opdagede, at man hele Tiden mødte op med forkert Facit. Saa blev man sat tilbage til lettere Stykker eller en anden Regningsart.

Opdragelse i Hjemmet

Om Opdragelsen i mit Hjem kan jeg sige, at den var vel nærmest streng; men den var rimelig. Sandhed og Ærlighed var Grundpillerne i Opdragelsen, og gik jeg udenom, saa vankede der strenge Straffe. Men den, der er streng, kan let komme til at øve Uret midt i sin Iver for at gøre Ret og Skel. Det fik jeg ogsaa flere Gange at føle, men min Respekt for min Fars Sandhedskærlighed gjorde, at jeg snart glemte, om han tog lidt strengere paa mig, end jeg syntes, det var strengt retfærdigt. Min Mor søgte altid i Tavshed at bøde paa den haarde Medfart, ligesom hun i Stilhed mange Gange søgte at jævne, mildne eller afværge alt for overilede Handlinger, hvor der kunde findes en Undskyldning. Min Far var Sognefoged og en Slags Politi paa Egnen (den nærmeste Politibetjent boede i Kristrup), og

det gjorde sit til, at han blev ret streng i sin Opfattelse af Orden – ogsaa i sit Hjem.

Da jeg var en halv Snes Aar, maatte jeg om Sommeren gøre Tjeneste som »Flythjør«, passe Køer og Faar og Kalve i Marken og vande Ungkvæget i Kæret. Om Vinteren passede jeg kun min Skole; men den fik jeg ogsaa efterhaanden mere Interesse for, efter at vi havde faaet unge Andenlærere, hvoraf 2 spiste til Middag hos mine Forældre.

Det var dengang almindeligt mellem voksne Mænd (undertiden ogsaa mellem voksne Kvinder) at bande. Min Far brugte det ogsaa meget. Og »som de gamle sjunge, saadan pipper de unge«, og vi Drengene maatte jo ogsaa jævnlige beedige vore Udsagn. Men det gjorde jeg *aldrig hjemme*, og jeg tror aldrig, jeg har været straffet for dette. Men den Vinter, jeg gik til Konfirmationsforberedelse sammen med min Fætter, Jens Rasmussen fra Bonhøj^e, brugte jeg en Ed paa Vejen til Præstegaarden. Min Fætter paatalte det øjeblikkelig, og jeg blev saa skamfuld over at blive sat i Rette af en god Kammerat, at jeg ikke efter den Tid brugte en Ed. Jeg har ofte siden undret mig over, at et saadant Venneraad formaaede, hvad ikke de strengeste Forbud eller Trusler formaaede.

Engang var jeg som 12-13 Aars Dreng med mine Forældre i Randers. Jeg kendte en Dreng, Chr. Boldsen, der i Ferierne kom til sin Onkel i Ørsted. Ham vilde jeg besøge. Og da jeg ved Ankomsten til Byen havde forsynet mig med et Stykke Hvedebrød, begav jeg mig paa Vej hen ad Gaden spisende paa Kagen. Her mødte mig en Gadedreng, som stillede sig lige foran mig og gav mig en saadan Sinkadus, at Kagen fløj hen i Rendestenen. Men min Kammerat kom heldigvis lige ud ad Porten i det samme, og han lod ikke Naade gaa for Ret, men straffede Synderen uden Retsforhør.

Navnlige om Vinteren var det vanskeligt at komme gennem Kristrup om Lørdagen uden at blive overdænget med Snebolde, og det var et Ordspil, at den, der kunde komme gennem Kristrup uskændt, kunde gaa gennem Helvede ubrændt. Der var en Dreng, P. S. K., som vi ofte var bange for, fordi han var brutal og stærk. Engang forsøgte han Voldtægt mod en lidt aandssvag Pige. Da min Far straks fik Underretning derom, blev Synderen kaldt for ham og forhørt. Derefter fik han en Dragt Prygl, og min Far havde vist tænkt sig, at dette skulde være Straf nok; men Fyren løb hjem og klagede til Faderen, som straks kom og truede med, at han vilde melde Sognefogeden, fordi han havde slaet hans Dreng. »Nej«, sagde Far, der jo nok tænkte, at dersom det skulde gaa Rettens Vej, saa var hans

Afgørelse ikke tilstrækkelig – maaske endogsaa mod Lovens Regler – »saa skal jeg nok melde det selv«. Det skete, og den unge Mand fik Forbedringshusarbejde. Nogle Aar efter udstaaet Straf fik han Æresoprejsning og blev Statsfunktionær.

Da jeg var blevet op imod Konfirmationsalderen, havde jeg faaet Lyst til at spille Kort med et Par andre Drengene – om Penge. De tjente en lille Løn og havde derfor lidt Penge mellem Hænder. Men jeg havde kun dem, jeg af og til fik i Drikkepenge, naar en eller anden Handelsmand logerede hos os. Naa, Kortspil kan være fristende, og det blev det, for tabte man, saa haabede man paa Vinding næste Gang. Og saaledes blev jeg da gentagne Gange blanket af, at jeg paadrog mig en Gæld af 1 Rdl. (2 Kroner), som jeg maatte afdrage efterhaanden. Og derved fik jeg saa megen Magt over mig selv, at jeg ikke spillede om Penge mere. Min Far spillede aldrig Kort og drak aldrig Spiritus. En lille Pibe kunde han ryge om Aftenen i Mørkningen, men aldrig mere. I Selskab kunde han undertiden ryge en Cigar, men det var sjældent. Jeg prøvede et Par Gange at laane Andenkarlens Pibe og ryge lidt, men blev hver Gang syg og maatte i al Hemmelighed om bag Gaarden for at »ofre«.

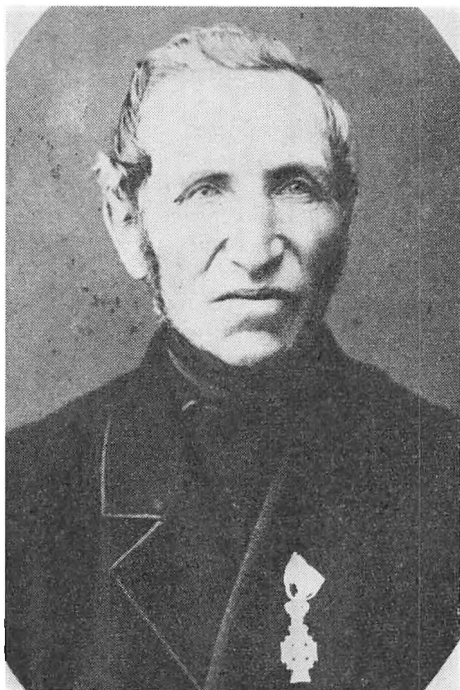
Jeg har ofte forundret mig over, at jeg slap saa heldigt fra alt, hvad man dengang baade hørte og saa.

Fester i Byen

I Paaskedagene spillede de unge Kegler paa Storegade i flere Hold, og naar Spillet var til Ende, maatte de tabende ofre Æg og Flæsk til en Pandekage, som blev bagt og spist med det samme. Formentlig har der været serveret Brændevin dertil ogsaa; men det har jeg aldrig set. Derimod var det ofte Skik om Søndag Eftermiddagen, at de gamle Karle skillingede sammen til en Flaske Brændevin, som de købte i Kro^uret (Kroen). Saa sad de i en Række paa en græsklædt Skraaning ved Gaden og lod Flaske og Glas gaa fra den ene til den anden.

Jeg kan ikke mindes at have set fulde Mennesker ved disse Lejligheder. Derimod var det ikke ualmindeligt ved de saakaldte »Festelavngilder«, der gerne varede i 2 Dage, og hvor der blev nydt store Mængder af Spiritus og navnlig af Punch.

Rompunch var iøvrigt meget almindelig baade ved Bryllupper og ved Baller. Jeg mindes saaledes engang et Bal for de gamle. Det stod i min Fars Gaard. Til dette var foruden Byens Mænd indbudt enkelte – f. Eks. Købmanden fra Randers og andre, med hvem man

*Sognefoged og Gaardejer
Niels Andersen Skipper,
Ørsted,
f. 15/5 1821, d. 2/1 1891.*

havde Forretningsforbindelser. Ballet gik lystigt til den lyse Morgen. Da var der en Del Mænd, der med Puncheglassene i Haanden satte sig op i en Rejsevogn; andre tog i Hammel og Vognstang og kørte en Tur ned ad Gaden og tilbage, og da de kørte i rask Trav ned ad Stenbroen, raabtes der Hurra, mens alle Passagererne kastede deres tomme Glas over paa Møddingen.

En anden Gang, da Ballet var forbi, klagede nogle Koner og sagde: »Bare vi nu havde været hjemme!« »Det skal vi let komme over«, sagde en Mand (Anders i Bouled), »jeg vil køre jer hjem«. Naa, Konerne sad op, og Anders spændte for og kørte dem ud af Gaarden og om i Kanten af Dammen (Sandgaardens Dam). Saa spændte han Hestene fra og kørte hjem. Konerne skreg; men hvordan de kom derfra, kan jeg ikke huske. Rimeligvis har nogle barmhjertige Mænd trukket Vognen i Land.

*Niels Andersen Skippers
Hustru, Ane Jensdatter,
f. 14/1 1825, d. 4/4 1879.*

Jeg erindrer ogsaa fra et saadant Bal, at de sad og spillede Kort. Blandt Spillerne var der en Bissekræmmer Jensen (Bejskræmmeren). Han gik med et stort Skrin paa Ryggen rundt og solgte Silketørklæder af mange forskellige Slags, Traad og Naal osv. – Mens han sad og spillede, tog han en Seddel op – formentlig en 5 Rdl.seddel. Den rev han i 2 Stykker, om det var med eller mod hans Vilje, kan jeg ikke sige; men min Far samlede den roligt op og hæftede Stykkerne sammen med en Knappenaal; og næste Dag vilde Kræmmeren godt have sin Seddel igen. – I det hele taget var Punch og Kortspil meget almindeligt, dog kan jeg ikke erindre, at der har været spillet om store Penge. Det var oftest Kobberskillinger, der var paa Bordet.

Nytaarsaften og Nytaarsdag lavedes der mange Løjer, baade ude og inde; men det var yderst sjældent, at de øvedes i Nærheden af

Sognefogeden, for man vidste, at han holdt ikke af dem og taalte ikke nogen grov Uorden.

Engang prøvede dog et Par unge Mennesker paa at drive lidt Løjer med ham. N. Schlægelberger og Wilhelm Methmann var blevet enige om, at W. M. skulde klædes i en graa Papirsdragt med høj, spids Papirshat og Maske for Ansigtet. I den Uniform skulde han gaa stille ind ad Døren Nytaarsaften i vor Stue. Det gjorde han, mens vi sad intetanende, men altid lidt benovede Nytaarsaften ved at høre Knald og Skud nede i Byen, naar de skød Nytaar ind. Idet denne troldagtigt udseende Mand traadte ind, lød der ude i Gaarden nogle frygtelige Hvin af Mundstykket til en Klarinet. Det var N. S., der nok vidste, hvad der kunde risikeres, og derfor holdt sig paa Afstand. – Vi Børn skreg i vilden Sky, men min Fader, som sad ved Bordenden, rejste sig, rev Hat og Maske af Spøgelset og gav ham et Par forsvarlige Lussinger, saa han tumlede ud i Forstuen og forsvandt i en Hast.

Jernbanen

Banen Randers–Aarhus aabnedes. Det var i 1862. Far og Mor vilde til Randers for at se Kong Frederik VII, der skulde aabne Banestrækningen Aarhus–Randers. Da vi kom til Byen, var Folk paa Benene. Kongen var allerede kommet, og Folkeskaren strømmede op til det nye Ting- og Arresthus, hvor Kongen aflagde Besøg. Vi havde ogsaa den Tilfredsstillelse at se Kongen, da han kom ud og kørte bort. Han skulde nemlig aflægge et Besøg paa Gl. Estrup pr. Vogn. Imens skulde Far og jeg med mange andre Landboere ud for at se et Lokomotiv og et Jernbanetog. Det var dengang ukendt af Jyder, der ikke havde været paa Sjælland. Da havde man kun København–Kørsørbanen. Der var tre andre Ørsted-Borgere med, nemlig Købmand Hagensen, Rebslager Berg og Musiker J. Munch. De tre og Far blev enige om at tage en Tur med det holdende Tog til Langaa. Det var jo ikke saa dyrt; og mens Toget gik til Aarhus og kom igen, kunde vi se os om i Langaa og efter et Par Timers Forløb tage med tilbage og overvære Illuminationen i Randers om Aftenen. Vi kom til Langaa Station; men det var kun et Par ensomme Bygninger ude paa Marken. Saa enedes de 4 om at fortsætte til Aarhus. Det var jo et helt Eventyr at køre paa Jernbane. Vi blev i Vognen. Vi kunde jo løse Billet senere. Da vi kom lidt ud ad Vejen, afkrævede Konduktøren os vore Billetter. – Ja, vi havde ingen, men mente, at vi ligesom paa Dampskibene kunde løse dem i Vognen.

Konduktøren var uklar over, hvad han havde at gøre; men han skulde saa se at løse Billetter til os. Men han kom ikke mere, og da vi efter hans Udtalelser ikke mente at kunne gøre noget, saa kørte vi gratis til Aarhus. Det er den eneste Gang, jeg har været med til at snyde Statsbanerne. Men vi trøstede os med, at det var en uøvet Konduktørs Skyld. I Aarhus opholdt vi os maaske en halv eller en hel Time. Saa ringede Toget igen til Afgang. Vi mente, at vi nok kendte den Lyd. Dampskibet ringede jo 3 Gange, før det gik, og i den Tro gik to af Mændene afsides for at besøge et nødvendigt Ærinde. Da begyndte Toget at skride. Min Far sprang til, aabnede en Kupédør, tog mig i Nakken og smed mig ind, hvorpaa han selv sprang ind. Vi tre kom med. Men de to, der var paa Retraite, spadserede fra Aarhus til Ørsted om Natten – gratis.

Et lille Træk endnu fra min Barndom. Det var vist fra en tidligere Tid. Jeg laa syg af Mæslinger. Der var hængt røde Forhæng for Vinduerne, og min Mor sad ved min Seng og græd. Jeg kan tydeligt huske, at jeg spurgte hende, hvorfor hun græd; men jeg erindrer ikke, hvad hun svarede. Nu kan jeg godt forstaa, at en Mor var urolig ved sit Barns Sygeleje, thi da havde man Lægen mange Mil borte og hverken Telefon eller Biler.

Det er – Gud ske Tak – den eneste Sygdom, jeg har haft, indtil jeg i mit 21. Aar som Soldat fik Blindtarmsbetændelse, som jeg dog kom heldigt over.

Konfirmation

I Vinteren 1861-62 gik jeg til Konfirmationsforberedelse hos Pastor Bergmann⁷. Jeg kunde Balslevs Lærebog og Provst Stokholms Bibelhistorie »udenad paa Remse«. Hvad der ellers blev talt om i Konfirmandstuen – det var Præstegaardens Rullestue – erindrer jeg ikke et Gran af. Heller ikke mindes jeg noget som helst fra min Konfirmationsdag. Jeg hørte eller forstod ikke en Smule af, hvad der foregik, naar undtages, at det gjorde mig skiftevis varm og kold i Hovedet, at vi var Genstand for alles Opmærksomhed. Konfirmationsgaver var dengang en næsten ukendt Ting. Jeg fik dog et gammelt Ny Testamente af gamle Enkefru Plesner⁸.

Jeg havde den sidste Vinter af og til tænkt paa, hvad jeg skulde kaste mig over; thi skønt jeg baade kunde køre, pløje og harve, saa havde dette Arbejde dog ikke min Interesse. Derimod havde jeg ofte tænkt paa at blive Lærer. Man skulde næsten forbavses over, at jeg, der havde set saa megen Bedrøvelighed i Skolen, kunde tænke

paa at gaa den Vej; men de unge Lærere, vi havde haft i Skolen i de sidste Aar, havde for mig sat Lærergerningen i et andet og bedre Lys. En ung Seminarist, Niels Ottosen fra Bode, havde ogsaa paa-virket mig i samme Retning.

Forberedelse til Seminariet

I Vejlbj Skole, som dengang laa midt imellem Vejlbj og Allestrup, var en Lærer Ilsøe⁹. Han og hans Svigerfar, Lærer Clausen i Gjesing¹⁰, var meget bekendt som dygtige Lærere, der forberedte unge Mennesker til Optagelse paa Seminariet. Min Far tog mig straks med over til Ilsøe, og det blev bestemt, at jeg skulde begynde at gaa til Forberedelse med det samme.

Samtidig mødte Jacob Pedersen fra Hollandsbjerg. Vi begyndte først i Maj Maaned og spadserede derover hver Dag den første Sommer. Jeg gik over Ørsted og Vejlbj Kær.

Vi havde faaet Ordre til at købe og møde med bl. a. følgende Bøger: Ludvig Chr. Müllers Bibelhistorie paa ca. 500 Sider i stort Format, Mundts Geografi, en Verdenshistorie og Allens Danmarks-historie og Listovs kristelige apostoliske Trosbekendelse, alt i en lignende Størrelse. Flere kan jeg ikke erindre; men jeg skønnede snart, at jeg havde mere end nok i dem og undrer mig nu over, at jeg i det hele taget turde binde an med dem. Jeg havde aldrig lært at læse Lektier uden ved at »remse« op efter Bogen. Men da jeg nu begyndte med dette, opdagede jeg, at det var som at prøve paa at fylde Danaidernes Kar, der var bundløst. Det var umuligt. Jeg gjorde mit bedste, og min Lærer søgte at forklare mig, at det var et haabløst Arbejde at lære de Tusinder af Sider paa denne Maade. Men Remse- vanen blev jeg ikke helt kvit i de to første Aar. Saa forkvaklet kan man blive i en Remseskole. Jeg hængte imidlertid i, det bedste jeg formaede.

Da Efteraaret kom, blev det bestemt, at jeg skulde bo i Skolen. Det var forbundet med alt for mange Vanskeligheder at gaa derover hver Dag om Vinteren. I disse 1½ Aar, i hvilke jeg boede i Vejlbj Skole, modtog jeg saa mange Indtryk og saa megen og stærk aandelig Paavirkning, at det ikke kunde undgaa at virke ind paa mit Hjerteforhold. Andagt med Sang hørte til det sædvanlige. Pastor Gottlob fra Gjesing kom jævnligt derhen, og da førtes der Samtaler, som lod mig formode, at Clausen maatte være en Profet – eller i det mindste en Ypperstepræst. Dertil hjalp ogsaa hans imponerende Skikkelse og myndige Tale.

Engang, han var i Vejlbj med sin Familie en Søndag, laa jeg syg oppe i Gæsteværelset – ellers var jeg i Ørsted om Søndagen. Jeg laa og længtes. Men pludselig begyndte de i Stuen at synge: »Du Herre Krist, min Frelser est osv.« Den Sang gik mig til Hjerter, og jeg tror nok, at jeg i al Stilhed fældede Taarer. Jeg tænkte ved mig selv: »De Mennesker maa da opleve noget ved at sidde og synge, som du ikke kender«. Og det gjorde mig mere blød. Det var maaske den første alvorlige Krusning paa min Sjæls ellers ret rolige og kolde Vande. Men det blev en Krusning, der aldrig lagde sig helt; thi jeg blev fra den Tid lydhør for meget, som jeg aldrig før havde Øre for. Jeg mindes ogsaa en Dag, der under en stærk Blæst var gaaet Ild i Skorstenen. Da udbrød Ilsøe: »Aah, Herre Gud, hjælp os!« Vi sprang op paa Loftet og fik en Dyne stoppet gennem en Laage ind i Skorstenen. Derved kvaltes Ilden. Men dette »Herre Gud« glemte jeg aldrig. Det var yderligere fastslaaet for mig, hvor han gik hen, naar han ikke kunde klare det selv.

Vi kom ogsaa jævnlig til Gjesing til Clausens Bibellæsninger, og der stiftede jeg Bekendtskab med Clausens Datter Helga og en anden ung Pige i samme Alder, og det lavede op i Tilværelsen; thi jeg længtes ellers meget, naar jeg hver Dag stod og saa over til Ørsted Kirke. Engang kom der Bud efter os alle fra Gjesing. Det var et rigtigt »Oldenborreaar«. Det var om Foraaret. Vi skulde møde ved Solopgang, for vi skulde ryste Oldenborrer af Æble- og Pæretræerne. De kunde bedst tages tidligt om Morgenen; saa var de dorste af Nattekulden. Vi mødte, og vi rystede og samlede op – Sækkefulde – og drukkede dem i Dammen, hvor der blev lagt Sten paa Sækkene, saa Oldenborrerne døde. Og skønt Frugttræerne var meget medtagne og stærkt afbladede, saa fik vi vor Løn om Efteraaret ved at være med til Æbleplukningen i den store Frugthave.

Krigen

Saa kom Vinteren 1863-64. Jeg kan mindes, at jeg nogle Gange fik et lille Brev fra en Fætter, Niels Frandsen, som var ved 9. Regiment. Det første var skrevet i Holsten, det andet efter, at han var blevet let saaret i den ene Fod ved Sankelmark. Skønt jeg den Vinter blev 16 Aar, tilbragte jeg megen Fritid med at tegne gruelige Vaaben, ved hvis Brug jeg syntes, det var en let Sag at møde Tyskerne. Men det gik anderledes. Da Rygtet kom, at Danevirke var rømmet uden Sværdslag, da saa jeg første Gang min Fader græde, mens han spurgte de tilstedeværende, hvem der straks vilde ride til Ran-

ders for at faa ordentlig Besked. Han vilde lægge Hest til. Musiker Jørgen Munk paatog sig Hvervet, og Rygtet viste sig desværre at være sandt. Senere kom Dybbøls Fald og Indtagelsen af Als. Det var altsammen som Slag paa Hjernen, der lammede Folk. I Anledning af Overgangen til Als blev der rundt i Landet rekvireret Baade – helst store Færger. Og Raden kom ogsaa til Færgerne ved Voer Færgested. Om de fik nogen, er jeg ikke ganske klar over. Men det blev fortalt, at de var sunket til Bunds forinden.

Saa bredte de tyske Soldater sig mod Nord; mens »General Baglæns« lod sig drive foran. Hen paa Foraaret kom de ogsaa til Randersegnen og rekvirerede den første Vognpark dér. Saa gik der Ordre til de forskellige Sogne om at møde med et vist Antal Befordringer, som saa holdt til deres Raadighed, i Reglen et vist Antal Dage. De maatte køre rundt med de tyske Patruljer og undertiden hele Kompagnier, der indkrævede Heste, Havre eller Flæsk osv.

Jeg glemmer aldrig den første Dag, da vi saa de tyske Bajonetter blinke inde ved Vejlbj. Hjertet bankede i Brystet paa os. Lidt efter kom en Række Vogne med Infanteri kørende ad Vejen til Allestrup. Vi stormede ned for at se dem. Nogle sad paa Sidebrætter; andre laa ned i Vognen – alle med Bajonetter paa Geværerne, der stak i Vejret som Pigge paa et Pindsvin. De vrælede og raabte, naar de kom forbi nogen, og naar de saa nogen af Kvindekøn, udbrød de: »La' vær!« – Saa meget havde de lært af de jyske Piger. Saa snart Vognen var kommet forbi og var kørt til Sorvad, hvor der skulde være Vognpark, kom Enken paa Sparregaarden, som laa nogle hundrede Alen fra Vejlbj gamle Skole, over i Skolen – rystende af Angst og bad mig og min Kontubernal, Jacob Pedersen, om at modtage hendes Sølvtøj, der i Hovedsagen bestod af en Del Sølv-Spiseskeer og et Sølvbæger, og gemme det. Hun vilde ikke vide, hvor det var. – Vi lagde Hovederne i Blød, svøbte Kostbarhederne ind i Papir og gravede Pakken ned ude i Tørveskuret og dækkede det med Jord, hvor-efter vi ovenpaa lagde en stor Dynge Tørvesmuld. Det kunde dog være sparet; thi da det gik op for Folk, at Tyskerne ikke bestod af gemene Tyve og Røvere, men var ganske ordentlige Mennesker, der i det højeste kunde tilvende sig nogle Æg, de tilfældigvis fandt i Halmen i Husene, og som de drak raa, saa kom Enken en Uges Tid efter og fik sine Sølvsager igen.

En skønne Dag stod vi ved Vejlbj Skole og saa en Vognrække køre ind ad Landevejen til Ørsted. De gjorde Holdt i Byen, gik rundt i Loer og Lader og undersøgte ved at stikke Sabler og Bajonetter gennem Halmen, om der skulde findes danske Soldater skjulte.

Derpaa satte de Geværerne i Pyramider ude paa Spidsen ved Sygehusvejen, efter at der var udstillet Vagtposter rundt om Byen. De opførte sig forøvrigt ret godt.

I Ørsted boede dengang en Farver Jespersen, som var rasende irriteret over at se dem. Og han opfordrede Folk paa det kraftigste til at storme Geværpyramiderne, snappe Geværerne og jage Tyskerne ud; men man fik ham snart overbevist om, at dette var Galmandsværk. Jeg var ikke dristig ved at komme hjem den Dag, da Byen var omgivet af Vagter; men jeg, som jo næppe har set meget farlig ud, fik Lov at passere. – Engang jeg var hjemme, var der igen en stor Patrulje, som krævede og fik Mad i min Faders Storstue. De kom fra Sorvad, hvor der dengang var blevet Vognpark. Og nu var der udkommanderet Vogne fra Ørsted. De blev tilsagt af Sognefogeden (min Far); men der var to Mand, hvis Befordringer ikke var mødte. Det var Anders Pedersen (Ajs i Bouled) og P. Bejder, som boede i Marken. Der blev straks afsendt et Par mindre Patruljer til hvert Sted. P. Bejder var straks villig, da han saa Pikkelhuerne i sin Gaard; men Anders Pedersen kom lige hjem med et Læs Tørv; dem skulde han gerne have læsset af, og han tog Tørv for Tørv og kastede ind i Tørvehuset. Han havde ingen Hast, og Tyskernes Tilskyndelser lod til at gaa forbi hans Ører. Endelig tabte de Taalmodigheden. En af dem holdt ved Hestene, mens de andre væltede Vognen med Tørvene paa Stenbroen, hvorpaa de forlangte, at han skulde køre. Han gjorde Indsigelse og krævede en Bid Mad forinden, og da den var sat til Livs, vilde han klædes om. Han vilde dog se lidt ordentlig ud. Men nu tabte Tyskerne Taalmodigheden. Et Par stærke Karle tog ham og satte ham op i Vognen. En tredje smed hans Frakke op til ham, hvorpaa de satte sig paa begge Sider af ham, og med Pisken og Tømmen i Haanden og i susende Trav mødte de op ved Siden af den anden Vogn, der allerede var kommet i Sognefogedens Gaard, og saa gik Turen til Vognparken paa Sorvad.

En anden Gang – det var i Høslettens Tid – kom der en stor Patrulje, hvis Opgave var at skaffe Heste til den tyske Hær. Saadan noget rygtedes gerne i Forvejen. Og derfor havde mange sørget for at faa de bedste Heste fjernet. Nogle holdt ude i Lyngbakkerne Øst for Byen. Andre kørte op i Hollandsbjerg Enge til Høet. Enkelte kom ud paa de bløde Enge ved Randers Fjord, hvor de sank i Bløde og maatte slæbes derfra. Kun een brugelig Hest fandt de i Ørsted. Det var en sort Ridehest, som tilhørte daværende Forpagter af Ørsted Præstegaard, Godsforvalter paa Stenalt, Michelsen. – Hesten var gammel, men de mente, at den kunde bruges. Ejeren holdt me-

get af Dyret og vilde nødig miste det. Men hans Forestillinger var forgæves. Da intet kunde batte, fremtraadte Sadelmager Methmann – en indfødt Tysker – som boede i Byen. Han brugte sine bedste Overtalelsesevner for at overbevise dem om, at Hesten var for gammel, og at det vilde gøre den gamle Forpagter ondt at undvære den. Men det maatte Methmann undgælde for. Premierløjtnanten, Wrangel, blev fornærmet og beordrede øjeblikkelig Methmann taget i Varetægt, saa han maatte følge med til Gjesing, hvor han holdtes indelukket nogle Dage. Men da de kom under Vejr med, at han var en hæderlig Mand, der gerne vilde lægge et godt Ord ind for den gamle Forpagter, fik han Lov at rejse hjem.

Det var overhovedet grumme lidt, man mærkede til tysk Indkvartering i Rougsø Herred. Det blev egentlig kun besøgt af større eller mindre Patruljer, bl. a. af de røde Husarer, der en Tid holdt Vagt ude ved Stranden ved Udbyhøj og Ingerslev Bjerge. Der blev sagt, at de frygtede, at en Afdeling af den danske Hær skulde gøre Landgang ved Randers Fjords Munding. Muligvis har de hørt, at nogle Reservesoldater var blevet indskibet dér og ved Grenaa og var sejlet til Sjælland og Fyn.

Optagelse paa Seminariet

Hen paa Sommeren skulde vi møde i Lyngby¹¹ til Optagelsesprøve. Vi var tre. Men forinden skulde vi have en Hjemmeprøve, ved hvilken Lærer Clausen fra Gjesing, Fru Ilsøes Fader, skulde være Censor. Jeg har Fornemmelsen af, at det nærmest var for at sætte lidt Mod i os. Nok er det: Clausen erklærede, at vi var vel udrustede til at blive optaget. Og da Clausen i flere Aar havde forberedt unge Mennesker til denne Prøve, saa troede vi paa hans Udtalelse som paa et Evangelium. Clausen var en Mand, som man maatte sætte højt. Han var en uhyre myndig Mand, men frem for alt en levende kristen.

Naturligvis blev vi kørt til Lyngby med Fars Befordring, og den blev og tog os med hjem. Om Optagelsen kan jeg ikke huske noget synderligt. Kun erindrer jeg, at Ilsøe fortalte efter Lærer Sigvardus Højer, at da jeg satte mig til at blive eksamineret i Dansk og havde læst et Stykke op – det havde jeg en vis Færdighed i fra Skolen – blev jeg saa ligbleg, at Højer var bange for, at jeg skulde besvime. Saa satte han sig til at samtale lidt med Censor. Og da jeg havde faaet min naturlige Ansigtssfarve, begyndte Analysen og forløb tilfredsstillende. En anden Begivenhed erindrer jeg, i hvilken jeg bog-

stavelig talt »spillede« Hovedrollen. Det var følgende: Jeg spillede lidt efter Noder – navnlig Koraler – men jeg kunde spille baade Sange og Dansemelodier »efter Gehør«, som man siger med et tysk Ord. Det maa nogle af Seminariets Lærere have faaet Besked om. Thi da jeg var færdig med det »obligate«, var der en, der gjorde Musiklæreren opmærksom paa, at jeg kunde spille Dansestykker. »Lad os høre et!« brummede Bentson – han var i Galgenhumøret. Jeg spillede »Slummerpolka«. Den havde min Far lært mig, for han var Musikant i nogle Aar i sine unge Dage, og han spillede af og til i Mørkningen, mens Pigerne dansede med os Børn. Men de unge Mennesker ude i Seminariets Entré begyndte straks at danse Polka, indtil Hr. Bentson udrød: »Nu kommer De s'gu til at holde op!« Og dermed var dette improviserede Bal forbi lige saa hurtigt, som det blev arrangeret.

Nu, vi blev da optagne som Elever – jeg som Nr. 6. Og nu kunde vi sige som Drengen, da hans Skolemadame var død: »Væk med al Bedrøvelse«.

Det første, vi tænkte paa, efter at vi var slupne igennem »Naaleøjet«, var at købe en »Seminaristkasket«. Den var dengang bredpullet med en rød og hvid Snor om og Kokarde. Det skulde jo være vort Eksamensbevis, naar vi kom hjem til vore ventende Naboer og paarørende. Vejen hjemad gik med Sang og Glædesudbrud. Paa en Bakkeskraaning mellem Kolind og Nimtofte plukkede vi Blomster og grønne Grene, som vi pyntede os med, og hjemme blev der jo stor Glæde. Nu var den Sten ryddet af Vejen.

Men – »Tyskerne reves om Danmark«.

Seminarietiden

Omkring 1. September mødtes vi saa igen i Lyngby som Elever. Det var jo spændende. Jeg og Jacob Pedersen kom til at bo hos en Enke, Marie Kajser. Vi fik Middagsmad hos hende og holdt os selv med tør Kost de første to Aar. Ved Siden af os i samme Hus havde vi en trofast Kammerat, Rasmus Velling Guldmand. Han var en Klasse foran og var en alvorlig kristelig vakt og flittig og begavet Mand, der havde en ualmindelig god Indflydelse paa mig. Jeg saa op til ham i de 2 Aar, vi boede Dør om Dør med hinanden.

Vi begyndte altsaa med de bedste Forhaabninger; men vi regnedes kun det første Aar for en lavere Kaste og kaldtes til daglig Brug »Snegle«. Og som saadanne lavere staaende Skabninger blev vi ofte behandlede, naar vi mødtes i Flok, f. Eks. under Sneboldkampe. Da

var det Sneglene, det gik ud over. Det var gerne 2. Klasse, der var os paa Nakken. Saaledes var de blevet behandlede Aaret før, og saa skulde Traditionen fortsættes. 3. Klasse var mere adstadige – for ikke at sige klogere, og der var ikke mange af dem, der deltog i vore Fægtninger. Der sad saadanne Mænd som Jens Bek, senere Højskoleforstander i Mellerup, A. Andersen, senere Sagfører og Redaktør i Viborg, Egens, Højskoleforstander i Dalbyneder, Viggo Holm o. fl., der tog anderledes alvorligt paa Arbejdet og aldrig indlod sig paa den Slags Terrorisme. – En Dag først paa Vinteren var det kommet til et Sammenstød med Snebolde om Middagen, da Skolen hørte op. Flere af Sneglene var blevet overdængede, væltet over Ende, og nogle havde faaet flængede Klæder, forrevne Hænder og Buler i Panden. Det vilde vi ikke lade sidde paa os. Da vi kom igen over Middag, var alle Sneglene som ved et Magtbud enige om, at der skulde gøres noget for at værge Friheden – koste hvad det vilde. Og efterhaanden som 2. Klasse kom, fik de ikke den blideste Medfart, indtil der blev ringet ind.

Det skulde hævnes. Ja, thi skønt vi jo hver Dag blev undervist efter Recepten: »Hævner eder ikke selv, men giver Straffen Tid«, saa var det glemt den Dag.

Kl. 4 var de 2 ældste Klasser færdige; men Sneglene skulde det første Aar have 1 Time Kemi ugentlig. Det var ikke Eksamenfag, og det mærkedes paa os; thi Lærer Højer havde vist sit Mas med at holde Opmærksomheden vedlige. Og denne Dag var det rent umuligt. Vi saa, at Flertallet af de 2 ældste Klasser var trommet sammen foran Seminariet i en Halvkreds, hver med en Bunke af Snebolde, vel trykkede af den vaade Tøsne.

Det vidste Højer ikke noget af, før han kom udenfor efter Timen. Da anede han, at der vilde følge et Kæmpebombardement. Han tøvede derfor noget med at gaa hjem for at se, hvad det vilde føre med sig. Men vi tændte ganske roligt Lamperne og fyrede i Kakkelovnen beredt paa at vente, til de udenfor værende var kølede lidt af, og skulde de vedblive at holde Skanserne, saa var vi enige om paa een Gang at bryde ud og styrte os over Belejrerne, efter at vi havde ladet alle vore Bøger, Tavler og øvrige »ørnlige Gods« blive paa Bordene. Efter mange »ridderlige« Opfordringer om at »komme an«, der alle viste sig forgæves, mens vore Belejrer blev ret afkølede, kom en Sekundant – en af de største og stærkeste i 2. Klasse – ind og begyndte at slæbe os ud; men saa røg hele Klassen over ham som gale Bier, dunkede ham i Ryggen med Næver og Brændestykker og skreg: »Smid den Tysker¹² ud«. Hans Far var nemlig tyskfødt. Det kunde

han jo endelig ikke gøre for; men i de Dage havde man ikke et godt Øje til det, der var i Familie med Tyskerne.

Da Lærer Højer mærkede, at Sagen havde taget saa alvorlig en Vending, at det saa ud til regulært Slagsmaal, hentede han Forstanderen, som kom ind i Klassen til os og udtalte sig lidt spøgende, hvad for Resten ikke laa stærkt til ham. Men Gemytterne var saa ophidsede, at intet kunde forsone; vi vilde ikke hundsdes mere. Saa fik han Belejrerne til at forsvinde og Belejringen hævet. Og indbyrdes gav vi hinanden Ord paa, at den Slags Terror vilde vi aldrig praktisere. Jeg tror ogsaa, det blev overholdt.

Selvfølgelig kunde der komme Uoverensstemmelser. Saaledes var der en Sangforening Apollo, udmærket ledet af Viggo Holm, men meget eksklusiv. Den optog kun de allerfineste Stemmer og absolut ingen fra Snegleklassen. Det gav selvfølgelig Anledning til Obstruktion; og under A. Müllers Ledelse dannedes der en ny under Navnet »Jubal«. Dette affødte dog ingen Spektakel, men kun en gavnlig Konkurrence. Kammeratskabet blev bedre efterhaanden, og vi lærte at omgaa hinanden som en stor Familie, naar undtages en enkelt lille »Spilleklub«, der havde sine egne Interesser.

Jeg mindes engang, der kom en fremmed Mand til mig uden for Seminariet og spurgte om Vej ind til Forstanderens Bolig. Jeg svarede selvfølgelig beredvilligt, at nu skulde han gaa hen til Enden af Seminariet, saa til venstre og ind ad en Laage til højre osv. – Da han var gaaet, kom en Kammerat af en ældre Klasse hen til mig og sagde: »Det var bedre, om du havde fulgt og vist ham Vej!« – Den Vejledning har jeg husket og praktiseret siden.

Vi havde i vor Klasse en Kammerat, Jens Jensen fra Dejret paa Mols – hans populære Navn var Molbo-Jensen. Men ihvad han hed, og ihvor han var fra, saa slægtede han ikke de traditionelle Molboer paa, for han var udmærket begavet og navnlig Matematiker om en Hals, ligesom han var en god Kammerat og hjælpsom, hvor det kneb Kammeraterne. Navnlige havde han rigelig Konsultation Lørdag Aften eller Søndag Morgen, før Regne- og Matematikopgaverne skulde afleveres til Duksen og bæres op til Læreren. – En Søndag Formiddag sad han og asede med en Opgave, som ikke vilde »makke ret«. Klokken var blevet henimod 10, og han havde endnu ikke haft Tid til at faa sin Morgenmad. Smør og Brød og Papirer laa i en uhyggelig Sammenblanding paa Bordet. Pludselig holdt han op med Regningen, idet han udbrød: »Nu vil jeg min sandten have min Mad«. Og saa kilede han paa med at smøre Smør paa et Blad af en Skrivebog. Det vakte selvfølgelig fortjent Munterhed. Den samme

Mand fik forøvrigt et sørgeligt Endeligt, efter at han i flere Aar havde gaaet Tiggergang blandt Kolleger og Bekendte – ogsaa Rigsdagen – og samlet Penge, som han brugte til Drik.

En lille, morsom Tildragelse mindes jeg fra det første Aars Ophold paa Seminariet. Naar Professor Langhoff¹³ mødte om Morgen – han havde kun Timer i 2. og 3. Klasse – holdt vi altid Morgensang i 1. Klasses Lokale. En Vintermorgen kom han ind, og idet han gik hen ad Gulvet, skuttede han sig og udbrød: »Jeg synes, her er saa koldt«. En ældre Elev, som talte meget bogstavret, svarede: »Da haver jeg lagt i Kakkelovnen!« Der blev almindelig Munterhed over Ordet »haver«; men han forstod det, som om han havde lavet en grammatisk Bommert, og rettede straks: »Eller jeg skulde maaske rettere have sagt: Jeg haver ligget i Kakkelovnen«. Nu var Jubelen uden Ende.

★

Kammeratskabet var i det hele taget upaaklageligt; men Seminaristerne var ikke velsete blandt Byens større Landmænd. De var maaske et uroligt Folkefærd. Det skulde synes underligt, da de jo maatte tilføde Byen en Mængde Penge. 90 indkvarterede unge Mennesker foruden 5 à 6 Lærerfamilier maatte dog betyde noget for en almindelig Landsby. Men naar jeg undtager en enkelt Gaard, »Toubro«, hvor mange af Eleverne havde som et andet Hjem, saa var ellers alle Døre lukkede undtagen den, der førte ind til vor egen Celle. At Lærer Højer senere lukkede Dørene op for os, skal jeg siden omtale. Nu, Folks Tilbageholdenhed kunde maaske undskyldes. Der er jo gerne Uro ved at have unge Mennesker. Saaledes gik nogle engang ind til en Elev E. sent paa Aftenen. Han var gaaet i Seng og var bekendt for at sove haardt. Og det maa han have gjort; thi de tog ham med Dyner og alt, bar ham ud og lagde ham paa den halmede Mødding. Derpaa kaldte de paa ham og forsvandt.

Men dette hører vel ogsaa til de groveste Løjer; thi at de pustede Kammeret fuldt af Tobaksrøg gennem Nøglehullet eller hængte udstoppede store Dukker op ved Bjælken, mens vedkommende Beboer var gaaet ud om Aftenen, var jo ikke af det onde, om det end ikke kunde regnes til Fortjeneste, men nærmest maa kaldes Drengestreger.

Jeg var altsaa kommet paa Seminariet med de faa aandelige Indtryk, der havde mærket mig under min Forberedelse, men stadig under det ydre Tryk, som Nærværelsen af den tyske Hær øvede paa alle. Vi passede vor Skole; men uden for Seminariets Vinduer gik Vagten med opplantet Bajonet i Præstegaardens Lade, og der var Uro med Raab og Støj og Afløsning.

Først hen i Oktober Maaned kom den lykkelige Tid, da der blev sluttet Fred, lykkelig, fordi vi derved blev befriet for et Aag, som hvilede saa knugende paa vore Skuldre, men ulykkelig, fordi Danmark mistede Sønderjylland. Men da de tyske Soldater efter Fløjters og Trommers Lyd marcherede ud af Byen for at forlade Landet, trak vi alligevel et Befrielsens Suk uden i Øjeblikket at gennemtænke, hvad der ventede de stakkels Sønderjyder i de næste 50 Aar.

Aandeligt Liv

Den aandelige Luft paa Seminariet var ret lummer. Den eneste af Lærerne, der i 1864 havde nogen virkelig aandelig Indflydelse paa os, var Pastor Sigumfeldt¹⁴. Ham hørte jeg gerne i Kirken. Men ellers var vi henviste til at søge vor Trang tilfredsstillet ved om Søndagen eller enkelte Sommeraftener at samles ude i »Tophuset« – et Sted, der laa en Kilometers Afstand eller saa uden for Byen. Der boede det første Aar Jens Bek og A. Andersen. Saa læste vi af Birkedals »Prædikener« eller »Daglig Husandagt«. Enkelte Gange fik vi Lejlighed til at høre de kendte Lægprædikanter Frans Pallesen fra Fladstrup og den blinde Jens Dyrholm. Det var jo alvorlige Mænd og strenge Pietister. De gjorde et stærkt Indtryk paa os; men den Tone, de an slog, var dog for dyb og mørk til, at den ret kunde tages af unge livsglade Mennesker. Nej, saa havde jeg i Vejlbys Skole og i Gjesing hørt Clausen og den gamle Mads Smed. Det var lysere og for mig mere forstaaelige Toner. Med Pastor Sigumfeldt havde jeg til Trods for, at han var vor gode Præst, en lille – for mig ikke saa opmuntrende – Episode. Han var nemlig Lærer i Historie og Geografi, og det var netop mine daarligste Fag. Jeg har aldrig kunnet huske Navne, Aarstal og Talstørrelser i det hele taget. Og ihvor højt vi satte Pastor Sigumfeldt som Prædikant, saa var han ikke nogen fremtrædende Lærer i de to Fag. Derfor blev det min Skræk at blive eksamineret i de to Fag. Jeg fik af »Fatter« et Par haarde Paa mindelser til Jul og til Paaske; men jeg slog mig – dette til Trods – hvert Aar igennem med en første Karakter. Aaret efter fik vi Dr. Kalckar¹⁵ til Andenpræst og Lærer i Sigumfeldts Fag, og med ham gik det bedre for mig. Men i Efteraaret 1865, hvis jeg husker ret, skete der noget, jeg kan næsten sige revolutionært: Vi fik Besøg af de bekendte omrejsende Præster Vilhelm Beck fra Ørsløv og Johannes Clausen¹⁶. De prædikede i Lyngby Kirke med meget forskellig Tone, men saadan, at vi fik noget at tænke over. Det var det dybeste og mest hjertegribende kristelige Vidnesbyrd, vi havde mødt no-

gensinde, og det satte alvorlige Spor. Vi sammenlignede Beck og Clausen med henholdsvis Apostelen Peter og Johannes.

Vor Forstander blev stærkt paavirket; men hans tilvante myndige Optræden gjorde, at han – efter vore Begreber – udvortes plagierede Beck, og paa Grund heraf saavel som paa Grund af den Afstand, der i det hele var mellem ham og Seminariets Elever, fik han kun liden Indflydelse paa de fleste af os.

Derimod var der en anden af vore Lærere, der nu blev sat i Arbejde. Det var Sigvardus Catharus Severinus Højer¹⁷. Han var allerede tidligere begyndt paa at samle en Del af Eleverne til Sang om Aftenen. Nu var han blevet stærkt grebet af de omtalte »Missionspræster«, og han holdt Møder i sit Hjem og rundt om i Byerne i Nærheden. Jeg var flere Gange med ham for at lede Sangen. Højer var meget energisk i sin Optræden og talte varmt og indtrængende til Samvittigheden.

Aaret efter (1866) blev Vilhelm Beck kaldet til Præst i Ørum og Ginnerup, lige overfor paa den nordlige Side af Sundet¹⁸; og det varede ikke længe, inden der blev en Valfart fra Lyngby og Omegn over for at høre den nye Præst, hvis Vidnesbyrd havde gjort saa dybt Indtryk paa mange. Vi sejlede over Sundet i smaa fladbundede Fiskerbaade til Ginnerup, der laa lige tæt ved Sundet. Jeg mindes kun at have været i Ørum een Gang. Den første Gang, vi var en Flok Seminarister i Ginnerup, samledes vi efter Gudstjenesten ved Skolens Gavll i dejligt Solskin. Da kom V. Beck hen og gav sig i Samtale med os: »Kan I synge derovre?« spurgte han. Vi tillod os i al Beskedenhed at svare, at vi kunde jo nok synge; men det var jo mest flerstemmige Sange; og naar vi hørte V. Beck synge en Salme eller messe foran Alteret, saa blev vi saa smaa i vore egne Tanker. »Lad mig høre en af jeres Sange«. Saa stemte vi i 4-stemmigt med første Vers af Carl Plougs Sang: »Vaarens Budskab flyver over Lande, Himlens Fugle juble det i Sky...«, hvori de sidste Linjer lyder: »Sneen smelted i de dybe Dale, gammel Vanes sejge Is brød op«. Her standsede vi, og Beck sagde: »Farvel, I unge Mennesker, ja nu vil jeg ønske for jeg, at Sneen rigtig maa smelte i Eders Hjertedale, saa skal Isen nok brydes, og der skal blive lykkeligt at leve i Danmark!« Dermed gik Præsten, og vi andre stod nærmest forbavsede over den mærkelige Tiltale. Saadant var noget fremmed for os. Efter den Tid kom vi en ret stor Kreds jævnlgt over Sundet til Ginnerup Kirke. Lærer Højer byggede en Hjulbaad, som blev kaldt »Bekkasin«.

Den og flere Baade gik over Sundet med opmærksomme Tilhørere til Vilhelm Becks Vidnesbyrd i Ginnerup Kirke. Efter Sidst-

tjenesten om Sommeren kunde det hænde, at flere fra Ginnerup – deriblandt selve Præsten – fulgte os lidt paa Vej i Sundet, hvor det engang kom til en lille »Vandkrig«, i hvilken vi brugte Øsekoppen som Skys. Saa blev der Latter og Glæde, og med en god Sang skiltes vi ude paa Vandet og drog hver til sit »med stor Glæde«.

Ulykken paa Sundet

Mens jeg opholder mig ved Kolindsund, maa jeg have Lov at genkalde i Erindringen en meget sørgelig Begivenhed, hvorved dette Vand krævede to Menneskeliv – to af Seminariets Elever: Jørgensen og Lorentzen. Det var om Vinteren. Det havde frosset en Del. Sundet laa stille og blankt med Is. Der havde været Valfart derned hele Eftermiddagen. Da tog jeg ogsaa mine Skøjter paa Armen for at faa en lille Motion; men da jeg kom ned til Fævejle, mødte jeg en hel Del bekymrede Ansigter. Man berettede mig, at Jørgensen og Lorentzen var løbet paa Skøjter, hver med en lang Stage til Sikkerhed, paa den ret tynde Is over mod Fannerup, hvorefter de drejede østpaa ad Ginnerup til. Men saa var de pludselig forsvundne, og paa Strandbredden derovre stod nu en hel Del Mennesker, saa man maatte formode, at der var sket en Ulykke. Men ingen turde vove sig over Sundet paa den tynde Is. Der kom dog snart Forbindelse ved Ilbud (dengang var Telefonen ukendt) dels over Grenaa, dels over Kolind, hvorved det bekræftedes, at begge de omtalte var løbet i en Strømvaage. Lorentzen først; derefter var Jørgensen gaet ned under Forsøg paa at redde den anden.

Der arbejdedes nu af alle Kræfter, men der kunde kun komme Forbindelse uden om begge Ender af Sundet. Saa vidt jeg erindrer, fandt man Jørgensens Lig Dagen efter i Nærheden af Ulykkesstedet. Lorentzen blev først fundet flere Maaneder efter. Sundet var i hele den Tid tillagt med Is, og hans Lig kom omsider op mellem brudte Isflager.

Men Begivenheden rystede os alle, og den stemningsfulde Jordfæstelse, hvor jeg første Gang »hørte« Salmen »Tænk, naar engang« til Orglets dybe, dæmpede Toner, glemmer jeg aldrig. De blev begge begravede ved Lyngby Kirke, hvor der rejstes en Sten ved deres Grav.

Sidst paa Vinteren 1864-65 skulde der efter Sædvane være Bal for Seminariets Elever. En af Balentreprenørerne var P. Skaarup¹⁰, som dengang var i 2den Klasse. Han agiterede for at faa saa mange af det sidste Aars Mandskab med som muligt og kom ogsaa til mig. – Jeg, som aldrig havde figureret ved et »Bal«, afslog – bl. a. af

den Grund, at jeg ikke havde Spor af kvindelige Bekendtskaber dér paa Egnen og derfor ikke vidste, hvorledes jeg skulde agere i saadanne Forhold. Jeg havde hørt noget om »Baldamer« og »Inklination« og forskellige Danse med nogle malabariske Navne. Nej, jeg kunde ikke gaa med. Men saa spillede Skaarup den sidste Trumf; jeg kunde faa hans Søster til Baldame. Derved syntes jeg at blive noget beroliget. Jeg lovede at gaa med. Den bestemte Balaften skulde Damerne, som var unge Piger fra Omegnen – deriblandt mange Lærerdøtre – samles i Seminariets Lærerværelse og Biblioteksstue, hvor enhver Herre skulde afhente sin Dame for med hende at marchere ind i Gymnastiksalen, hvor der blev spillet Komædie: »Klokker Link«. Men for at jeg kunde blive nogenlunde beroliget, fulgte jeg med Skaarup ned i Byen til en Gaardmand Nielsen, hvor min »udkaarne« var ankommet tilligemed en Del flere. Jeg hilste saa godt jeg kunde paa »Jomfru Skaarup«²⁰ – dengang var der ingen Frøkenner, og nu var jeg mere beroliget. Jeg havde vistnok ikke set meget paa hende; men jeg havde dog lagt Mærke til en grøn Buket eller Krans i Haaret. Men da vi et Par Timer senere skulde inklinere for Damerne og føre dem ind til Teaterforestillingen, gik jeg fra Koncepterne. Der var nemlig flere med grønt i Haaret. Jeg turde ikke betænke mig – ikke spørge, og saa bukkede jeg for den første den bedste, og det var en Skolelærerdatter fra Grenaaegnen. Min Slof havde faaet min Dame. Under Komædien fik jeg i Stilhed opspurgt, hvor hun sad, og da Forestillingen var forbi, bukkede jeg høfligt for den rette, og med en nogenlunde god Samvittighed afmarcherede jeg med hende ind til Thebordet og tilbage til Balsalen. Nu syntes jeg, at jeg var reddet; nu var hun »min«, – og det er hun – Gud ske Tak og Lov – den Dag i Dag, 61 Aar efter. – »Aah, en Balforelskelse!« tænker andre. Nej, det var det netop ikke. Vi saa ikke hinanden og havde ingen Forbindelse med hinanden før et Aar efter. I 1866 efter Sommerferien mødtes vi den 28. Augustovre ved Lykesholm, hvor hun var blevet Husjomfru hos en Kammeraad Vestergaard²¹. Da fik vi talt ud og lovede hinanden Troskab i Fremtiden. Jeg var knap 19 Aar, min forlovede var 23.

Jeg rejste hjem i November for at meddele mine Forældre det; men jeg blev modtaget af min Far med Kulde og Vrede, idet han frygtede for, at det skulde forstyrre mig i mit Arbejde. Og han truede mig endog med, at jeg ikke fik flere Penge at læse for, hvis jeg ikke gav op. Det kunde jeg ikke og fik saa foreløbig af min forlovede 10 Rdl. – Men da vi nærmede os Julen, skrev jeg til mit Hjem, at de maatte ikke vente mig i Juleferien, for jeg kunde ikke

rejse for mine Kreditorer, hvor jeg var til Rest med ca. 40 Rdl. – Et Par Dage før Jul kom der en Befordring efter mig og mine 2 Kammerater, og Karlen havde 50 Rdl. med. Saa kom jeg ud af den Klemme.

Aaret efter – altsaa 1867 – i Juli skulde jeg op til sidste Del af Eksamen. Men allerede sidst i April havde jeg faaet Tilbud om en Plads som Hjælpelærer i Kristrup. Jeg havde forlangt 8 Dages Betænkning, da jeg skulde forpligte mig til at undervise i Læsning efter »Lydmetoden«, og det var noget ukendt i Lyngby. Men nogle Dage efter kom P. Skaarup – min vordende Svoger – til Lyngby. Han havde Brev til Forstanderen, hvori han bad denne udpege sig et Par Stykker, som kunde egne sig til at blive Lærere paa Flakkebjerg Opdragelsesanstalt²². De skulde navnlig være i Besiddelse af 3 Egenskaber: De skulde være bestemte i deres Optræden, være livlige af Væsen og have Interesse for og Gaver til Sang. Min Svoger havde frit Valg mellem de af Forstanderen udpegede, og Valget traf paa mig, efter at han i Forvejen havde sat mig ind i Forholdene paa Opdragelsesanstalten. Samtidig frasagde jeg mig Pladsen i Kristrup.

Den 28. Juli 1867 blev jeg dimitteret fra Seminariet med første Karakter, og den 16. August tiltraadte jeg min Plads paa Flakkebjerg Opdragelsesanstalt, hvor jeg var sammen med Skaarup, indtil han i Oktober flyttede med et Hold Drengene over til den nys indrettede Opdragelsesanstalt Landerupgaard²³ ved Kolding.

Endnu havde jeg en Oplevelse paa Seminariet, som fik Betydning for den Retning, min senere aandelige Udvikling tog: Professor Langhoff havde Religion og Bibelforklaring med os, og det skete af og til, at han kom med en Udtalelse som denne: »Dette staar ikke i de oprindelige Haandskrifter!« eller »Dette er en senere Tilføjelse!« eller »Dette Brev (af Paulus) er muligvis uægte!« Naar han saa samtidig hævdede, at »den Grund, hvorpaa jeg bygger, er den hellige Skrift!«, men der er Steder, der er »uægte« eller »senere Tilføjelser«, hvor blev saa Grundvolden af? Jeg blev angst og syntes, at det maatte ende enten i Fortvivlelse, eller man maatte kaste sig i Armene paa Paven, som mente, at han var ufejlbar overfor Tydningen af den hellige Skrift. I min Raadløshed søgte jeg hen til en Kammerat, Knud Pedersen fra Langagergaard. Han var blevet forberedt af Jens Lund²⁴ i Drastrup og af Pastor Markus Lund²⁵ i Virring. Med ham talte jeg om religiøse Spørgsmaal og navnlig: Hvad er den faste Grund, hvorpaa vi kan bygge vor Tro og vort evige Liv; for var Grunden den Skrift, som de lærde fortolkede hver paa sin Vis og kørte rundt med efter Forgødtbefindende, saa var der kun for-

tvivlede Udsigter. Under disse Samtaler fæstedes mit Øje mere og mere paa Daabspagten og Nadveren, som jo dog maatte være ældre – og altsaa snarere til Grund liggende – end den skrevne Bog. Disse Tanker tumlede jeg med i omtrent 3 Aar, indtil jeg i 1869 blev Soldat (Garder) og første Gang saa og hørte N. F. S. Grundtvig i Vartov Kirke. Men jeg havde stadigvæk Støtte af min »bedste Ven«; thi skønt vi sluttede os til, hvor som helst der viste sig en aandelig Bevægelse – selv om den var pietistisk, saa havde vi begge faaet et Pust fra en friskere Luftning i Randersegnen, fra den saakaldte »glade Kristendom«. Min forlovede var nemlig i flere Aar i Forbindelse med og paavirket af varmhjertede Kristne i Virring-Essenbæk Sogne, hvor M. Lund var Præst – og navnlig af Lærer Holm og Hustru i Assentoft²⁰.

Flakkebjerg

Jeg kom altsaa 15. August 1867 til Flakkebjerg Opdragelsesanstalt, og efter at jeg i omtrent 2½ Maaned sammen med min Svoger Skaarup var kommet godt ind i Forholdene, befandt jeg mig som Fisken i Vandet mellem Drengene. Ved Novembertid rejste Forstander Møller og Skaarup til Landerupgaard ved Kolding med et Hold Dreng, ca. 30. Et lignende Antal blev tilbage. Sammen med Skaarup som Lærer og Opdrager skulde Forstander Møllers yngste Søn, Andr. Møller, lede Landbruget paa den nye Anstalt. Da Forstander Møller havde faaet det i Gang ovre i Jylland, kom han tilbage til Flakkebjerg, hvor han jo havde sit egentlige Domicil, og hvor Hr. Assistent Moltke ledede Landbruget. Jeg havde altsaa egentlig kun med de ukonfirmerede Elever at gøre, ihvorvel Grænsen for mit Virksomhedsomraade ikke altid var klart afstukket. Min Bestilling var nærmest om Vinteren at holde Skole og om Sommeren at sysselsætte Drengene i Mark, Have og Gaard med Gravning, Lugning, Roeplantning (alle Kaalroer blev plantede og vandede), Roetynding, Rodfrugtoptagning og Kulegravning. Min Dagsgerning begyndte om Morgenen Kl. 5½ eller 6, efter at »Sypigen« havde kaldt Eleverne op, med at efterse, at de kom ud af Sengene, fik Madrasserne rystede, Sengene redt, og Tæpper og Lagner ordnede som Soldaterne paa en Kaserne. Kl. 6½ à 7 ringede det til Davre, og efter Morgenmaaltidet havde hver af Drengene sin Bestilling; save eller hente Brænde, muge i Stalde og Stier, strø under Kreaturer osv. Mens dette foregik, gik jeg ind og fik min Morgenmad, hvorefter Turen gik om Sommeren til Arbejde i Mark eller Have, om Vinteren i Skolen.

Klokken 12 ringede det til Middag, og da var min Plads i Spise-stuen, mens jeg læste en eller anden god Bog. Efter endt Spisning havde Drengene først Spil, Leg eller andet indtil Kl. 2. I den Tid nød jeg min Middagsmad og Kaffe. Saa til Arbejde om Sommeren til Kl. 6 eller om Vinteren i Skole til Kl. 5. Da var der atter Smaa-arbejder til dem her og der. Om Vinteren var de atter i Skole 1½ Time til Kl. 8. Da læste jeg – mest af Ingemanns Romaner, hvorfra de fik en hel Del Stof til deres Lege: En blev Kong Valdemar, en anden Karl af Rise, en Niels Ebbesen osv. Saa spiste jeg til Aften. Kl. 9 kaldtes til Sengs. Jeg gik saa til Lamperne i Sovestuen og sluk-kede, og efter et muntret Godnat puttede de sig under Tæpperne.

Det var for mig et helt nyt Afsnit af mit Liv, rigt paa Glæder ved at undervise, arbejde og lege med en Skare af Drenge, der for største Delen var livlige og taknemmelige Drenge, der nød min Til-lid og min Opofrelse for dem i fulde Drag. Jeg havde nok at tumle med – baade i og uden for Skolen. Alt i Skolen var mundtligt. Dren-gene brugte ingen Bøger. Jeg fortalte Bibelhistorie, Danmarkshisto-rie og Geografi. I Reglen var det velbegavede Drenge, naar undta-ges enkelte – nærmest Halvidioter eller meget svagt begavede.

Engang havde jeg Provstevisitats. Jeg skulde saa have Religion med Drengene, idet jeg betydede Provsten, at jeg plejede at fortælle Bibelhistorien og knyttede min Religionsundervisning til den bibel-ske. Da jeg havde gaaet Turen rundt og kom til et af de forreste Borde, hvor der forøvrigt sad fem af de tarveligste, hvad jeg havde gjort Provsten opmærksom paa, kom han hen til mig og sagde: »Nu kan jeg tale med dem!« Han har formentlig syntes, at der var for lidt Theologi i min Undervisningsmetode, og saa stillede han føl-gende Spørgsmaal til de fem aandssvage Drenge: »Hvad kalder man Guds Kærlighed, naar den viser sig virksom over for Mennesker?« Dersom dette Spørgsmaal var blevet stillet til en Flok Børn ved en Skolelærereksamen, vilde Eksaminator have faaet Karakteren »Slet« derfor. Her nøjedes Forstander Møller og jeg med at se forbavsede over til hinanden. Børnene svarede naturligvis ingenting. Provsten gentog sit Spørgsmaal nogle Gange. Det hører sig til for en Kateket, men med nøjagtig de samme Ord. (Det hører sig *ikke* til for en god Kateket). Da han fremdeles intet Svar fik, svarede han sig selv: »Omsorg! – ikke!« – »Jo-o-o!« raabte Koret i Munden paa hver-andre, som om det var en Selvfølge; og det var netop det, de alle havde tænkt paa, men ikke kunde finde Ord for. Provsten opgav dem til sidst. Om han gjorde den Opdagelse, at han var »gaaet i Vandet«, véd jeg ikke; men han saa nærmest »vaad« ud. Vi andre

smilede i Stilhed. De samme fem Stakler kunde med Glæde og uden at blinke have fortalt Provsten, hvor stor Guds Kærlighed var mod Abraham, Jakob og Josef; men »Omsorg« stod ikke nævnet i deres Forestillingskreds.

Men nu tilbage til mig selv. – Det var en Gæringstid, en Udviklingstid for mig. Jeg mindes, at jeg i »Fædrelandet«, som Forstander Møller holdt, læste et af Redaktør Plougs giftige Udtryk: »Hvordan skulde den Stand (Bondestanden), der for største Delen nedstammer fra Fortidens Trælle, hvordan skulde den have faaet Kæmpers og Ridderes Aand i Arvelod!« Jeg kastede »Fædrelandet« hen ad Bordet og holdt i Forening med Forstanderen »Dansk Folketiden« som redigeredes af Sofus Høgsbro, og det Blad holdt jeg, saa længe det udkom. Dermed var min politiske Stilling antydet.

Slet saa let gik det ikke med at finde mig til Rette i mit Forhold til de kirkelige Spørgsmaal. – I Flakkebjerg var der en lille Friskolekreds, der holdt deres Børn i en privat Skole hos Skomager Hansen, der var Svigerfar til Friskolelæreren. Dem kom jeg jævnlig sammen med, fordi vore Undervisningsmetoder stod hinanden saa nær: Frit Vidnesbyrd og intet Remseri!

I Skelskør var der en betydelig grundtvigsk Kreds med Tilslutning fra flere Landsbyer i Omegnen – det saakaldte »hellige Land«. En Mand fra denne Kreds, gamle Lærer Hellesen fra Eggeslevmagle, kom ofte til »Instituttet« paa Besøg, og da gik Samtalen om aandelige Spørgsmaal meget livligt. Gamle Pastor Rønne i Høve var vor Sognepræst. Han var en elskelig gammel Mand, der førte et alvorligt Vidnesbyrd, uden at det dog var mig til synderlig Hjælp. Jeg mindes dog endnu en Konfirmations-Søndag i Høve. Vi havde jo altid nogle Konfirmander med. De samledes alle i Præstegaarden, og med den gamle, rare Præst i Spidsen og under Klokkers Kimen vandrede samtlige Konfirmander fra Præstegaarden til Kirken. Det var første og eneste Gang, jeg har set dette Optog paa en Konfirmations-søndag. Men som Rønne var en inderligt troende Kristen (han var Formand for »Den indre Mission i Danmark«), saa vilde han gøre sit til, at Konfirmationsdagen og Konfirmationshandlingen skulde staa i et helligt Lys for og gøre et godt Indtryk paa Børnene. Derfor var hans Tale ogsaa varm og indtrængende og uden Spor af at være truende og haard.

Fremtidsplaner

Vinteren 1868-69 kom Forstander Møller en Dag til mig og betroede mig, at Lolland-Falsters Sparekasse havde henvendt sig til ham

og meddelt, at de havde en Kapital paa 35.000 Rigsdaler, som de havde tænkt at anvende enten til et Børnehjem eller til en Opdragelsesanstalt, og de bad Møller om et Raad. – Møller havde straks svaret, at saa længe Opdragelsesanstalterne var overfyldte, saa mente han, at det var klogest at bygge en til. Og ved samme Lejlighed spurgte han mig, om jeg kunde have Lyst til at overtage en Plads som Leder af en saadan Anstalt paa Lolland, saa vilde han anbefale mig dertil. Jeg takkede for en saadan Anerkendelse og Tillid; men jeg maatte have Betænkningstid og samtale med min forlovede og min Svoger derom. Saafremt min Svoger forblev paa Landerupgaard, kunde jeg godt tænke mig at tage imod Pladsen, hvis min forlovede syntes om det. Jeg vidste, at hun var mægtig at styre Husholdningen. Men det skulde afgøres i Fællesraad. Møller sagde, at jeg maatte betænke mig et halvt Aar. Men min Svoger blev ikke paa Landerupgaard. Han mente, at han der skulde bestride den pædagogiske Side af Virksomheden – særligt overfor de ukonfirmerede Drengene. Men da A. Møller, som særlig var landbrugskyndig – han var udlært Forvalter – ogsaa blandede sig i Drengenes Opdragelse og det ofte paa en efter Skaarups Mening unødvendig haard Maade, saa opsigde Skaarup sin Plads, og Følgen deraf blev, at jeg ligeledes sagde op efter endt Lejrøvelse, August 1870.

Soldatertid

30. Maj 1869 mødte jeg som Soldat i København og tilbragte Sommeren under daglige Forhold, som ikke tiltalte mig. Øvelserne kom jeg let over; men den Raahed, der udvistes af de overordnede (navnlig Underofficererne), og i det hele taget Tonen mellem Soldaterne var mig aldeles utaalelig. To Ting længtes jeg efter, nemlig at høre Grundtvig i Vartov og se nogle af Københavns Museer. Men Grundtvig prædikede altid om Formiddagen Kl. 10, og den første Maaned var vi optaget af Pudseparade hver Søndag Formiddag til Klokkeren henad 11, saa jeg maatte finde mig i at vente.

Vartov

Endelig lykkedes det mig for første Gang at naa saa vidt, at jeg kunde komme i Vartov Kirke. Jeg kom til Døren i Gaarden, som de begyndte at synge Salmen før Prædikenen. Men Kirken var fyldt og Gangen med. Saa entrede jeg op ad Trappen og fik mig anbragt ved Orglet. – En saadan Menighedssang havde jeg aldrig været Vid-

ne til, saa jeg var aldeles overvældet. Efter at have pustet ud, mens Menigheden sang det sidste Par Vers, saa jeg gamle Grundtvig blive ledet op paa Prædikestolen, som var midt i Altertavlen, hvad der iøvrigt forbavtede mig. Men da han indledede med Bekendelsen af Daabspagten med en saa usigelig højtidsfuld Alvor og under en Dødsstilhed i den tætpackede Forsamling, da gik der en Varme igennem mig, som jeg aldrig havde kendt; og jeg følte, at i Bekendelse af Daabens Pagt var der en Hvile og Tryghed, som intet paa Jorden kunde erstatte. Jeg var saa optaget deraf, at jeg bagefter kun mindedes lidt af Prædikenen; men jeg var klar over, at i den Kreds hørte jeg hjemme, og dér maatte jeg kunne finde, hvad mit Hjerte trængte haardest til. Det er en Selvfølge, at min Tur hver Søndag Formiddag gik til Vartov.

Min øvrige Soldatertid den Sommer var for de søgne Dages Vedkommende nærmest som en Fængselstid. Kun en enkelt Gang tog jeg med en Kammerat en Spadseretur ud ad Nørrebro, forbi Fælleden ved Johanneskirken. Vi vilde se, hvordan »Bondelandet« saa ud, og da gjorde vi den for os mærkelige Opdagelse, at det var i Slutningen af Høsten, idet vi saa Rækker af Havrehobe, som var tjenlige til at hjemkøres; men ellers saa vi kun Stenbro og den store, grønne, fortrampede Nørrefælle.

Først den 8. September – Grundtvigs Fødselsdag – var jeg saa fræk at bede om Orlov om Eftermiddagen tillige med 3 Kammerater fra Mors, alle Sønner af en Gaardmand Jens Andersen i Flade, for at deltage i Vennemødet paa Store Tuborg (i Grundtvigs Have). Dér talte bl. a. Historikeren Frederik Barfod. Han omtalte en Rejse, han havde gjort i Jylland, hvor han ogsaa var paa Mors. Dér kom han til en By, der hed Flade, hvor han besøgte en Mand, der, saa vidt han huskede, hed Jens Andersen. I Forstuen hang 3 blanke, velpudsede Rifler, og da han traadte ind i Stuen, fik han straks Øje paa Billeder af Grundtvig, Birkedal, Hostrup og flere med dem aandeligt beslægtede. Riflerne i Gangen tilhørte 3 Sønner, der var i Skytteforeningen, og som alle 3 var Gardere. At de just stod i Uniformer og hørte paa Talen, anede den gamle hvidskæggede Barde vist ikke.

De Indtryk, jeg havde modtaget fra Vartov og fra Vennemødet paa Store Tuborg, bundfældede sig og har haft afgørende Indflydelse paa min hele aandelige Udvikling siden.

En af Jens Andersens Sønner blev min Stillingsmand om Vinteren, idet hans ene Broder skulde blive liggende, og saa tjente han omtrent 600 Kroner ved at lade sig leje. Jeg var glad ved at slippe ud af den Trædemølle i Oktober. Jeg var udtaget til Underkorporal; men

da alle de 8 udtagne indgav Ansøgning om at blive fri, havde der meldt sig 8 frivilligt, og saaledes jævnedes den Sag.

Vinteren 1869-70 kom jeg i Assistent Moltkes Sted paa Flakkebjerg og havde mest med de voksne Elever at gøre.

I Sommeren 1870 blev jeg indkaldt til Lejrøvelse ved Hald ved Viborg. Efter endt Lejrøvelse, det vil sige ca. 8 Dage før det under normale Forhold skulde ske, kom der en Aften Kl. 7 Ordre, at næste Morgen skulde hele Lejren rømmes for Mandskab, da der var udbrudt Krig mellem Tyskland og Frankrig. Kun en Afdeling Trænsoldater skulde blive for at rydde Teltene op og pakke ind. Kl. 7 næste Morgen stod vi opmarcherede ved Viborg Banegaard. Vi spurgte ivrigt om, hvor de førte os hen, men ingen vidste noget derom. Deraf kom det Rygte, at vi muligt skulde til Frankrig. Det var der dog næppe nogen, der fæstede Lid til. Derimod gættede vi, at vi skulde til den sydlige Grænse, og det slog til for største Delens Vedkommende.

Garden og en Del Artilleri blev staaende paa samme Plet indtil hen paa Eftermiddagen. Endelig slog vor Time. Vi blev i en Flok dirigerede ind i Vognene, og afsted pilede Toget med »de sidste paa Skansen«. Vi saa os allerede liggende i Løbegrave nede ved Kongeaaen, da Toget holdt i Aarhus. Her blev vi kommanderet ud med den Besked, at vi skulde ud at sejle. I Havnen laa Transportdamperen »Absalon«, hvor vi gik om Bord, og bagved den laa nogle Slæbebaade, som den skulde have med. Ved Aftenstid afgik Skibet, uden at vi vidste hvorhen. Ved Morgengry stod vi op for at se, om vi sejlede vesten eller østen om Sprogø. Da det viste sig, at Retningen pegede mod Øst, blev vi klar over, at Turen gik over Korsør og rimeligvis til København. Det slog ogsaa til. Efter at vort Forhold til de krigsførende Magter var ordnede, blev vi hjemsendt, og nu begyndte min Jagt paa Lærerembeder.

Lærer

Jeg saa paa nogle Embeder; men flere Steder var der en Favorit til Embedet, saa der var kun ringe Haab. To Steder syntes der at kunne blive Udsigter; det var i Selling i Ødum Sogn og i Bjerregrav Nord for Viborg. Det var smaa Enelærerembeder begge to; men jeg havde mest Lyst til det første, da det var i en bedre Egn, hvorfra jeg senere kunde vente at blive i Østjylland. Jeg blev med 2 Dages Varsel kaldet til Selling og tiltraadte den 1. November 1870. Lønnen var 650 Kroner plus Bolig og Brænde for en ugift. Vinteren 1870-71

*Gaardejer Jakob Wendelbo Skaarup, Krstrup,
(Jomfru Skaarups Fader)
f. 28/10 1793, d. 3/2 1875.*

tilbragte jeg som Ungkarl, idet jeg spiste Middagsmad hos Sogneraadets Formand, Vincents Poulsen, medens jeg sørgede for mig selv Morgen og Aften.

Imidlertid havde min forlovede nu i 5 Aar haft Plads som Husjomfru; dels paa Lykkesholm, hvor vi blev kendt, dels i 3 Aar hos Proprietær Bie i Hald, Nord for Randers. – 1. November 1870 flyttede hun til sit Hjem Bøgelund i Ølst Sogn. Her kunde jeg besøge hende hver Søndag, og vi enedes da om, at vi nok med smaa Fordringer og med god Økonomi maatte kunne leve af Embedets Indtægter, indtil der med Tiden kunde vindes noget mere. Det var egentlig en drøj Vinter for min Kæreste; thi mens hun havde travlt med at sy Udstyr, blev Svoger Peter, som var Lærer i Haslund, farligt syg af Tyfus. Min Kæreste var den eneste, som kunde passe ham, og det gjorde hun efter Dr. K.s Forskrifter som en udlært Syge-

*Jakob Wendelbo Skaarups
Hustru, Maren f. Casper-
sen (Jomfru Skaarups
Moder).*

f. 1/6 1815, d. 8/5 1897.

Fot. Carl Harder, Randers.

plejerske²⁷. Hun havde allerede som 16-17 Aars Pige prøvet lidt Sygepleje i Halling, og nu viste hun sig som saa habil i den Retning, at det forbavsede os alle, og maaske hende selv mest. Skaarup kom over sin Sygdom; men min forlovede fik gastrisk Feber derefter²⁸.

Imidlertid gik Vinteren. Den var undertiden streng. Jeg erindrer, at jeg i Juleferien sammen med Lærer Jensen i Aarslev og Jens Bæk i Halling rejste med Tog til Aalborg for at høre Biskop Kirkegaard²⁹ og Højskoleforstander Nørregaard³⁰ tale om Grundlaget for vor Folkeskole. Det var noget af en Oplevelse at høre to saa udmærkede Mænd. Jeg mindes saa tydeligt, hvordan vi i den strenge Frost – der var dengang ikke Tale om Varme i Kupeerne – læste og sang, mens vi kørte gennem den rimpudrede Skov mellem Hobro og Aalborg, »Nu skal det aabenbares, at . . .«. Paa den Maade holdt vi Var-

me og blev ikke saa lidt forbavsede ved, da vi kom til Randers, at høre, at det frøs 23° Reamur, altsaa omtrent 29° Celsius.

Kort at fortælle: 11. Maj 1871 holdt vi Bryllup. Vi blev viiede i Ølst Kirke af Provst Sølling fra Haslund²¹, den samme, som havde kaldet mig til Lærer i Selling.

Vi flyttede altsaa 12. Maj ind i vort nye Hjem. Det var lille, men hyggeligt, og vi befandt os særdeles godt mellem de venlige Beboere. Hvad der maaske ogsaa bidrog noget dertil, var den Omstændighed, at de før havde maattet sende deres Børn, smaa som store til Ødum Skole, og nu havde de Skolen i deres egen By. For egentlig stor Overensstemmelse mellem dem og deres nye Lærer var der næppe. Jeg mindes, at jeg en Dag kom til at følges med en Mand ad Vejen til Selling, og han – det kunde jeg forstaa – vilde gerne vide lidt Besked om min Stilling til Skolearbejdet. Bl. a. gav han mig følgende direkte Spørgsmaal: »Er De Grundtvigianer?« Dertil svarede jeg: »Hvad mener De med dette?« – »Jeg mener«, sagde han, »om De lader Børnene i Skolen selv raade for, om de vil bestille noget eller ikke«. – Dertil kunde jeg trøstigt svare: »Nej, saa er jeg ikke Grundtvigianer, for jeg forlanger, at Børnene skal være med i Arbejdet og vil støtte dem dertil efter bedste Evne«. Saa var han tilfreds.

De 3½ Aar, efter at vi var blevet gifte, var rige Aar for os. Vi oplevede meget, især havde vi megen Samkvem med flere af Omegnens grundtvigske Lærere, navnlig Olesen i Ødum, Jens Bek i Halling, Jacobsen i Mejlby og Anders Kirkegaard i Galthen. Vi hjalp hinanden med at holde Møder i vore Skoler og indbød saa Beboerne til at høre.

Jordbunden i Selling var egentlig ikke saa let at arbejde i, hvad de voksne angik. De fleste Beboere var økonomisk ret velstaaende, nogle endda meget; men aandeligt var de meget upaavirkede og vanskeligt paavirkelige. Materialisme var Hovedsproget hos de fleste, og kun enkelte havde Evne til at se længere end til deres egen Bygrænse. Men »den, der tager Børnene ved Haanden, tager Forældrene ved Hjertet«. Og det viste sig, at hvor jeg kunde faa lukket op til Børnenes Hjerter, dér kunde man som Regel ogsaa vinde Forældrene. Jeg havde engang fortalt de mindste om Babelstaarnet, som de vilde bygge for at naa op til Himlen. Men det var umuligt. – En lille Dreng mente, at det nok kunde lade sig gøre. Da jeg saa spurgte hvordan, svarede han: »Naar vi tog 13 Stiger lige saa lange som Peter Antons, saa kunde de nok naa derop«. Et enkelt Eksempel er typisk: En Boelsmand havde en Del af sin Mark liggende saaledes, at han kom forbi Skolen paa Vej dertil. En Dag var der politisk

Møde i Hadsten Kro, hvor Lars Bjørnbak talte. Mødet holdtes i Gaarden. Bagefter sad Bjørnbak ved et Glas Øl inden for det aabne Vindue, medens Folk baade inde og ude diskuterede de fremsatte Tanker. Da kom en Kollega hen til mig og fortalte, at han havde været Vidne til en Samtale mellem førnævnte Mand fra Selling og Bjørnbak. Manden havde beklaget sig over, at de havde faaet en Grundtvigianer til Lærer, som brugte meget at fortælle for Børnene i Stedet for at give Lektier for; og saa kom hertil, at han havde oplevet at høre Børnene synge i Skolen 4 Gange een Dag. Hertil svarede Bjørnbak: »Ja, de Grundtvigianere tror, at de kan synge sig gennem Verden«.

Den omtalte Mand havde mange Børn, hvoraf dog kun 2 var skolepligtige. Paa den Tid udkom »Morten Eskesens Sangbog«, og jeg fik en hel Del af Børnene til at anskaffe den. Men de 2 maatte ingen faa. Det var unødvendigt. Vi hjalp os med dem, vi havde, og senere fik de en. Af disse 2 var én en lille Pige, som gik i yngste Klasse, særdeles godt begavet og en ualmindelig opmærksom Tilhører. Naar hun kom hjem fra Skolen, krævede hendes mindre Broder, at hun skulde fortælle ham noget af, hvad hun havde hørt – det var paa dette Stadium mest Bibelhistorie. Men Faderen bød hende strengt at holde Mund. En Dag senere fandt han dem begge staaende i fortrolig Samtale bag Sengeomhænget (foran Alkoven). Han var lige ved at afbryde dem paa en brutal Maade som flere Gange før; men da slog den Tanke ham, at det vist var fejl; og kort Tid efter kom han selv til mig og fortalte mig, hvad jeg her har nedskrevet om den Sag. Han var overvundet, og vi var glade begge to.

Min Hustru og jeg havde bestemt, at vi til Julen 1871 vilde have et Juletræ. Det var dengang temmelig ukendt. Det skulde være i Skolen, og alle Børnene skulde indbydes. En Maaned i Forvejen havde vi travlt hver Aften med at lave Smaating til Gaver – mest Æsker og Skilderirammer af Pap, pyntet med Granskæl, Agern, Bog og Ellefrugter, der blev limet paa og lakerede. Det blev en stor Fest for Børnene, og den gav sig senere et synligt Udtryk, idet vi den 8. Januar overraskedes ved, at der paa mit Kateder om Morgenen stod en nydelig stor, brun Læderkuffert.

I de Aar, vi boede i Selling, havde vi som nævnt stadig – næsten ugentlig – Forbindelse med Ødum og Halling Skoler og mødtes dér med ligesindede, baade Lærere og andre. Navnlig var Jens Beks Hus Midtpunkt for manges Attraa. Man fik altid paa en eller anden Maade noget med sig derfra: en Oplysning, en Opmuntring. Jeg mindes saaledes, at jeg en Lørdag om Sommeren kom over til ham.

Det havde regnet stærkt Natten i Forvejen, og Jens Bek gik i Haven og skuffede Gange. Han var i bare Ben, og jeg fik snart Støvler og Strømper af for at hjælpe ham færdig. Saa kunde vi tilbringe Resten af Dagen med Samtale. Men inden vi rigtig var færdige, kom der Studenter (eller var de nybagte Kandidater, det ved jeg ikke), nemlig Alfred Ibsen, Karl (eller Alfred) Poulsen, Budz og en til, hvis Navn jeg ikke kan huske. Saa tilbragte vi Resten af Dagen i en frugtbar, fortrolig Samtale, hvorefter de 4 fortsatte hen til Pastor Henriksen i Hørning. Ham vilde de høre om Søndagen²².

Et af de sidste Aar, vi var i Selling, døde Jens Beks første Hustru, Clara Laurent. Hun var en ejendommelig Kvinde – mild og elskværdig – et ualmindelig barnligt Menneske, men med fransk varmt Blod i Aarerne. Hun fik Tuberkulose, og da de mærkede, at det gik mod Enden, sendte de deres eneste »lille Marga« (Margrete) hen til et Par gamle Tanter i Byen, idet de fortalte den lille Pige, der var omtrent 4 Aar, at Mor vilde rejse op til Vorherre, og saa skulde Marga, naar hun blev ligesaa stor som Mor, komme derop og besøge hende. Med de Ord tog Moderen Afsked med Marga om Aftenen. Om Natten døde hun, og Marga saa hende aldrig mere. Den Dag, der var Begravelse, blev Marga sendt i Byen. Hun var glad ved Tanken om, at hun engang skulde op og besøge Mor hos Vorherre. Men engang efter nogen Tids Forløb kom Marga grædende hjem fra Byen. Der var nogle af hendes Legesøstre, som havde sagt, at hendes Mor laa i en Grav oppe paa Kirkegaarden. Nu maatte hendes Far klare den Situation, og hun blev beroliget ved Tanken om, at det var hos Gud i Himlen, hun skulde møde sin Mor. Et andet lille Træk fra Jens Beks Virksomhed. Der var i Skolelejligheden en Dør fra Bryggerset eller Køkkenet ind til Skolen; det blev forøvrigt senere af Biskop Clausen forlangt, at den skulde tilmures, saa Læren skulde blive nødt til at gaa udenom til Skolestuen.

En Dag hørte Jens Bek gennem den halvaabne Dør en ivrig Samtale mellem nogle Smaa børn: De samtalede om, at uden Gud kunde vi ikke leve, for han lod Kornet gro, og han lod det blæse paa Møllen, saa den kunde lave Mel. – Et klogt Hoved mente, at vi kunde godt undvære Vorherres Blæsen, for vi kunde tage fat i Møllens Vinger og dreje dem rundt, og saa kunde jo Vorherre godt pakke sammen. Det var for Børnene en Trumf, som de ikke kunde stikke. Da traadte Jens Bek ind ad Døren og sagde: Dersom saa Vorherre rørte ved jeres Arme og gjorde dem syge, ligesom han gjorde ved Jens Persens den anden Dag, hvad vilde I saa gøre? Dermed endte Forhandlingen. De var overvundne.

Det var i det hele taget vor store Opgave hos Børnene at »bevare det barnlige Sind til det sidste«, for »da har vi Regnbuen over vor Graad og Glorien over vor Kiste«³⁹.

★

I Forsommeren 1874 stod der i Højskolebladet en Kundgørelse, som vakte vor Opmærksomhed. Det var Folketingsmand Thorup i Skals og Gaardejer Chr. Østergaard i Ejstrup, der søgte en Lærer, som vilde overtage Skals Højskole. Dens forrige Forstander, Poulsen Vimtrup, havde givet op og var rejst til Nordsjælland, hvor han vilde begynde en Skole i Freerslev ved Hillerød.

Nu skulde der prøves i Skals med en ny Forstander. Min Hustru og jeg havde egentlig godt Mod paa at tage fat paa en Ungdomsskole. Jeg syntes, at jeg havde en Del at sige de unge, hvad jeg jo allerede havde prøvet paa i Aftenskolen, og jeg vidste, at min Hustru var en udmærket Økonoma. Efter nogen Tids Drøftelse og Overvejelser skrev vi til de nævnte Mænd og fik omgaaende Svar og Besøg af dem. Men alt som Sagen rykkede os nærmere ind paa Livet, blev vi mere og mere betænkelige. Jeg rejste dog derned for at se paa Forholdene; men da jeg som en af de første Betingelser forlangte, at der skulde indrettes en større Skolestue tillige med en Sovestue med Sengeplads til Eleverne, saa strandede Forhandlingerne. De Udgifter turde man ikke udsætte sig for. Der blev saa forhandlet med en anden Lærer, Madsen fra Vendsyssel, som vilde tage Forholdene, som de var. Vi slog os saa til Ro med, at nu var den Fugl fløjet, og det var vi egentlig ogsaa godt tilfredse med. Men hen paa Sommeren kom de samme to Mænd igen. Madsen var blevet betænkelig og havde trukket sig tilbage. Nu havde Bestyrelsen og Skolens Aktionærer bestemt, at de vilde indrette Skolen efter vort Forlangende. Nu begynde det at knibe. Hvad skulde vi nu gøre? – Vi overvejede, og vi bad; og vi raadførte os med gode Venner, navnlig med Jens Bek i Halling; og han raadede til at modtage Tilbudet. Vi syntes, at vi gerne vilde have et Vink fra Gud om, hvad der var det rette. Vi turde ikke gaa til en saadan Gerning uden at turde stole paa hans Følgeskab. Dertil svarede Jens Bek: »Nu har der to Gange været Bud efter jer; hvad forlanger I mere, naar Gud ikke bogstaveligt skal kaste jer ud«. Det lettede os for en Del af vor Tvivl, og vi bestemte os for at vove Springet.

Det var jo dengang ikke almindeligt, men dog heller ikke saa sjældent, at et Par unge Folk forlod en sikker, pensioneret Stilling

*Lærer Anders Nielsen,
Ørsted,
f. 8/1 1848, d. 10/5 1930.*

Fot. Peter Christensen,
Randers.

for at gaa ind i en fri Virksomhed, og der har ganske vist været ikke saa lidt Bekymring og Frygt blandt vore nærmeste for, at det vilde gaa os ilde; men der var ingen, der lagde os et Halmstraa i Vejen.

Vi havde dengang 2 Børn. Vor ældste Søn var 2 Aar, og nogle faa Dage efter Ingefreds Fødsel rejste jeg ned og afgjorde det fornødne med Højskolens Bestyrelse, som var samlet hos Gaardejer Chr. Thomsen i Skals. Det var en af de første Dage i August. Skolens Bestyrelse fik travlt med at tilbygge nogle Fag til den ene Ende af Skolen og indrette et Soveværelse til 12 à 14 Elever. Vi andre havde næsten lige saa travlt med at forberede os paa en saa indgribende Forandring: Jeg skulde nu hver Dag undervise voksne eller i alt Fald unge Mennesker, og Mor skulde straks til at forestaa en ret stor Husholdning. Dette vidste jeg, at hun kunde. Men at forsyne de unge Mennesker med friske og opdragende Tanker hver Dag i

*Katrine Nielsen,
f. Skaarup, Ørsted,
f. 19/3 1843, d. 8/10 1930.*

Fot. Peter Christensen,
Randers.

5-8 Maaneder, det følte jeg mig dog, da jeg havde vovet Springet, lidt for fattig til. Men – der var ingen Vej udenom og ingen Tid at spille. Vi rustede os begge to med Bøn til Gud om, at vi i nogen Grad maatte kunne bruges til den ny Gerning.

Den 20. Oktober 1874 rejste vi med alt, hvad vi ejede, fra Selling Skole og ankom til Skals Højskole med alt i Mørkningen. Der stod 2 gamle Koner og tog imod os med varm Kaffe og varme Kakkellovne. Det kunde ogsaa behøves; thi vi var rejst fra Hadsten om Formiddagen Kl. 10 og landede nu her omtrent Kl. 5. Den Gang var der ingen Varme i Toget, og vi havde 2 Smaabørn med. Men da den ene af Konerne lod sig forlyde med, at de havde spist Kaal til Middag, saa dersom vi vilde »tage til Takke«, saa vilde hun varme et Maaltid til os, tog vi med Glæde mod Tilbudet og blev paa den Maade baade bespist og opvarmet. Nu havde vi selv kastet os i

Vandet, uden at vi egentlig vidste, om vi kunde svømme. Men en Trøst havde vi faaet: En gammel Ven og Kammerat fra Seminariet, P. Hvid fra Hinge ved Silkeborg, havde set i Bladene, at vi skulde overtage Skals Højskole. Han havde i flere Aar været Medhjælper ved Højskoler – bl. a. Testrup ved Aarhus, og han vilde ikke ind i Statsskolen. Han skrev derfor til os, at han var parat til at komme og hjælpe os imod at modtage den lille Løn, der kunde falde af. Det lavede op for os. Vi vidste, at han havde nogen Erfaring.

Saa begyndte vi de første Dage i November med 24 Elever, godt Haab, god Vilje og med Bøn om, at det maatte lykkes os nogenlunde at paavirke de unge, saa det maatte kunne mærkes, naar de kom hjem, at de havde været under god Paavirkning. Det lykkedes ganske godt, og dermed var Begyndelsen gjort.

Det kneb jo tit med at blive klar over, hvad jeg skulde bruge som Udgangspunkt for mine Morgenforedrag. Men efterhaanden faldt det i Lave, thi Traadene deri blev Bibel-, Verdens- og Kirkehistorie med Betragtninger over de mest karakteristiske og iøjnefaldende Begivenheder, iblandet med Foredrag over et eller andet Ordsprog eller Eventyr.

1928

Dette Afsnit er nedskrevet indtil sidst i Aaret 1926. Siden den Tid har jeg lidt Skade – en Forkalkning paa Synshinden, der gør, at jeg ikke kan læse, hvad jeg selv skriver, endnu mindre trykte Bøger. Nu – i August 1928 – vil jeg prøve at fortsætte, saa godt – eller daarligt – det lader sig gøre.

Altsaa: 3. August 1928.

Vi begyndte hver Morgen med en Morgensang i Skolen for Eleverne og Husfolkene. Foruden et Foredrag, som jeg holdt hver Morgen, havde jeg i Skolen Dansk med Læsning og Retskrivning (Diktat, Genfortælling og fri Stile) efter Elevernes Standpunkt i dette Fag. Saa havde jeg desuden Regning og om Vinteren geometrisk Tegning og Landmaaling, og endelig holdt vi 2 Lærere skiftevis Oplæsning om Aftenen. Lærer Hvid havde Danmarkshistorie, Geografi, Skrivning og Oplæsning. Han læste glimrende op af Skuespil.

Dette angaaende den daglige mere aandelige Bispisning. Men, som et gammelt Ord siger: »Uden Mad og Drikke duer Helten ikke«. Dette gælder ogsaa unge Mennesker paa en Højskole. Den Side af Sagen besørgede min Hustru. Og det var hun en Mester til. Hun havde som forhenværende Husjomfru i mange Aar en sjælden Evne

til at forene en god Økonomi med en god, sund og velsmagende Mad, saa vi i de næsten 13 Aar aldrig mærkede Kritik over Maden eller Anretningen.

*

Indskud af Niels Skipper Nielsen:

Længere kom Far ikke, da hans daarlige Syn hindrede ham i at skrive. Jeg vilde gerne have haft hans Optegnelser om Tiden i Skals. Selv kan jeg ikke huske meget derfra, da jeg kun var 7 Aar gammel, da vi flyttede til Ørsted. Jeg har bedt min ældste Søster Ingefred³⁴ fortælle lidt om, hvad hun kan huske, og derefter er det min Agt at fortælle noget om Tiden i Ørsted.

*

Ingefred fortæller:

Min Barndom, til jeg var 13 Aar, altsaa til 1887, staar for mig – og jeg ved, at det gjorde det ogsaa for Søster Signe – som et stort og herligt Eventyr. Eventyrlandet var Skals, Ejstrup og Dalsgaard. Slottet var Højskolen, og Eventyret oplevede vi oppe i Skolestuen, naar Far læste op af Ingemanns Romaner, af Bjørnson, Ibsen o. m. fl. – alt det fortryllende tog vi med os, og jeg synes, vi levede paa det alle vore Barndomsdage. Vi glædede os over Synnøve Solbakken, og vi græd over Terje Vigen, over »Et Møde«³⁵ og over Hagbard og Signe.

Morgenandagten, som Mor og vi større Børn altid var med til, staar for mig som noget helligt, noget, jeg ikke kan tale om. Der blev oprettet Andelsmejeri og bygget Forsamlingshus. I dette sidste gik Jakob og jeg og senere de mindre Søskende samt en Del andre Smaaabørn i Skole i en Pogeskole. Der holdtes de store Efteraarsmøder, dog blev der spist oppe i Højskolens Skolestue og Spisestue af dem, der kom langvejs fra, samt Foredragsholdere og Oplæsere. Jeg husker Trier, Jens Bech, Vilhelm Malling, Nørregaard, Testrup – ja, ogsaa en Sanger fra København (Døcker). Jeg husker, han sang »Farvel, Farvel – lille Grete«. Ligeledes husker jeg, at hans Søn, Svend Døcker, rutede sammen med Jakob ned ad Taget paa Tørvehuset, som ogsaa var Svinesti, og at Svend landede i den meget bløde Svinemødding. – Og saa var der jo lille Ole fra Mors, som kom med Posen fuld af dejlige Eventyr; jeg tror, vi Børn slugte det raat. – Naar Signe og jeg i Mørkningen sad inde i Soveværelset, da var vor Leg altid Romaner og Eventyr, mens vi sad paa Knæ paa en Slagbænk, som stod foran et Vindue. Ridderborgen blev bygget af Byggeklodser. Konger, Dronninger og Riddere var Skakbrikker. Vore Helte var Prins Otto af Danmark og Karl af Rise. Hver Aften om

Vinteren havde Far sin Time med Oplæsning efter Aftensmaaltidet, og saa hentede vi igen Stof, enten en Fortsættelse eller noget nyt, og der blev atter leget i flere Dage i Vindueskarmen.

Der var Sparekasse i Højskolen. Far var Formand, og der kom Bestyrelsesmedlemmer rundt omkring fra; de kom fra den anden Side af Fjorden, fra Løvel, Uldebjerg, Gedsted o. m. a. Steder. Den var aaben hver Torsdag. Hvad Mor var for Far, for Højskolen og for hele Egnen, foruden det Kæmpearbejde hun udførte daglig sammen med to Piger, kan jeg slet ikke udtrykke i Ord. Eet skal notes: Der var 3 Mil til nærmeste Læge, saa naar der opstod noget uforudset eller hurtigt Hjælp var nødvendig, saa kom der Bud efter Fru Nielsen. Hun havde en lille Skuffe i »Piedestalen« fuld af smaa Flasker med Piller og Draaber samt en Lægebog (homøopatisk Apotek og Lægebog), og mange var det, hun hjalp, enten helt eller foreløbig, indtil Dr. Heiberg kom kørende i sin Stol de 2 Mil fra Viborg; det tog jo Tid at køre 4 Mil med Hest og Vogn. – En gammel Kone omkring de 80 Aar skulde opereres. Om Natten kom der Bud efter Mor. Dr. Heiberg bad Fru Nielsen komme straks. Han skar et Stykke Tarm bort, og Mor holdt ved, mens det hele foregik. Konen stod det igennem; hun var Højskolens Genbo. En anden Gang kom der Ilbud fra en Familie i Skals, om Fru Nielsen vilde skynde sig at komme; deres Dreng var meget syg – han havde drukket Gift. Mor piskede Sæbevand og tvang det i Drengen. Han kastede op, drak igen Sæbevand, og Giften kom op. Drengen kom sig, og Forældrene glemte det aldrig.

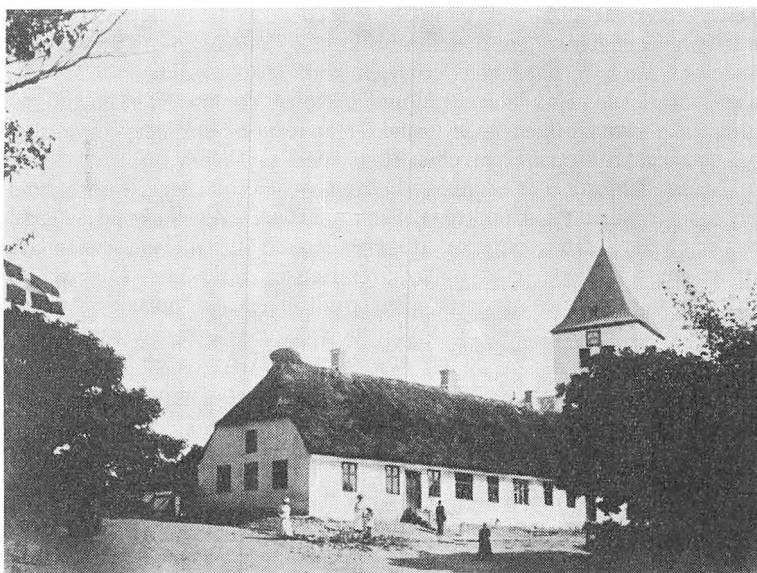
★

Fortsættelse af Niels Skipper Nielsen

Så vidt søster Ingefred.

Herefter skal jeg fortælle lidt om, hvad jeg husker. Fra Skals er det ikke ret meget. Jeg var kun 7 år, da Far i 1887 overtog embedet som lærer i Ørsted og overdrog skolen til sin medarbejder, Hvid. Skolen gav sikkert kun et lille overskud, og Far drev derfor samtidig en gård, der lå nede midt i byen. I gårdens gamle stuelænge boede gårdens tidligere ejer, P. Jokumsen og hans kone. De tilbragte mest deres dag i sengen med en brændevinsflaske og stod kun op for at få flasken fyldt og få lidt mad. Jeg husker ham siddende fuld på trappestenen.

Men firserne var dårlige tider for landbruget, så gården har nok ikke givet ret stort overskud. Men den gav, hvad der skulle bruges af mælk, smør og brød.

Den gamle Skole i Ørsted. Ved Trappen staar Lærer Anders Nielsen, nedenfor hans Hustru, Katrine Nielsen. (Fot. N. Skipper Nielsen, ca. 1910-12).

Mor bagte selv alt brød i skolens store bagerovn. Jeg husker, når der var fyret op, og de mange rugbrød og sigtebrød blev sat i ovnen. Det skulle gå rask, at ikke ovnen skulle blive kold. Mor kærnedede selv smør, og vi børn hjalp til med at dreje kærnen. Det var morsomt i begyndelsen, men det blev mindre morsomt, når det varede for længe, inden smørret kom. Og Mor bryggede selv øl og støbte selv lys, kartede uld og heglede hør og spandt og strikkede. Dertil havde hun 6 børn samt skolens elever på kost, og det var for meget for hende og tog hendes kræfter, så hun var ikke rask de sidste år i Skals. Også for Far var der for meget at bestille både i skolen og i gården, og da han 1887 blev opfordret til at søge embedet som førstelærer i sin fødeby, Ørsted, som gamle lærer Holms eftermand, sagde han ja og fik embedet. Gamle provst Langballe³⁶ var nok lidt betænkelig ved at få en højskoleforstander som lærer. Imidlertid kom Far godt ud af det med provsten; det kneb mere med provstinden, som var en meget aristokratisk dame. Hun kunne aldrig glemme, at Far sammen med to andre mænd kom til provsten for at få tilladel-

se til at benytte kirken en gang om måneden, da Jakob Knudsen, som var valgmenighedspræst i Mellerup, kom og prædikede i Ørsted. Tildelingen fik han, og Jakob Knudsen kom regelmæssigt i de år, han var i Mellerup. Han kom altid ind i skolen før og efter gudstjenesten, ofte sammen med gode venner. Han sang og spillede, jeg husker »Knud Lavard« og »Hvorfor svulmer Weichelfloden –«.

I Ørsted gjorde Far et godt arbejde i skolen, og den var anset som en mønsterskole i vid omkreds. Far underviste alle skolens fire klasser i religion, dansk og geografi. Han var en dygtig oplæser. I flere år havde han hver uge en oplæsningsaften efter skoletid. Der var ingen mødepligt, men der var altid fuldt hus. Der hørte jeg første gang »Aladdin«, »Aksel og Valborg« samt Hostrups komedier.

I 1893 eller -94 fik vi en andenlærer P. Andersen, der kunne sprog, og han og far, senere med hjælp af en lærerinde, begyndte da at forberede et hold børn til præliminæreksamen. Det første hold var min søster Signe og jeg samt senere lærer i Sejling P. Binderup⁹⁷. Vi tog eksamen i København 1896, og denne realskole holdtes gående i adskillige år. Der undervistes om eftermiddagen efter skoletid, og også om aftenen havde Far arbejde med aftenskole og teknisk skole 2-3 aftener om ugen kl. 7-10. De første år samlede han byens mænd til aftenskole og oplæsning hjemme i spisestuen, og i mange år ledede han en sangforening en aften om ugen, så han havde tiden godt besat. Den sidste halve time i teknisk skole var i reglen oplæsning, især Hostrups komedier. Da kom der bud ind til os, så vi kunne være med. Når Far kom ind kl. 10, var han træt; da fik han en kop varmt øl, og så tog han ofte fat på stileretning og forberedelser til næste dag. – Også på anden måde tog han del i det folkelige arbejde ved foredrag i forsamlingshuset i Vivild, Udby og ved grundlovsfester i Ingerslev Bjerge. Det kirkelige liv betød meget for Far. Som nævnt var han med i arbejdet for at få Jakob Knudsen til Ørsted en gang om måneden, og senere var han som formand for menighedsrådet med til at få provst Vinter og pastor Ring til Ørsted. De to mænd havde han megen glæde af at arbejde sammen med.

24. februar 1890 havde mine forældre den store sorg at miste deres ældste søn, Jakob Olaf Nielsen. Han var kommet på Jelling seminarium året før, men druknede under skøjteløb på Fårup sø. Jeg husker endnu den formiddag, da provst Langballe kom og overbragte det tunge budskab, og det varede længe, før de forvandt det.

Far var en dygtig havemand, og han lagde et stort arbejde i den gamle have, der nu danner kirkegårdens nordlige skråning. Hjemme dyrkede vi daglig sang og musik. Allerede i Skals fik vi et ældre taf-

felformet klaver, og vi fik alle undervisning. Senere dyrkede vi sammenspil med hinanden eller med Johan Egeberg og hans søn (Drammelstrup)³⁶. Mor sang godt og gerne, og hver aften, også når vi havde gæster, sang vi en eller flere sange.

Til embedet hørte en jordlod; men den var forpagtet bort, dog således, at vi havde en ko og 6 får, som vi børn måtte passe. Derigennem havde vi hjælp til husholdningen. Mor lavede fremdeles selv smør og ost. I 1912 blev den nye skole taget i brug, og Far lagde selv den nye skolehave.

Far fyldte 70 i 1918, men blev opfordret til at fortsætte, og først 1921, efter at Far og Mor havde holdt guldbryllup, tog han sin afsked. Hans arbejdskraft var usvækket, og disciplin var aldrig noget spørgsmål for ham. Han tog ophold hos min søster Signe, gift med Kristen Gjesing i Ørsted, og her havde Far og Mor nogle gode år sammen. I de sidste år blev Fars syn svækket, så han ikke kunne læse, og det var ham en stor sorg. Da måtte Mor læse for ham; men det tog ligesom livsmodet fra ham, og i maj 1930 døde han uden egentlig sygdom. Legemet var slidt op. Hans død tog også modet fra Mor, og hun døde et halvt år senere, 87 år gammel.

C. R. R. Brockenhuus til Udbygaard

AF C. LUPLAU JANSSEN

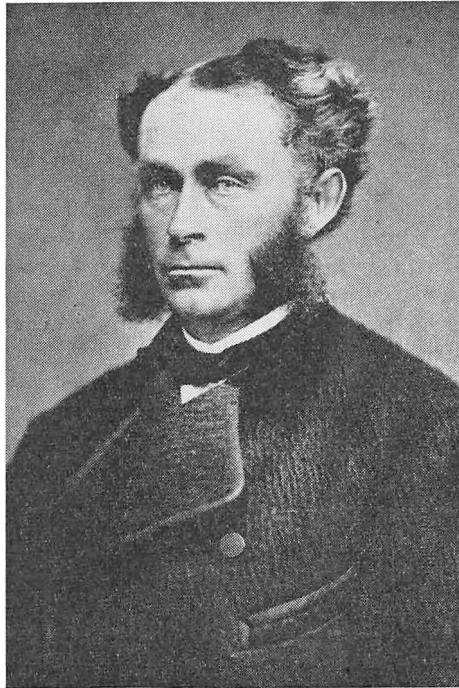
Der er maaske ikke saa mange i Randers Amt, der endnu erindrer Proprietær Brockenhuus til Udbygaard. Hans Liv hengled derude i Amtets fjerneste Egne paa den ret afsides liggende Gaard paa Odden ved Mundingen af Randers Fjord. Hans Liv var uden store Begivenheder. Gamle Mennesker vil maaske mindes ham som den fremragende Landmand og som den gode og varmhjertede Mand, der stille gjorde en Gerning blandt Egnens Folk. Mod sin Familie i videste Forstand var han enestaaende god. Kunde man blot paa-beraabe sig den mindste Familieforbindelse med ham, var man en velset Gæst i hans Hjem paa Udbygaard. Naar man som jeg var i det heldige Tilfælde at høre til hans nærmeste Slægt, jeg var Barnebarn af en Kusine til ham, har man kunnet tilbringe mange Somre paa Udbygaard. Jeg kom først som Barn og senere som Voksen, jeg var ikke 2 Aar gammel ved mit første Besøg, og jeg var over 30 Aar, sidste Gang jeg var der. Jeg lærte da at skatte »Onkel Rudolph« mange fine og fremragende Egenskaber og at beundre hans ganske ualmindeligt gode Forstand. Han var nemlig et højt begavet Menneske, der uden at have drevet Studier kom til at forstaa sig paa mangt og meget. Sit Hjerter, sin Forstand, uhyre Flid og Ansvarsfølelse havde han sikkert arvet fra sin Moder og derigennem fra Familien Ammitzbøll. Ham vil jeg gerne paa dette Sted riste en Minderune, medens der endnu i Rougsø Herred findes nogen, der kan huske ham. Han døde i November 1919, altsaa for snart 50 Aar siden.

Conrad Rasmus Rudolph Brockenhuus fødtes den 25. April 1832 paa Ryomgaard, Maria Magdalene Sogn, Sønderhald Herred. Hans Moder var født paa Holbækgaard som Datter af Kaptajn, cand. jur. Rasmus Ammitzbøll, der altsaa var Onkel Rudolphs Bedstefader og min Tipoldefader. Onkel Rudolphs Moder, Cecilie Margrethe Ammitzbøll (1807–1876) ægtede i 1828 Peter Vilhelm Brockenhuus, født i Rendsborg i 1803, og som i 1825 havde købt Ryomgaard. Da dette Ægteskab var yderst uheldigt, og da P. V. Brockenhuus i 1832 maatte gaa fra Gaarden, flyttede Fru Brockenhuus tilbage til Hol-

bækgaard, og her blev Onkel Rudolph, saaledes kaldtes han altid i Familien, opdraget. Cecilie Margrethe Brockenhuus var en yderst energisk Dame, der ved Hjælp af noget Bøndergods og andre Arvedele oprettede og samlede Udbygaard (Udby Sogn, Rougsø Herred). Onkel Rudolph lærte Landvæsen paa Katholm (ved Grenaa) og blev en fremragende dygtig Landmand, der til Fulde forstod at drive en Gaard og navnlig en vanskelig Gaard som Udbygaard. Under Cecilie Margrethe Brockenhuus opbyggedes nu den meget anseelige Udbygaard, der stadig eksisterer. Paa de forskellige Bygninger findes endnu Mindeplader om Opbygningen og hendes Navn. Før den Tid var der paa Stedet overhovedet ingen Gaard. Først opførtes den meget store og efter Tidens Forhold rummelige og elegante Hestestald (der var Baase til ca. 20 Spand Heste). I den vestre Ende af denne Bygning indrettedes Familiens første Beboelse paa Gaarden. Da jeg var Dreng, var der her Kyllingehus og Rullestue. Det næste Skridt var formentlig Opførelsen af den mægtige Kampestenslade, der afgrænser Gaardsrummet imod Øst. Derefter fulgte vistnok Bygningen af Kohuset paa Gaardspladsens nordre Side. Ogsaa denne Bygning var rummelig og efter Tidens Forhold moderne. Om Indretningen af de støbte Vandrender skete straks, véd jeg ikke, men saa langt, jeg kan huske tilbage, var der en Vandrende med Drikkevand til Køerne foran alle Baasene. Vandet pumpedes ind fra Andedammen, der laa Syd for Hestestalden. Ved Siden af Kohuset byggedes et Kalvehus, og ved dets Østende opførtes et stort Svinehus med et Dueslag i Gavlen. Nordude byggedes senere et Maskinhus, da man fik Høstmaskiner, og desuden et Tørvehus (Svenskehuset) og et Ishus. Isen toges fra Andedammen og fra nogle Mergelgrave ude i Marken. Isen opbevaredes under et tykt Lag af Tang, der hentedes fra Kattegatstranden.

Gaardsrummet, der var og er meget stort, staar i det sydøstre Hjørne i Forbindelse med »Alleen«, den poppelkransede Indkørselsvej, der i et Par Kilometers Længde fører ind til Udbygaard fra Landevejen, der løber fra Udby til Ingerslev. Sidst byggedes det smukke, anseelige Beboelseshus. Det ligger adskilt fra det store Gaardsrum, der er brolagt fra Indkørslen og op til en Indgang i den Tjørnehæk, der afgrænser Ladegaarden fra et lille Anlæg foran Hovedbygningen. Under Hækken var der ofte Ly og Læ for en større Skare af Gaardens Høns. Midt i dette paa 3 Sider begrænsede Anlæg var der et rundt Bed, i min tidlige Barndom med stedsegrønne Buske. I de seneste Aar var der et skønt Rosenbed, som Onkel Rudolph selv passede med stor Omhu. »Jeg er blevet gammel og elsker

Roser«, sagde han. Rundt om dette Bed kørte man op til Hovedtrappen. Midt i det store Gaardsrum var der en stor Brønd, der leverede Drikkevand til hele Gaarden. Fra den pumpedes ved Haandkraft Vandet ind i en stor, støbt Kumme i Bryggerset i Hovedbygningens Kælder. Beboelseshuset opførtes til sidst, men var færdigt før Fru Brockenhuus's Død i 1876. Udefra set staar denne Bygning endnu ret uforandret. Længderetningen er Nord-Syd. Bygningen er hvidkalket, og der er Kælder under hele Huset. I Stuen var Herskabslejligheden, og op til den store Forstue førte en bred Stentrappe. Paa 1. Sal var der 4 Gæstekamre, 2 store og 2 mindre. Der var 2 Lofter, hvoraf det nordre benyttedes som Brænderum, der fyredes med Ved, der blev skovet baade i Haven og i Udby-Bjerge. Man fyrede i gamle Dage med Ved overalt paa Gaarden, men dog anvendte man i Køkkenet skrællede Lyngtørv (ogsaa fra Havlodderne). Paa det søndre Loft var der Pulterkammer med talrige Garnvinder og Rokke. De stammede fra Fru Brockenhuus, »Madammen«s Tid. Hun spandt om Vinteren flittigt med sine Piger, hun skal have været en streng, men utrolig dygtig Husmoder af den gamle Skole. Jeg har ikke selv kendt hende, hun var død længe før min Fødsel, men jeg har hørt meget om hende af Folk, der havde kendt hende. Hun var en imponerende og viljestærk Kvinde, vistnok ganske lille af Skikkelse. Af Sind var hun retfærdig, men sikkert nok noget haard. Hun har sikkert været stolt, da Udbygaard helt var rejst af hende selv og var blevet en god og yderst veldrevet Gaard. Stolt har hun sikkert ogsaa været over sin eneste Søn, Onkel Rudolph. Ham har jeg kendt, fra jeg var en lille Knorrit og til jeg blev voksen. Er der nogen, jeg har set op til og har holdt rigtig hjerteligt af, er det netop ham. Jeg har ført lange Samtaler med ham, og han har fortalt mig mangt og meget, han var i det hele taget et godt Eksempel til Efterfølgelse. Det var mig en stor Sorg, da han døde, og mange græd med mig, da vi førte ham til hans sidste Hvilested i Familiegravstedet paa Holbæk Kirkegaard. Han var en høj, smuk Mand med et karakteristisk Ansigt og et lidt krøllet Haar, der i min Barndom var brunt, men efterhaanden blev hvidt. Han var meget sirlig og altid velbarberet og gik særdeles jævnt klædt, om Sommeren oftest i hvidt Lærredstøj. Man saa ham som Regel med en Egetræsstock i Haanden. Af Væsen var han venlig mod alle, men hans Fremtoning var imponerende, man var straks klar over, at han var Manden paa Gaarden. Han blev derfor behandlet med stor Respekt af alle, selv et uartigt Barn vovede ikke at udfolde sig i hans Nærværelse. Han var yderst gæstfri, særlig mod sin Familie. Han havde megen Men-

*Rudolph Brockenhuus,
Udbygaard, Rougsø hd.*

Fot. Vorbeck, Randers,
før 1900.

neskekundskab og gennemskuede straks mindre heldige Personer, men hans Godhed var udtømmelig, han havde Omsorg for syge, f. Eks. i Udby. Han blev kun sjældent vred, men skulde der siges noget, skete det med Fynd og Klem, men han var dog meget overbærende, f. Eks. mod en Røgter, der stjal som en Ravn. Han blev først stoppet, men blidt, da han forgreb sig paa Kraftfoderet og paa Mælken. Han blev alligevel skaanet: »Han er saa god mod Dyrene«. Onkel Rudolph var selv en stor Dyreven, han spadserede altid ledsaget af en stor Hund, f. Eks. en Grand Danois eller St. Bernhard. Jeg har kendt mange Medlemmer af den lange Hundeserie. De hed alle »Rolf«. Ofte var der ogsaa et Par Foxterrier, f. Eks. »Bob« og »Fox«. Dyrene havde det godt paa Udbygaard. Onkel Rudolph var meget afholdt af alle, men kom man ham nærmere paa Livet, opdagede man, at han var en stor Begavelse, i Besiddelse af omfattende

Kundskaber og i Besiddelse af en forbavsende Hukommelse. Hvor han havde sin Viden fra, har altid for mig været en Gaade. Han havde intet Studium drevet, og af Bøger fandtes ingen paa Udbygaard. Hans daglige Læsning var »Randers Amtsavis«. I et af sine sidste Aar havde han fuldført en Modernisering af Hestestaldens Tag, hvorefter han besluttede at indføre elektrisk Kraft og Belysning paa Udbygaard. Han havde selv udarbejdet en Plan hertil med Opstilling af de fornødne Beregninger. Han viste mig dem og bad mig se lidt paa dem og sige ham min Mening. Jeg læste den med megen Omhu og konstaterede, at alt var korrekt. Hans beregninger vedrørende Hestekræfter, Strømforbrug, Antal af Lamper osv var særdeles rigtige. Det sagde jeg til ham og spurgte ham, hvorfra han havde faaet al den fornødne Indsigt. »Aah«, svarede han, »jeg har læst saa mange Brochurer, og saa har jeg faaet lidt Oplysning af en Ingeniør, der kom herud fra Randers. Nu vil jeg have Strøm herud, om jeg saa skal betale hele Kablet herud fra Ørsted«. Han naaede dog ikke at faa sin Plan realiseret før sin Død. Saaledes var han.

Han tilhørte i det store og hele efter sit Præg den Ammitzbøllske Familie, der rummede mange Mænd og ikke faa Kvinder med en skarp Forstand og en Jernvilje. Jeg vil navnlig tro, at dette har passet godt paa den gamle Fru Brockenhuus, hans Moder. Der findes en Bog: »En knudret Vej« af Niels Brock (Pseud. for Charlotte Sannom, der kendte Familien, endogsaa meget godt). Beskrivelsen af Hovedpersonen Clara Høghs Person og Karakter synes at passe godt paa »Madammen« paa Udbygaard. Onkel Rudolph var Ungkarl, og jeg har aldrig hørt ham omtale i Forbindelse med nogen Kvinde (Moderens Indflydelse?).

Hoveddøren paa Udbygaard ved Stentrappen ved Opkørslen stod hele Dagen aaben, et Symbol paa den Gæstfrihed, der herskede paa Udbygaard. »Goddag, min Ven, velkommen skal du være«, lød det fra Onkel ved Ankomsten. Fra København rejste vi hyppigst derover med Dampren »Niels Brock«, der paa Grund af sin Gyngen ofte kaldtes for »Niels Bræk«. Senere var det »Niels Ebbesen« eller »H. P. Prior«, der var et behageligere Befordringsmiddel. Vi blev da afhentet om Morgenen ved Voer Færgested. Senere stod jeg dog af og til i Land ved Udbyhøj, hvor man blev hentet ind ude paa Vandet enten af Lodsbaaden eller Toldbaaden. Vi er dog ogsaa kommet til Udbygaard over Allingaabro Station, men da var Køreturen længere. Øverst paa Stentrappen stod et Par Hunde af brændt Ler, de var ikke skønne og eksisterer vist ikke mere, men siddende paa dem havde man en storartet Oversigt over hele Gaarden. Paa Trap-

Udbygning, Hovedtrappe set fra Gaardside. Sommergæster, bl.a. Fru Gerda Janssen, dr. C. Luplau Janssens Mor, med Born. Damen paa Cyklen er Malerinde Frk. Valentin. – (Foto udl. af C. Luplau Janssen, København).

pen sad om Aftenen ofte Onkel Rudolph og hans Gæster i en hyggelig Klynge og passiarede, tit oplevede vi ogsaa en gemytlig Samtale mellem Onkel og Forkarlen, Kristian Linius, eller med Korogtøren, Jens Gundersen (der ogsaa lød Navnet Jens Torn, hans Døbenavn var Jens Andersen eller Jens i Kæret (Kjøret), hvor hans Fødehus laa. Der var Tale om Gadekæret i Udby). Indenfor Hoveddøren var den rummelige Forstue med morsomme, malede Dekorationer, f. Eks. en Kamp mellem en Satyr og en Gedebuk. Her hang Onkels Knagerække, et stort Hjortegevir, sikkert en Foræring, thi Onkel Rudolph var ikke Jæger og afskyede al Jagt. Han blev meget vred, da en af Karlene havde skudt en Grævling, »det var jo et uskyldigt Dyr«, der maatte heller ikke sættes Fælder for Ræve eller Maarer. Fra Forstuen førte en stor, bred, snoet Trappe op til 1. Sal. Til højre for Hoveddøren var der Indgang til Onkels Kontor og videre til hans beskedne Soveværelse. I Kontoret var der ogsaa en Chaiselongue, hvor Onkel sov til Middag, meget ofte under en Tüllshætte, til Værn imod de plagsomme Fluer. Fra Forstuen førte en lang Gang ud til den nordre Gavl, og fra den var der Trapper ned til Køkkenetagen i Kælderen. Fra Gangen var der ogsaa Indgang til de 2 Værelser for Husholdningsleverne samt til Husbestyrerinden, Frk. Dinesens Værelser. Længst ude mod Nord i Gangen var der et Toilet, lidt gammeldags, men pænt. Fra Forstuen førte en Dør ind til den store, smukt møblerede Spisestue, Havestuen, og fra denne var der Udgang til en stor Veranda, helt overgroet med Vildvin, med Nedgang til Haven.

Fra Forstuen var der til venstre Indgang til den hyggelige Dagligstue med Porcelænskamin. Ved Siden af Kaminen og med Indgang ogsaa fra Havestuen laa det smukt møblerede Kabinet. I Dagligstuen var der paa Væggen et Taffelur under Glasklokke; det gik præcist. Langs den søndre Gavl laa det store Rum, Salen, der havde 4 Fag Vinduer. I mine Drengear var den øde og tom, men omkring 1905 lod Onkel den sætte helt i Stand og møblere. Han lagde et stort Arbejde i at gøre det helt efter sine Ønsker. Der kom Gipsornamenter paa Loftet og Filt over hele Gulvet. Der blev ogsaa indkøbt nogle store Gulvtæpper. Der var blevet bestilt mange nye Møbler og iblandt dem en stor Forhøjning med sort poleret Pæretræs-gelænder, der fik Plads ved Vinduet i Salens vestre Ende. Klaveret (af tysk Fabrikat, men udmærket), der hidtil havde staaet i Havestuen, kom ogsaa ind i Salen. Der var ofte en af Gæsterne, der kunde spille paa det. Væggene smykkedes med Malerier af kendte Kunstnere. Onkel Rudolph havde selv opsøgt dem og bestilt Malerierne

med Motiver, som han selv havde valgt. Der var blandt andet følgende: En Fuldrigger staar Sundet ind ved Kronborg, en Fiskerbaad i høj Sø med roende Fiskere, et Foraarsbillede med en Aa med udsprungne Bøgetræer paa Bredden. Desuden var der ogsaa et Skovparti, men her kan jeg ikke huske Kunstneren. De øvrige Billeder var malet af Chr. Mølsted og Zacho. Der kom en stor Lysekrone midt i Stuen samt Standerlamper. Onkel havde ogsaa bestilt Gardiner og Rullegardiner, og de blev ophængt af en Dekorator fra Magasin du Nord. Salen var nu en meget smuk og fornem Stue.

Der fandtes ogsaa 3 gode Malerier i Havestuen, men det vigtigste herinde var Onkel Rudolphs udstoppede Fugle. De var formentlig alle udstoppede af Alfred Pirtzel, den senere Apoteker i Helsing. Mange af Fuglene var anbragt paa et stort Træ i et Hjørne. Der var mange flotte Eksemplarer, det var et helt ornitologisk Museum.

I Kælderen var der foruden det store Køkken (med et dengang hypermoderne Moderatørkomfur) desuden Bryggers, Forraadskamre, nogle Pigeværelser, den store Folkestue, hvor Gaardens Karle og Daglejere spiste.

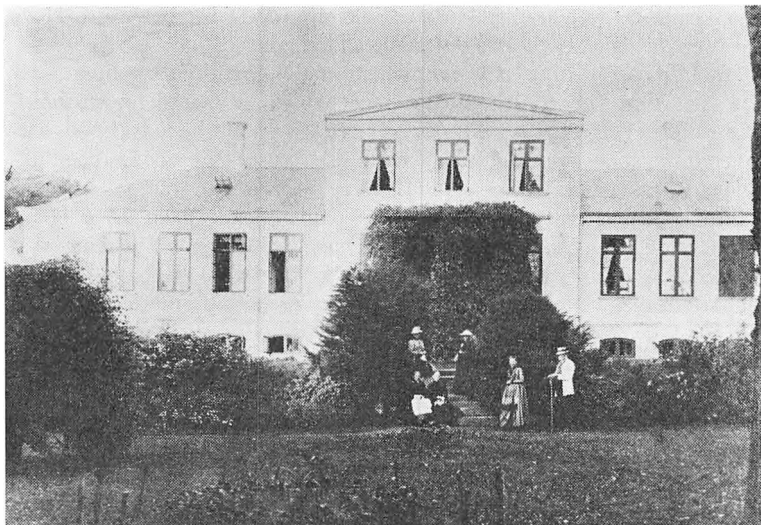
Paa Stuehusets nordre Gavl hang Middagsklokken, ved hvis Hjælp Forkarlen ringede Folkene sammen til Middagen Kl. 12. Folkenes Mad var fortrinlig efter alles Sigende, selv om der ofte om Sommeren skulde laves Middagsmad til ca. 30 Personer, thi saa mange var der tit i Høstens Tid, Karle, Daglejere og anden Medhjælp. Om Vinteren, naar Herskabsmiddagen var mindre sammensat, spiste Onkel Rudolph til Middag samme Mad som Folkene. Det véd jeg dels efter Onkels egne Ord og dels efter Husbestyrerindens Udsagn. Det var kun, naar der var Gæster, at der blev gjort saa meget ud af Herskabsbordet. Vedrørende Folkenes Middag i Folkestuen har jeg selv en Erindring, der stammer fra min tidligste Barndom. Dengang spiste Folkene af store Fade, og der var 4 om hvert Fad. Spisegrejerne, blandt andet Hornskeerne, blev efter Maaltidet af Brugerne afført under Ærmet og stukket op under Loftsbjælken. Dette Svineri besluttede Onkel Rudolph at gøre en Ende paa. Bordet i Folkestuen blev dækket, og der blev anskaffet rigtige Tallerkener og separate Spisegrejer til enhver. Forkarlen fik Ordre til at øse op. Ved Starten af denne Ordning blev der helt Oprør i Folkestuen, saadan noget vilde man ikke finde sig i, og der blev sendt en Deputation op til Onkel: »Var det Meningen, at de ikke mere maatte faa, hvad de kunde spise?« Onkel var ubøjelig, og han forklarede dem, at det var noget forfærdeligt Svineri at spise af samme Fad. Det lykkedes Onkel at dæmpe de oprørte Vande. Misstemningen blev hurtigt afløst

af idel Tilfredshed blandt Folkene. Mange Aar senere kom jeg til at tale med Onkel om denne Erindring. »Kan Du huske det? Men Du kender nok ikke det allermorsomste ved hele den Historie«, lo han, »nogen Tid efter fik jeg Besøg af et Par Gaardmænd nede fra Udby, og de klagede over, at jeg ødelagde Folkene for dem. Deres Folk ville nu spise lige saa fint som Folkene oppe paa Gaarden. Jeg fik dem med meget Besvær overbevist om, at de i den Sag var helt paa den forkerte Side«. Han var altid venlig og tilgav let.

Han omgikkes ikke mange, men af og til fik han om Vinteren Besøg af en Gaardmand nede fra Udby eller af Proprietær Christensen fra Ingerslevgaard, men saadanne Besøgende kom praktisk talt altid i et bestemt Ærinde. Han havde ingen Omgang med Ejeren af Holbækgaard, der i min Barndom hed Mourier-Petersen, og jeg har kun een Gang set den senere Ejer, Hofjægermester Rehling-Qvistgaard, komme ridende for at aflægge en kort Visit. Han var sammen med sin Datter, og jeg véd, at Besøget gjaldt Vedligeholdelsen af et Hegn. Onkel Rudolph vilde ingen Telefon have, og skulde han telefonere, gjorde han det altid hos en af Købmændene nede i Landsbyen. Havde han Ærinder i Randers, kunde det ske, at han selv tog derind og blev væk en hel Dag, men Kommissioner og Indkøb i Randers blev oftest betroet til Kommissionæren Christian Petersen, der var Søn af den tidligere Skolelærer i Udby, og som havde sin Bolig midt nede i Bygaden. Gaardens Læge var Dr. Frandsen i Ørsted, men hans Besøg var sjældne, jeg har vistnok aldrig selv overværet hans Besøg. Den eneste af Gaardmændene i Udby, som jeg ved, at Onkel stod i virkeligt Venskabsforhold til, var den gamle Esben Bay, men Onkel og han havde været Legekammerater som Dreng, og den gamle Kærlighed rustede ikke. Fjernere Bekendte, som kun sjældent viste sig paa Udbygaard, var Familien Gæmelke paa Lundballegaard i Ingerslev. Gæster var af og til Præstefamilien Ohrt fra Voer, de kom ogsaa af og til om Sommeren i meget stort Antal, thi foruden sig selv medbragte de ogsaa Sommergæster og Pensionærer.

Sin Familie, der jo udelukkende var paa hans Moders Side, betænkte han altid. Ved Højtiderne, Jul og Paaske, blev der til den fordelt et Utal af Kasser med Delikatesser saasom Andesteg, Flæskesteg og Bagværk, festlige Kasser, og han huskede paa os ved alle festlige Lejligheder, f. Eks. Konfirmation, et ægte Ammitzbøllsk Karaktertræk. De enkelte Medlemmer af denne store Familie, som jeg har haft Lejlighed til at kende nærmere, har alle vist samme Træk. Bag et lidt barsk og maaske koldt Ydre skjulte sig et Hjerte af Guld.

Udbygaard var sikkert en vanskelig Gaard at drive. Da den var stykket sammen af forskellige Gaarde, laa Jorderne i Virkeligheden meget spredt. Et stort Stykke laa nok omkring Gaarden og strakte sig fra Udby Kirke langt ud mod Øst for Gaarden. Mod Syd begrænsedes dette Areal af den tidligere omtalte Allé. Mod Nord laa Grænsen vistnok ved den saakaldte »Fæsti«, der strakte sig fra Udby, hvor den begyndte ved Møllen, til den Vej, der løber langs Foden af det store Bakkedrag, der i en Afstand af et Par Kilometer fra Kattegatkysten følger denne. Den begynder ved Udbyhøj, passerer Elkær Bakke, hvorpaa Fyret ligger, og ender omtrent ved Ingerslev. Bakke- draget hedder Udby Bjerge og Ingerslev Bjerge. Landskabet er meget smukt. Hvis man rigtig vil forstaa, hvor smukt Udbygaard ligger, maa man bestige »Højen«, der er en Udsigtshøj, opkastet Nord for Gaarden. Herfra kan man mod Nord se Mariager Fjord, Als Kirke, Overgaard og det smukke Sødringholm med Kirken og Skoven. Set fra »Højen« ligner Randers Fjord en skøn Række Indsøer mellem Bakkerne. Mod Sydvest ses Holbækgaard Skov, og lader vi Blikket

Udbygaard, Rougsø Herred. Hovedbygning fra Havesiden. Blandt Personerne ses Rudolph Brockenhuus i hvidt Lærredstøj. De tre Damer er hans Kusiner. Øverst staar Fru Cecilie Schiøtz. (Foto ntl. af Slægt. til C. Luplau Janssen).

glide videre, ser vi i Syd Helligbjergets markante Profil, der jo betegner Stedet for Gammel Estrup. Mod Sydøst ses Mejlgaards Skove og Fjellerup. Efter min Mening er dette Danmarks smukkeste Landskab. Til Udbygaards Jorder hørte ogsaa »Maaden« mellem Udby og Fjorden, den stødte op til Holbækgård. Dernæst var der den store Høeng, næsten helt ude ved Udbyhøj. Det var et langsommeligt Arbejde at køre Hø ind herfra. Desuden maa vi ogsaa medregne et Stykke af Udby Bjerge samt nogle større Lodder ved Kattegat.

Nord for »Fæstien« laa endelig »Sandloddene«, hvor Gaardens fortrinlige Kartofler avledes. Naar vi taler om Udbygaard, maa vi endelig ikke glemme den skønne Have, der har et helt skovagtigt Præg. Den ligger paa en svag Skraaning Vest for Gaarden lige neden for Hovedbygningen. Der var mange Blomster. Onkel interesserede sig meget for store Bladgrupper, og han plantede dem selv med stor Omhu. Mod Vest, paa Havens laveste Sted, var der en Frugthave med megen Bærfrugt og en Del Æbletræer. I et Stykke af Haven var Træerne helt overgroet med Efeu. Her var dejligt. Egentlig Frugt- og Køkkenhave var der i »Avlskarlens Have«, der laa Syd for Andedammen. Her var der flere store Kirsebærtræer og alle mulige Køkkenurter. I en udtørret Mergelgrav lige Vest for den store Have var der megen Bærfrugt og store Jordbærbede.

Endnu en Bygning maa nærmere omtales, nemlig Bagehuset, der laa lige Vest for Andedammen. Her bagtes alt Gaardens Husholdningsbrød. I Huset var en stor, muret Ovn, der hededes med Risbrænde. Ovnen fyldtes med Brænde, der sattes Ild til, Laagen lukkedes, og saa blev Ovnen tilpas varm paa et Par Timer. Imedens blev Brødene formet, »slaaet op«, i det tilstødende Rum, hvor Deigtruget stod. En særlig betroet Karl afvejede Deigen i Portioner svarende til et 10-Punds Brød. Hele det kvindelige Personale tog Del i Formningen. Naar Ovnen var varm, ragede »Fyrmesteren«, Jens Bech, Asken og Gløderne ud. Han var omhyggelig med at slukke enhver Gnist, og saa lagde han Brødene ind ved Hjælp af en Træplade paa en Stang. Saa lukkedes Ovnen igen, og saa bagtes Brødene. Sigtebrød blev ogsaa bagt, af og til ogsaa Boller. Der bagtes meget Brød, om Vinteren hver 14. Dag og om Sommeren oftest en Gang om Ugen. Det var pragtfuldt Brød, især det kulsorte Rugbrød, der kunde skæres i papirtynde Skiver, det var noget for os Børn fra Byen. I min Barndom bryggede man ogsaa dejligt Øl paa Udbygaard, men til min Sorg hørte man senere op hermed, og tilsidst fik vi »Thor-Øl« fra Randers.

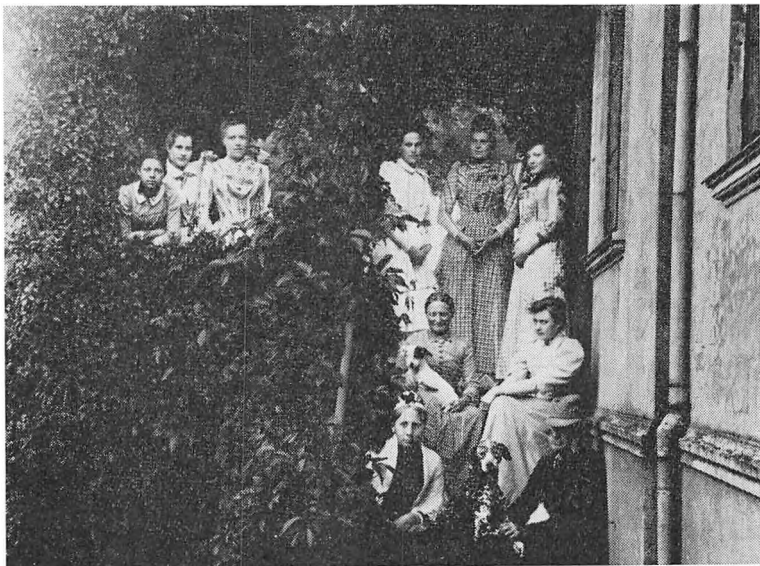
I hele Onkel Rudolphs Tid var Husbestyrerinden Frk. Katrine

Dinesen (fra Spørring). »Jomfru Dinesen«, der allerede i »Madamens Tid« havde tiltraadt sin Stilling og forblev i denne til Onkels Død i 1919. Jeg har altsaa aldrig kendt nogen anden Husbestyrerinde end hende. Hun vidste bestemt, thi hun var meget dygtig, hvorledes den særdeles herskabelige Husholdning skulde føres efter Onkels Ønsker. Hun havde til sin Hjælp oftest en Under-Jomfru, i mange Aar Frk. Madsen, 2 Husholdningselever og desuden en Kokkepige, en Stuepige og en Mejeripige samt rigeligt med tilfældig Hjælp (Koner fra Omegnen) i Sylte-, Høst- og Slagtetiden. Maaltiderne paa Udbygaard var festlige og foregik med et bestemt Ceremoniel. Morgenbordet stod altid dækket, naar man stod op, men før Middagen Kl. 12 samledes Onkel med sine Gæster i Dagligstuen og i Kabinettet. Onkel var ofte lidt forsinket, han gjorde ogsaa altid Toilette før Maaltidet, saa maatte man naturligvis vente, men Ventetiden faldt aldrig lang. Naar en af Eleverne meldte: »Maden er inde«, gik man til Bords i Havestuen, hvor Onkel præsiderede ved nordre Ende af det lange Bord, der var ofte 14–16 Mennesker til Bords. Vi andre sad saaledes, at Onkel sad mellem de to ældste Damer, ofte hans Kusiner, vi andre sad efter Alder. Jeg var meget stolt, da jeg efterhaanden rykkede op til Tante Cecilie Schiøtz og hendes to Døtre og Tante Christiane Gammelgaard. En Elev øste op, og Stuepigen vartede op. Onkel dirigerede med Blikket Pigen hen til den, der netop skulde serveres for, det svigtede aldrig. Efter Middagen var der Middagsstund paa Gaarden, der blev holdt Siesta indtil Kl. 2½, hvor der serveredes Eftermiddagskaffe med overdaadigt Brød. Kaffekopperne var gamle Meissner-Kopper. Maden var meget rigelig, glimrende tillavet og afvekslende, der var en ny Middag hver Dag. Sommetider spurgte Onkel sine to Damer, hvad de kunde lide at faa til Middag næste Dag. Ved Aftensbordet, der faldt Kl. 7½, fulgtes samme Ceremoniel som ved Middagsbordet, der var altid en varm Ret til det righoldige kolde Bord. Efter Aftensbordet snakkede man i Dagligstuen, i Kabinettet, paa Trappen eller ude paa Verandaen (hvis det da ikke var Nordenvind). Ved denne Vind kunde man svagt lugte Svinerenden (Afløbet fra Svinehuset, der løb et Stykke nede i Haven). »Den lugter ikke godt i Aften«, sagde Onkel ved saadanne Lejligheder. Nu røg Onkel sin lange Pibe, læste Avisen og gjorde mange træffende Bemærkninger om Dagens Nyheder. De viste, hvor godt han fulgte med i alt. Han kendte Navnene paa en Mængde af de omtalte Personer, saaledes ogsaa Skuespillere og Forfattere og stillede mig ofte Spørgsmaal desangaaende, som jeg tit havde svært ved at besvare. En Aften spurgte

han mig saaledes, om jeg kendte Valdemar Rørdams »Gudrun Dyre«. Jeg kendte Bogens Eksistens, men havde ikke læst den. »Jeg véd godt, hvad den handler om«, sagde Onkel, »det har en eller anden fortalt mig, men jeg vilde næppe synes om denne Bog«. Under den russisk-japanske Krig (1904–05) fulgte han ivrigt med i Krigsbegivenhederne, han gemte Kortskitserne fra Avisen og fulgte alle Slagene. Han kendte Navnene paa alle Generalerne og studerede ivrigt deres Portrætter. En Dag var der et Fotografi af den japanske Feltmarskalk Oyama. »Det var dog et forfærdeligt Grødhoved at se paa«. Onkel forudsaa med Sikkerhed Russernes Nederlag i Tjushima-Strædet.

Det er en given Ting, at der i Tidens Løb paa Udbygaard oparbejdedes en fortræffelig Kvægbestand. Der var i Kohuset Plads til ca. 100 Køer, og Pladserne var tit fuldt besatte. I Almindelighed var der 2–3 Tyre for Avlens Skyld. I min tidlige Barndom var der Præmietyren »Bugge Vildmand«. Jeg husker det tydeligt, da den skulde til Dyrskue i Randers. Jeg kan tydeligt se for mig, hvorledes det saa ud, da den ledsaget af en Røgter og 4 Karle drog afsted mod det fjerne Maal i Randers. Hvorledes Transporten iøvrigt fandt Sted, kan jeg ikke huske, men jeg har et tydeligt Billede af hele Processionen med Tyren i Midten, vandrende ud af Gaarden. Tyren var behørigt »nikket«. Jeg kan tydeligt se Onkel staaende ved Siden af mig, forklarende os det hele. Jeg har hørt af mange kyndige Folk, f. Eks. Dyrslægen i Ørsted, at Udbygaard havde en meget fortrinlig Besætning. Ogsaa Hestebesætningen var god, der var tit op til 20 Spand Heste.

Det var saaledes en fin Gaard, der sikkert bar sig godt. Engang var jeg i Udby paa »Sludretur« med Onkel. Vi mødte en Bekendt, en velstillet Gaardejer. Det var under den første Verdenskrig. Vor Bekendt startede Samtalen saaledes: »Ja, det er en streng Tid for Landmanden« o.s.v. Onkel hørte paa med et uudgrundeligt Udtryk i Ansigtet. Vi endte hos Købmanden, Valdemar Petersen, der fortalte, at vor Bekendt lige havde været hos ham og her var kommet med de samme Klager. Da vi gik hjem ad Kirkestien, spurgte jeg Onkel: »Jeg har hørt saa meget om de strenge Tider. Er det saa slemt?« »Vent til vi kommer hjem, saa skal jeg svare Dig«, sagde Onkel. Hjemme paa Gaarden inviterede Onkel mig ind i Kontoret. »Her skal Du se, hvor slemt det er, her er min sidste Opgørelse fra Mejeriet«. Den viste et stort Tilgodehavende. Jeg saa paa den, og Onkel tilføjede: »Saa slemt er det, og vor Ven i Udby er endnu bedre kørende. Mange klager uden virkelig Grund, men snak ikke til no-

Udbygaard, Verandatrappen. Nederst til højre R. Brockenhuus med Hunden Mux. Ved hans Side ses Fru Hansine Ramløss, j. Anmitzbohl, hans Kusine og C. Luplau Janssens Mormor. Paa næstnederste Trin Husbestyrerinden, Kathrine Dinesen, Husholdningselever og Sommergæster. (Foto udl. af C. Luplau Janssen).

gen om det her«. Det er den eneste Gang, at Onkel har vist mig noget vedrørende sine Pengeforhold, men jeg kunde nok forstaa, at Onkel kunde tillade sig at være gavmild, han var en holden Mand.

Onkel Rudolphs politiske Standpunkt blev jeg aldrig rigtig klar over, han var vel som jeg selv nærmest konservativ. Paa samme Maade var det med hans religiøse Standpunkt. Han tilhørte næppe nogen bestemt kirkelig Retning, men han stod sig iøvrigt godt med Egnens Præster, saaledes med den elskværdige Pastor Hagensen i Holbæk. Han var nemlig ogsaa en dygtig Landmand, de havde mange fælles Interesser. Han hørte ham engang imellem i Udby Kirke, selv om han ikke brød sig om Hagensen som Taler. Det kunde ogsaa ske, at han om Søndagen kørte til Estruplund for at høre Pastor Ohrt, der kunde sige mange helt morsomme og drastiske Ting. Som allerede sagt, viste han Familien Ohrt stor Venlighed og Gæstfrihed.

Saaledes kom Pastorinden en ret sen Sommeraften kørende i sin Ponyvogn for at bede om at faa nogle Kyllinger til en Bispevisitats næste Dag, hun havde ingen kunnet købe paa Egnen, hun var vistnok ikke afholdt. Der blev straks sendt Bud efter Hønssepigen Sine, Pigerne og Eleverne. En Time senere kørte Fruen hjem med 20 plukkede, grydeklare Kyllinger samt en Pose Persille. Alt skete med et venligt Smil fra Onkels Side. Af saadanne Træk kunde der fortælles mange. Han understøttede saaledes stærkt en Landvæsenselev, der læste til Lærer o.s.v.

Han aabnede saaledes ogsaa engang sit Hus og sin Have for et Møde vedrørende Ydre Mission. Der blev drukket Spandevs af Kaffe. Han læste ogsaa Menighedsbladet, ofte med et lidt sarkastisk Smil, jeg fandt flere Gange Aarsagen, det var paa Grund af nogle Naiviteter. Jeg blev et Par Gange adspurgt desangaaende, og Onkel bifaldt min Mening med et forstaaende Smil. Naar han var særlig oprømt, fortalte han drastiske Episoder fra landlige Begravelser i hans Ungdom. Han fortalte tørt, men malende og beskrev, hvorledes det gik til. Tit gik jeg med ham i Marken, hvor jeg lærte at se, om Sæden var tjenlig, ligesom jeg fik Undervisning i Indkøb af Kød, naar Slagteren, Ludvig Due, kom. Det var altsammen Ting, som jeg har haft Nytte af siden. Særlig energisk Undervisning fik jeg i at se, hvad det var for Skibe, der kom ude paa Fjorden, det var endnu i Sejlskibenes Tid. Jeg lærte at kende en Bark, en Skonnert og en Skonnertbrig fra hinanden, men jeg blev frygtelig aalet, da jeg ikke kunde karakterisere en hollandsk Kuf. Han kendte Udbyhøjlodserne, og vi talte tit med dem, naar vi var ude ved Udbyhøj: »Oldermanden hedder Skjoldborg«, sagde Onkel, »men Du skal se, at der intet poetisk er ved ham, skønt han er en Broder til Digteren«. Jeg kunde heldigvis citere et Vers af »Naar Vinteren rinder i Grøft og i Grav«. Saaledes kunde jeg blive ved at fortælle om denne mærkelige, uendelig gode Mand, som jeg altid har følt mig knyttet til baade ved Familienskabets og ved Venskabets Baand.

Nogle optegnelser fra egnen syd for Mariager fjord omkring 1900

AF MARIUS DAHL, HAVNDAL

Marius Dahl har i tidens løb gjort talrige optegnelser fra sin hjemstavn og er blandt andet meddeler til Nationalmuseets etnologiske afdeling. Marius Dahl er en fin fortæller, der i egnens dialekt kan give en episode farve og karakter*).

Høstet

I 1890-erne begyndte slåmaskinerne så småt at komme frem, men det varede længe, inden leen blev fortrængt. I et landbrug fra den tid, på en almindelig bondegård, var der tre års græsning, en ny blev udlagt hvert år, og den skulle bruges til at slåes. At slå er at høste græsset, derefter tørres det, og så kalder vi det for hø, i dette tilfælde er det borhø, fra engene er det enghø. Det er lidt vanskeligt at gøre rede for, hvor udtrykket *bor* stammer fra, men det brugtes også, når tredje års græsvang skulle pløjes, så hed det, vi skal til at »plou bor«, tryk på o'et.

Men nu slår vi hø, to karle og høstmanden tager hver sin le og begynder at slå.

Når vi slår hø, bliver der høstet fra, hvorimod, når man høster korn, bliver det høstet ind imod det opretstående. Disse tre mænd er nu ved at slå hø, og der er altså tre skår; et skår er den bredde, manden skærer græsset af ved at svinge leen i en halvrunding og så liste langsomt fremad, et bette nøk, for hver gang han svingede leen.

Bagefter kommer en pige med en rive og river høet, fra venstre indad og fra højre indad, så det ligger i en lang stribe, det kaldte vi et reb. Efter at have ligget der et par dage skal det vendes med riven, ligger så et andet par dage, og så skal det sættes i stak. Det skal stå så længe, at det ikke er varmt, man stikker en hånd ind og mærker efter; det kan blive så varmt, at det brænder sammen og bliver muggent.

Når det er tjenligt, køres det hjem og sættes op på høloftet, der ligger over kostalden. Vognen er i forvejen blevet lavet om til høst-

*) Se Niels Åge Nielsen, De jyske Dialekter, s. 96.

vogn, til daglig er det en kassevogn, nu er den en halv gang så lang. Bundsedlen er tæt, i sidefjælene er der sprækker mellem fjælene, og ovenpå lægges et »skravlk«, tre tværgående brædder, der stikker lidt udenfor ved begge sider. Der ligger så på langs to smallere brædder, som er samlet med de tværgående med trænagler, de fire i hjørnerne er fem-seks tommer lange og spidse og kaldes skravlpinde. I bunden af vognen har man en lang granstang, »lastmestang«; mens høet bliver læsset på vognen, slæber den bagefter. Når vognen er læsset, bliver den bagfra stukket op til manden på læsset. I forenden er et dobbelt reb nede fra bundsedlen, som så bliver snoet om stangen; den anden ende af stangen bliver trykket ned i bagenden, og der er et reb i stangen, som bliver stukket gennem en ring nede i vognen – rebet om stangen igen, og manden på jorden kan så stramme læsset sammen for ikke at tabe det på vejen hjem.

Hjemme får manden på læsset en fork og stikker høet ind ad lemmen på loftet, hvor en pige eller hjorddrengen tager fra og med en fork rækker det hen til »gålmanden«, der skal pakke det sammen, så der kan være så meget som muligt. Et fag hus – altså mellem to spær er et fag, og når vi kører hø eller korn hjem, kalder vi det et gål, derfor kommer manden til at hedde gålmand.

Den dag, vi er færdige med at slå hø, skal vi have »opskyr«, en lille festlighed i hverdagen, fordi vi er færdige med et stykke arbejde. Opskyr er en forkortelse af at holde op, skyr er en omskrivning af at skære, deraf opskyr. Det blev fejret med et par drammer, sødsuppe og pandekager. Det skal bemærkes, at både i høslet og høst havde vi »melmadstejnen« og en »ølkous« med, både formiddag og eftermiddag til en halv times hvil, formiddagsmellemmad og eftermiddagsmellemmad. Mest rugbrød med røget fårelår og hjemmelavet ost.

En hjølle består af et hjølledrag og et blad; leen, der skærer, kalder vi et blad. På draget er der to håndtag, i enden af draget har smeden lavet en ring og sat på; han har samtidig lavet en jernkile, der skal bruges, når bladet skal fæstes på skaftet. Bladet, en lang halvrund kniv, består af forsiden, æggen, bagsiden ryggen, spidsen stikker forud, og den bageste ende hedder låret; på låret sidder vinkelret et stykke jern, »holken«, med en lille tap på, og nu samler vi blad og hjølledrag ved at sætte holken ned i ringen på draget, og med en hammer slår vi kilen fast, et stykke læder mellem kile og holk er godt.

Om morgenen, inden vi rykkede ud, blev leen slebet; på hjølledraget var der fæstet en stump læderrem med små søm, og dér sad

en strygestik. En strygestik er en 30–40 cm lang spån, der er smurt smergel på begge sider. Når bladet var ved at blive sløvt, fik det en tur af strygestikken. Man begynder ude ved spidsen, stryger skiftevis foroven og forneden. Før vi fik slibesten og strygestik, skulle bladet skærpes med en hammer, på et hammerhoved er i den ene ende »banen« og i den anden ende »pennen«. På ambolten i smedien kunne man så med pennen banke bladet, så det blev skarpt.

Høsten ved århundredskiftet

Når vi skal høste korn med le, skal den forsynes med peger. At beskrive peger er lidt vanskeligt, men det var et stativ, der blev gjort fast på hjølledraget, i vinkel, så det fulgte bladet og kunne lægge kornet pænt op mod det uholdede.

Lad os tænke, det er en husmand, der høster, så er det hans kone, der er med til at binde op. At binde op er at samle neget med en krat – en krat er en lille rive med fire lange tænder af træ. At binde dem sker på den måde, at man tager med venstre hånd en klat strå i top-enden, med højre hånd bliver den delt i to dele, den ene halvdel bliver drejet en halv omgang, og nu tager vi båndet med højre hånd, holdende ved toppen og lægger den under neget. Begge hænder tager fat i hver sin ende, det strammes om neget, og begge ender bliver snoet en omgang sammen og stoppet ned ved neget; så sidder det i klemme ved neget og sig selv – det hele er gået så hurtigt, så ingen kan se, hvordan det er gået til.

På en bondegård var der to karle og to piger, en høstmand, hjord-drengen eller en høstkone, tre mand til at høste og tre til at binde op. Det var altid rugen, vi begyndte med. Har vinden eller regnen fået det til at hælde, skal det høstes den vej for ikke at rive kærnerne af, vi må så, hver gang vi kommer til enden, gå tilbage og begynde forfra. Det kaldtes at hente skår.

Når vangen var høstet færdig, skulle der sættes sammen. Nu kunne det ske, at husbond og madmor, måske også bedstefar, var langt fremme med det – alle skulle og ville være med i høsten. Når vangen var sat sammen, skulle der tælles; en mand begyndte at gå langs rækkerne, og hver gang han kommer til 30, tager han et strå i hånden. Når han er færdig tæller han straaene, og så har han lige så mange travet korn, som der var strå; en trave er tredive tvillinger. Al vårkornet i neg blev, inden det skulle køres hjem, bundet sammen to og to med et bånd lavet af rughalm, og så er det først, det er en tvilling.

En dag, det var regnvejrs, sad hele mandskabet inde i laden på en malkestol og lavede bånd med en brønge halm ved siden. En klat halm bliver delt i to dele og bundet sammen med topenden i en almindelig knude, så bliver det talt op, bånd nr. 30 bliver brugt til at binde om de 29, og så har vi til at binde en trave. Vi har talt, hvor mange traver der var på vangen, og véd så, hvor mange bånd vi skal have med ud. Vi kan også på det tidspunkt beregne, hvor mange tønder korn der kan blive.

Den første rug, der blev kørt ind, skulle gerne tærskes med det samme, dels skulle noget sendes til mølle og males til mel til brødbagning, dels skulle vi have korn til at så, en tønde rug til en tønde land. I den periode var også overgangen fra at bage selv og til at bytte med bageren i stationsbyen, rug for brød. Efter år 1900 begyndte vel nok bageovnene på landet at forsvinde.

Stubbene blev revet med en håndrive ind imod sættene – det, vi havde sat sammen, kaldte vi et sæt, andre steder kaldtes det hobe. Når kærren var kørt hjem, hentede vi rivelsen. Der var så en pige med til at rive efter, intet måtte gå til spilde. Hvor man holdt udenfor og skulle læsse rugen af og stikke den ind ad en lem, var der lagt tæpper eller et lagen på jorden, for at vi kunne tage det spildte ind, og vognen blev fejret ren i bunden, inden den kørte i marken igen. Rugen blev betragtet som en Guds gave og skulle behandles derefter.

Jeg véd ikke, hvor ordet »kjærre« er kommet fra, men det blev brugt om det høstede korn, f. eks. skulle havren fra den nye vang, hvor der var sået græs og kløver, sættes ind på staldloftet, hestene skulle have havrekjærrehakkelse.

Når vi kører korn hjem fra marken, bliver bunden af vognen fyldt først, så lægger vi i lag, begynder i forenden; den første tvilling sidder fast på skravlpinden, alt med rodenden udad, fire lag, så har vi læs. Er der langt at køre, skal vi have »lastmestang« på ligesom ved høet. Vårsæden kunne være så kort, at det blev høstet på skår, sidste kjærre havren også. Når der var for meget grønt i, skulle det ligge nogle dage og vejres og blive vissent og tørt, inden det skulle bindes i neg.

At høste på skår var, ligesom når vi slog hø, at høste fra det opretstående, og så var det »lagt på skår«, og så var det ligegyldigt, hvor mange der var til at binde op. Mange gange måtte vi så have en brønge rughalm med. Så tager vi en klat af det, en 10–12 strå, til at binde hvert neg med. Det kunne også være så småt, at det blev revet sammen med rive og sat i stak, men man gjorde det nødigt, da der let blev spildt for meget korn.

Dersom en karl væltede med et læs korn, skulle han, når vi kom til frilørdag, give en bolle punch. Frilørdag var noget for sig selv – for Randers- og Mariageregnen. Når høsten var forbi, var der fest i de to byer, tre lørdage i træk, og så havde ungdommen en fridag. Kørte med hestevogn til byen, hvor der var alskens billig gøgl og dans. Fotograferne havde også en stor dag. Men når vi var færdige med at høste kornet, var der ligesom ved høsletten »afskyr«, og når vi var helt færdige med at køre ind, »skårgilde«, ret forstået var det færdiggilde, men det hed nu skårgilde.

Ved et skårgilde var der en daglejer, der fortalte mig, at engang, mens han var ung, og de var ude efter det sidste læs korn – det var i mørkningen – så siger manden oppe på vognen: – Du har glemt at tage en tvilling deroppe på bakken med. – Ja, jeg går op og henter den, siger han, men da han kom derop, var der ingen. Manden på vognen siger så: – Snak endelig ikke om det, når vi kommer hjem, for det betyder ikke noget godt.

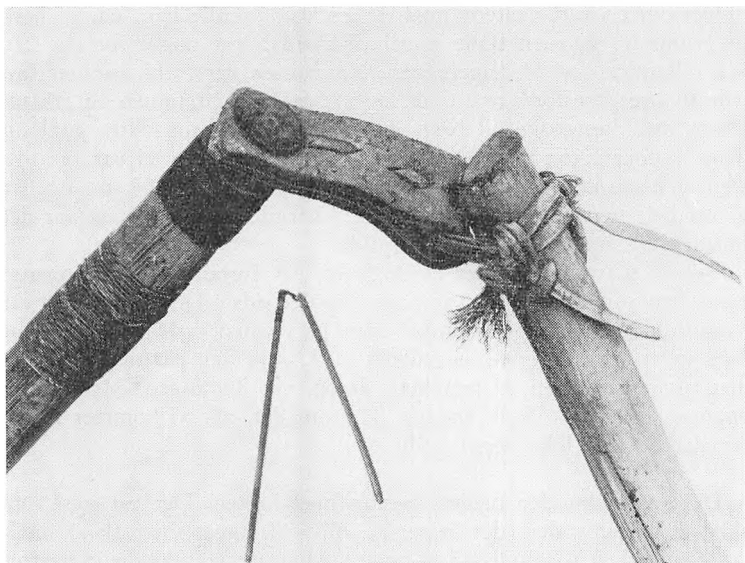
*

Der var forbunden megen overtro med høsten. Der var også den skik, at hvis manden, der lægger af, bliver frataget sin fork af modtageren, er han forpligtet til at bøde med en flaske brændevin herfor. Vi havde også i forsamlingshuset høsletgilde, når vi var færdige med høet, og høstgilde, når høsten var slut. Og så var der naturligvis høstgudstjeneste i kirken, ligesom der er endnu.

Korntærskning på en bondegård før 1900

På en bondegård var almindeligvis to karle, ellers skulle man have en daglejer til hjælp ved tærskningen. Selv om der på den tid var ved at komme tærskemaskiner frem, skulle i hvert fald rugen tærskes med plejl, og havren og hvad der ellers skulle skæres i hakkelse til hestene, skulle også tærskes med plejl; man var i den tid af den opfattelse, at hestene ikke kunne få det, de kunne æde, af hel strå.

Når de her to karle kommer ud i laden en vintermorgen, kravler andenkarlen op i gullet og slår ned (smider det ned, der kan være på logulvet – en 20–30 neg), og forkarlen løser båndene op og lægger det på rad på logulvet i to rækker med toppene mod hinanden, og så går det løs med plejlen i takt. Man begynder i det ene hjørne, går frem og tærsker den ene side og tager den anden side tilbage. Så bliver strået vendt, og det foregår ved, at håndvolden af plejlen bliver stukket ind under fire-fem neg, og så klemmer man håndvold og

Plejl, tilhører installationsmester A. Busk, Lem.

(Piegrass fot.).

slagle sammen og kan løfte de her fire-fem neg op og lægger dem modsat. Når det hele er vendt, går det løs med plejlen igen. Strået skal så være rent og kan så være færdigt til at binde op i brønger. Af rugen tager man en klat strå og binder sammen med topenden til at binde brøngerne sammen med. Vårsæden er tit for kort til bånd; så må man sno en vrier, det bliver gjort på den måde, at man tager en tot halm, laver et øje, sætter på tommelfingeren og snor rundt, til man har et tilstrækkelig langt og stærkt bånd. Når det tærskede er bundet op i brønger, og det er sat op på laiet (laiet er stænger, som er lagt op på bjælkerne), så bliver al småhalmen revet væk, og det tærskede korn bliver med rivehovedet skubbet til hver side af loen, og så er det igen med at kravle op og slå ned, lægge ud og tærske dette. Man fortsætter i fem dage, så skal det renses. Alt kornet bliver smidt hen i den ene ende af loen, forkarlen sætter sig på en malkestol med en kåstskovl i hånden og kaster kornet til den anden ende af loen i store halvrunde kast. Skulle det træffe sig, at der er modvind, bliver en lolem lukket op, så modvinden hjælper til med at blæse avnerne fra.

Ind imellem går »kåstmanden« med en revlinglim hen og fejer halmstumper og tidselstumper væk. Når hele dyngen er kastet, bliver avnerne båret væk, og med rivestangen bliver korndyngen delt i to dele. En streg med stangen fra den ene side til den anden, omtrent i midten deles det. Det længst fremme er nummer ét og kan bruges til sædekorn og brødkorn, det andet, nummer to, er foderkorn. Så bliver det målt op i sække; der bliver holdt nøje regning med, hvor mange sække eller tønder de havde, skønt de i forvejen var vidende om det, da alt kornet i høst var talt op i traver, og de vidste, hvor meget en trave kunne give. Karlen tager skæppen på knæ, så sætter han skæppen skråt op mod korndyngen, og med to-tre træk med begge hænder er skæppen fuld, bliver så strøget af med en pind (alt korn skal skæppen stryges af, rodfrugter skal der være top på), så bliver det båret på loftet og styrtet af. Er det ikke tørt nok, skal det kastes engang imellem for ikke at blive muggent. En karl, der kunne stå i skæppen og lægge en tønde rug på nakken, ca. 200 pund, var en stærk karl, der kunne få fuld løn.

Når tærskningen var forbi, skulle der gerne være til tag. Brøngerne kom så igen ned på logulvet, og klat for klat blev det rystet og ribbet. Vi havde en tagreb; det var et stykke 2×3 grantømmer, hvor der i den smalle højkant var boret fem huller, og deri sad pinde, der var spidsede, tagreben blev så stukket ind i et hul i en stolpe, og dér blev halmen så ribbet for al småhalm. Så stødte man det mod logulvet, så det var lige i rodenden, bandt det i neg og siden i trillinger. Af korn skal der to neg i en tvilling, 30 tvillinger til en trave, og af »tag« skal der 20 trillinger til en trave.

Kom en ung mand ind i tærskeloen, kunne han godt blive spurgt, om han ville lære plejlvisen. Svarede han ja, prøvede den ene tærskemand at holde ham, medens den anden sluttede plejlen om halmen på ham og klemte og sagde: »Lad os så høre, hvordan du kan synge«.

Randers-sølv i privat eje

Randers er en by, der er kendt for sine gode guld- og sølvsmede, og takket være mestermærkerne kender man en hel del til disse håndværkeres arbejder. Naturligvis er mange sølvarbejder forsvundet i tidens løb, men nogle kendes. Kulturhistorisk Museum i Randers har en god samling Randers-sølv, men hvor meget befinder sig i private samlinger?

Her præsenteres nogle få mindre sølvarbejder i privat eje, og efterhånden, som redaktionen får kendskab til andre genstande, vil de privatejede sølvarbejder – med ejerens tilladelse – blive omtalt i de historiske årbøger. (Red.).

THESI

Den morsomme og elegante trebenede thesi er gjort i sølv af Jørgen Henning Momme, der fik borgerskab som juvelér og guldsmed 28. juni 1830. Han var født 1803 og døde 1884. Bo Bramsen oplyser

Thesi (Piepgrass fot.)

Skræddermester Peter Mogensen.
(Malet af ukendt. - Piepgrass fot.)

Ane Cathrine Mogensen, f. Weybye.
(Malet af ukendt. - Piepgrass fot.)

i »Danske guld- og sølv-smedemærker før 1870«, at af hans arbejder kendes strøske, saltkar, muslingemønstret ske, spiseskeer, pibekradser, voksstabel med bymærke, pibebeslag med bymærke.

★

Paa bagsiden af thesiens skaft er indpunslet P M, det er Peder Mogensen, skræddermester i Randers, født 1801 og død 1859. 1832 købte han en lille ejendom i Østergade i Randers (matr. nr. 157), ombyggede den og tog borgerskab som skræddermester 5. september 1832. 1833 blev han gift med Ane Cathrine Weybye, datter af skræddermester i Randers Peder Jacob Weybye. Disse to har ejet denne sølv-thesi; hvornår den er købt, vides ikke; man kan måske gætte, at den har været en bryllupsgave. Den er i det mindste fra før Peder Mogensens død i 1859. Da Ane Cathrine døde i 1870, gik thesien i arv til en af hendes sønner, Mogens Peter Jacob Mogensen, født 1836, død 1913, købmand i Randers, Vestregrave 40, hvilken ejendom han ejede.

Vagn Riisager.

HOVEDVANDSÆG

Et *hovedvandsæg* får hermed lov til at fortælle sin egen historie. Det smukke sølvarbejde er fremstillet af guld- og sølvmed Søren Peter Odgaard, der etablerede sig i Randers ca. 1815, kun få år efter, at *Randers Amts Husholdningsselskab* var blevet stiftet i 1810.

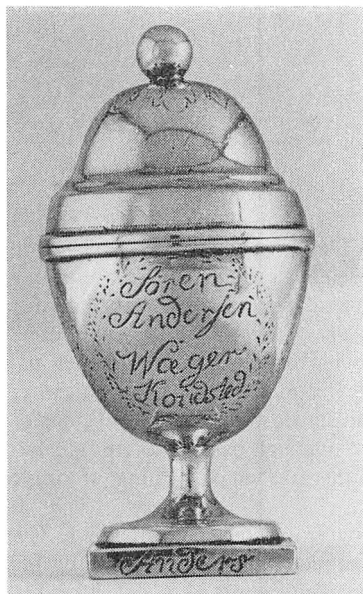
Et usædvanligt og klart vidnesbyrd om den rige opgangstid, der var begyndt for den danske bonde efter 1788.

Privat eje, Randers. H. 8,5 cm, mundingsdiameter 4,5 cm.

Bemærk: På bægerets fod »Mette-Anders-Datter«.

(Piepgrass fot.)

ET SØLVBÆGER

Et net sølvbæger med flad bund, ret væg og udadvigende mundingskant. Omkring bægeret er indgraveret acanthusranke, og herunder står indpunslet

I. Ar. S.

M. Mr. P. D.

W

Dette sølvbæger er en gave fra *Historisk Samfund* til *Kulturhistorisk Museum* i anledning af indflytningen i det nye hus. Bægeret er fremstillet af Randersmesteren Jørgen H. Momme. — H. 8 cm, mundingsdiameter 7,8 cm. (Piepgrass fot.)

Landbrugsmuseet i Lyngby er under flytning til Gl. Estrup

AF SVEND NIELSEN

Goddag! Må vi præsentere os? – Det er god gammel skik, at en tilflytter ved først givne, passende lejlighed præsenterer sig for sine nye naboer, og det samme kan det vel være passende for Landbrugsmuseet at gøre nu, da det er endeligt besluttet, at museet skal flytte til Gl. Estrup, og hvor overflytningen for øvrigt er påbegyndt. Det må dog antages, at de fleste af denne bogs læsere er nogenlunde klar over, hvad Landbrugsmuseet er, og jeg vil derfor give præsentationen form af en kort oversigt over, hvorfor vi flytter, og hvad der er sket indtil nu samt give en antydning af nogle fremtidsperspektiver.

Landbrugsmuseets bygning i Lyngby er – i modsætning til de fleste museumsbygninger – bygget til formålet, men er til trods herfor meget uhensigtsmæssig som museumsbygning og kan slet ikke honorere de krav, man i dag må stille til et aktivt museum. Først og fremmest er der begået den desværre meget almindelige fejl, at bygningen er dimensioneret efter samlingernes størrelse på byggetidspunktet, og der blev ikke engang indrettet magasinrum, idet man endnu på dette tidspunkt (1915) mente, at et museum skal udstille alt, hvad det ejer. Kontor- og arkivrum blev der heller ikke så meget som sat plads af til, og hele bygningen var ganske uden opvarmning, hvad den for øvrigt stadig er bortset fra et par elektriske ovne i de senere indrettede kontorer. Museets indretning var heller ikke ubetinget heldig, og endelig lader også bygningens kvalitet på nogle punkter en del tilbage at ønske.

Resultatet af disse fejldispositioner lod ikke vente længe på sig. Som årene gik, fik museet i stadig højere grad karakter af et kæmpe-mæssigt, overfyldt pulterkammer, og forholdene bedredes først, da museumsinspektør N. G. Heine kom til i 1950. Han foretog en drastisk sanering af udstillingen og indrettede magasiner, dels på loftet og dels i nogle trækure bag hovedbygningen.

Det lykkedes på denne måde at skabe en efter omstændighederne meget fin udstilling, men magasinproblemet var det ikke muligt at løse tilfredsstillende, idet det blev stedse vanskeligere at skaffe plads

til nyindkomne ting, og her spillede det en rolle, at mange af de genstande, som museet må indsamle for at følge udviklingen op, er relativt store og pladskrævende maskiner. Man måtte derfor hurtigt ty til forskellige nødløsninger og indrette nødtørftige magasiner i mere eller mindre faldefærdige landbrugsbygninger, som man gennem jordlovsudvalget eller på anden vis fik stillet til rådighed. Disse bygninger blev som regel overladt museet gratis eller for en ringe betaling, men til gengæld måtte man gentagne gange, når de pågældende bygninger blev afhændet eller begyndte at falde sammen, med yderst kort varsel flytte til andre gamle bygninger.

Disse hyppige flytninger og de dårlige opbevaringsforhold måtte nødvendigvis gå ud over museumsgenstandene, og museets magasiner blev efterhånden splittet, så de befandt sig flere forskellige steder og i nogle tilfælde meget langt fra museet i Lyngby. Ydermere var – og er – de enkelte magasiner så tæt stuvede, at enhver form for tilsyn og konservering er praktisk talt umulig, og museet kommer jævnligt i pinlige situationer ved forespørgsler og tilbud om genstande, fordi det ikke er muligt at sige, hvad vi har, eller hvor og i hvilken tilstand det i givet fald befinder sig.

Som årene gik, blev pladsmangelen mere og mere alvorlig, og forholdene blev efterhånden ganske uforsvarlige. Der arbejdedes dog med forskellige planer til løsning af problemerne. Først og fremmest forsøgte man at skaffe muligheder for en udvidelse i Lyngby, men da dette ikke lod sig gøre, begyndte man at overveje en hel eller delvis flytning af museet enten til nye bygninger eller til en eksisterende gård med tilstrækkeligt store bygninger. Af de mere seriøse forslag kan nævnes Hollufgård, Hofmangave og Hessel, ligesom Gl. Estrup allerede i 1963 kom på tale. N. G. Heine arbejdede ihærdigt navnlig for en flytning til Gl. Estrup, men desværre uden resultat, og ved hans sygdom og død blev alle planer skrinlagt for en tid.

I 1967 tog man atter fat på problemet, der blev yderligere accentueret, da en af gårdene med midlertidige magasiner delvis styrtede sammen under oktoberorkanen. Til at begynde med var Hofmangave stærkt på tale, men på grund af bygningernes ringe tilstand her samledes interessen efterhånden om Gl. Estrup. Forhandlingerne trak dog i langdrag, og afgørelsen blev yderligere forhalet nogle måneder, fordi Hessel i sidste øjeblik atter kom ind i billedet. Den blev dog hurtigt opgivet, bl.a. på grund af dens ringe størrelse, og i januar måned 1969 tiltrådte finansudvalget omsider købet af Gl. Estrups avlsbygninger og 12 tdr. land jord.

Gl. Estrup kan vel ikke i alle henseender siges at være den ideelle løsning, bl.a. fordi det altid vil være vanskeligt at udnytte gamle, fredede bygninger rationelt, men der er på den anden side så mange fordele ved netop denne løsning, at de rigeligt opvejer ulemperne. Fremfor alt er der så megen plads i de eksisterende bygninger, at man nogenlunde hurtigt kan løse det akutte pladsproblem, men købet af de 12 tdr. land jord giver samtidig mulighed for fremtidige udvidelser, således at her også er skabt grundlag for en forsvarlig løsning af Landbrugsmuseets problemer på langt sigt.

Købet af Gl. Estrup betegner altså i mange henseender en lykkelig løsning på Landbrugsmuseets pladsproblemer, men det betyder ikke, at det også er en hurtig løsning. Under alle omstændigheder vil det være en meget kompliceret og meget tidkrævende opgave at flytte et helt museum med mere end 20.000 genstande, hvoraf mange er meget skrøbelige, og vanskelighederne forøges, både fordi der nødvendigvis må ske en vis istandsættelse og indretning af bygningerne inden flytningen, og fordi hovedparten af genstandene i øjeblikket ligger adskilte, tæt stuvet og svært tilgængelige i de forskellige magasiner. Desuden tager det også sin tid at projektere istandsættelserne og at planlægge flytningen.

Som følge af disse vanskeligheder er der hidtil kun overflyttet 10 læs genstande, der er anbragt i den store lade. Denne var nemlig den eneste af bygningerne, der umiddelbart kunne tages i brug. Dog måtte der, som omtalt andetsteds i denne bog, først foretages en grundig rengøring for støv. En egentlig istandsættelse af bygningerne vil efter planerne blive påbegyndt her i efteråret, og derefter håber vi at få flyttet en væsentlig del af vore magasiner inden 1. april 1970. Derimod er det ikke i øjeblikket muligt at sige noget konkret om, hvornår hele flytningen kan være afsluttet. Arbejdet med såvel indretningen af bygningerne som selve overflytningen og den efterfølgende ordning af genstandene må naturligvis afpasses efter de midler og det mandskab, der er til rådighed, og det kniber desværre med begge dele.

Der vil således gå nogen tid, inden vi har så meget at vise frem, at vi kan være bekendt at åbne for publikum, ikke mindst fordi praktisk talt alt, hvad der flyttes fra magasinerne udenfor museets hovedbygning, trænger meget hårdt til en grundig rengøring og konservering, inden det kan udstilles, og rent praktisk kan dette ikke ske, før der er blevet indrettet værksteder og overflyttet personale. Endvidere må det erkendes, at der næppe kan blive tale om egentlige udstillinger i moderne forstand i de eksisterende bygninger. Det tilla-

der pladsen simpelthen ikke, da det erhvervede kvadratmeterareal svarer nogenlunde til, hvad museet råder over i øjeblikket inclusive de forskellige magasiner. Fremskridtet består i, at vi nu får alt samlet på ét sted, og at der er mulighed for senere udvidelser. Men i en overgangsperiode må man antagelig indstille sig på, at udstillingen i nogen grad får karakter af udstillingsmagasiner. Dette er naturligvis en nødløsning, men er dog at foretrække fremfor helt at lukke museet for publikum.

Hvor længe denne overgangsperiode vil vare, kan der ikke siges noget om. Det afhænger af det økonomiske klima, som jo er temmelig barskt for tiden, men det er helt givet, at en moderne udstillingsbygning må indgå som en meget central del af langtidsplanerne for museets udbygning, og i forbindelse med denne fremtidige indretning af museet håber vi meget med mellemrum at kunne arrangere demonstrationer, ikke blot af indendørs arbejder som f.eks. lysestøbning og plejltærskning, men også af forskellige udendørs arbejder, hvor det skulle være muligt at vise brugen af gamle redskaber og maskiner.

Skal man til slut kort sammenfatte situationen, må det siges, at mens forholdene for Landbrugsmuseet for bare et år siden var yderst alvorlige og nærmest håbløse, så er der nu grund til at se fremtiden i møde med en vis optimisme. Nu er der noget at se frem til og at arbejde hen imod. Vi glæder os derfor til at tage fat på opgaverne i de nye omgivelser, og vi ser frem til et frugtbart samarbejde med vore nye »nabomuseer«. Og ganske særligt glæder vi os til et nært samarbejde med Herregårdsmuseet, og vi håber, at der meget snart både rent praktisk og i overført betydning vil blive slået bro over voldgraven.

Et støvproblem

De fleste museer kæmper næsten konstant med støvproblemer af en eller anden art, som det kan være besværligt nok at få løst på en tilfredsstillende måde, og Landbrugsmuseet har naturligvis også til stadighed forskellige støvproblemer, men de er dog for intet at regne mod det støvproblem, vi blev stillet overfor efter overtagelsen af Gl. Estrup.

I den store lade, som først skulle tages i brug, var der samlet årtiers tærskestøv, som nødvendigvis måtte fjernes, inden vi kunne rykke ind. Laden måler 16×50 meter, og der er 15 meter fra gulv til kip. Taget bæres af en temmelig kompliceret form for gitterspær

med en rigdom af krinkelkroge, hvor støvet kan ligge, og alt træværket er uhøvlet, så støvet rigtigt kan hænge fast. Hvordan i alverden får man støvsuget sådan en kæmpelade? Vi var klar over, at en så usædvanlig opgave måtte løses med usædvanlige midler, men hvilke? Efter meget hovedbrud og efter, at flere forslag var blevet opgivet, fandt vi omsider frem til en måde, som Münchhausen såmænd ikke havde behovet at skamme sig over.

Firmaet BMS i Randers opstillede et 10 meter højt tårn på hjul og konstruerede et specielt 4 meter langt strålerør, så støvet kunne pustes ned med trykluft under 6 atmosfæres tryk. Det var meningen, at tårnet skulle flyttes ved hjælp af et spil, efterhånden som arbejdet skred frem, men det viste sig næsten umuligt at gennemføre i praksis. Tårnet var simpelthen for tungt og uhåndterligt, og vi måtte derfor flytte det ved hjælp af en stor traktor. Trykluftmetoden viste sig at være særdeles effektiv, selv om det krævede nogen øvelse at håndtere det lange og tunge strålerør, og der måtte også udvises en vis forsigtighed for ikke at blæse tagpladerne ned.

Vi havde frygtet, at det løspustede støv ville hvirvle så meget rundt, at det ville være næsten umuligt at opholde sig i bygningen under arbejdet, ligesom vi ventede, at en del af støvet ville lægge sig på allerede renpustede steder, måske endda i et sådant omfang, at det ville blive nødvendigt med en ekstra pustning. Det gik imidlertid langt bedre, for vejrguderne var os venligt stemt.

Som følge af regnvejret var luftfugtigheden så stor, at støvet var temmelig dødt og for en stor del klattede ned i klumper. Skønsomt lykkedes det at fjerne 98 pct. af støvet, og vi undlod derfor en sekundær pustning. En sådan ville vel have kunnet fjerne yderligere 1 pct., mens den sidste rest næppe kan fjernes på den måde, dels på grund af træværkets ru overflade, og dels fordi det store trykfald umiddelbart for enden af strålerøret skabte en smule kondensvand, der i et vist omfang slog sig ned på træværket og bandt en lille del af støvet.

Efter at støvet var faldet til ro på gulvet, blev det samlet med sneskrabere og kørt væk på trillebøre. Derefter blev gulvet fejet med bløde koste og til sidst støvsuget med en industristøvsuger. I alt blev der kørt 24 store trillebøre støv væk, men så var laden også som blæst.

Orientering om undersøgelse af skibs- og bådebygningstraditioner i Randers amt

AF LISE SANDERSEN BROGE

I vore museer findes et meget stort genstandsmateriale fra det 19. og 20. århundrede. Indsamlingen af dette rige materiale er foretaget i slutningen af forrige og i første halvdel af dette århundrede, og der var tidligt tradition for at lægge vægt på kortlægningen af redskabsformer, at undersøge landbrugsudviklingen, de forskellige håndværks arbejdsmetoder, husbygningsteknik o.s.v. for slet ikke at glemme de kvindelige sysler som vævning, ølbrygning, bagning m.v.

Man følte sig hjemme i disse emner, men når der var tale om det våde element, om skibe, skibs- og bådebygningstraditioner og arbejdsmetoder, så følte man sig ikke helt så sikker. Heri kan man rimeligvis søge grunden til, at der ikke tidligere er foretaget undersøgelser om disse emner i dette område.

Dette er ikke noget særsyn, idet det først er i de senere år, der har været foretaget undersøgelser, f.eks. af Fiskeri- og Søfartsmuseet i Esbjerg, der med støtte fra Statens Videnskabsfond har undersøgt vestjysk fiskerkultur, eller den af Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg i sommeren 1964 foretagne undersøgelse hos bådebygger Chr. Madsen i Lynæs.

Der er al grund til at være opmærksom på skibs- og bådebygnings-traditionerne netop i disse år, hvor de mindre lastfartøjer har ringe økonomisk mulighed for at fortsætte sejladsen grundet de mere konkurrencedygtige transportmuligheder med lastbiler og jernbane, og hvor der også er dukket et nyt, meget stærkt materiale op - *glasfiber*.

Hvad sidstnævnte betyder for sejladsen og samfundet, vides endnu ikke og kan næppe overskues de første 10–20 år, men indsamlingen af oplysninger må foretages nu, idet det ellers vil være en endnu vanskeligere opgave.

De mennesker, der har bygget de gamle sejlskibe og måske endog sejlet dem, kan vi være heldige at træffe endnu, men ofte, alt for ofte, må vi erkende, at vi kommer for sent. Ligeledes er værktøjerne, som blev benyttet til bådebygningen, ofte væk; man er kommet i pladsnød og har brændt dem, måske foræret dem væk eller kasseret

dem som udslidte. Hjelpeværktøjerne, der blev lavet fra gang til gang, har man ikke ment at burde bevare.

Formål og undersøgelsesområde

Der er derfor nok at tage fat på, når man vil undersøge arbejdsmetoderne, konstruktionsteknikken, indsamle de gamle værktøjer, høre om overtroen (hvis den findes), om søsætning og meget mere.

En undersøgelsesgruppe, hvis medlemmer er etnologer, kultursociologer, skibs- og sejlkyndige samt museumskyndige, må være idealet, men da det ikke har vist sig muligt indenfor en overskuelig tid at få et sådant projekt igang, og da mennesker og genstande forsvinder dag for dag, er jeg gået igang med den opgave:

- at indsamle oplysninger om træskibsbyggeriet i Randers amt¹ og området omkring Mariager fjord samt
- at belyse overgangen til »plasticalderen« og dens betydning for bådebyggerfaget.

Når undersøgelsesområdet er fastlagt til ovenstående skyldes det, at dette område må betragtes som en geografisk helhed, uanset at amtsgrænsen Randers-Alborg går midt i Mariager fjord, og samtidig giver det et godt sammenligningsmateriale med dels fjordsejls og dels sejls fra den åbne kyst.

Der er flere mindre værfter i amtet, som har sideløbende produktion af træ- og glasfiberbåde, og i Randers by findes et værft med stor produktion af både, bygget udelukkende af glasfibre.

Udvælgelse af emner

Praksis viser, at det ikke er gennemførligt at se alle arbejdsprocesserne ført ud i livet, for hvem har tid til at følge f.eks. tilblivelsen af en fiskekutter, som let tager 8 måneders arbejde for fire-fem mand. Alternativet er andre indsamlingsmetoder. Det gælder om at udvælge emner, fremføre dem og derefter lytte til bådebyggerne, når de giver deres vurdering og forklaring.

Jeg starter gerne med spørgsmål om *værftets historie og værkstedet*, idet det herigennem kan konstateres, hvor store eller små både (størrelsen er i denne forbindelse underordnet) man har kunnet bygge eller have på bedding for reparation.

Derefter *skoven og træet*, dette pragtfulde naturprodukt, som foruden evnen til at kunne skaffe varme og bolig for mennesker også kan flyde og derigennem gøres til transportmiddel. Hvordan der ud-

vælges træ i skoven, om der konstateres svamp eller lignende i stammerne, om der lige kan blive et spant dér o.s.v.

Mange problemer bliver blotlagte, f.eks. klager bådebyggerne over, at det kan være svært at få det rigtige træ fra savværkerne, og disse kan ikke – grundet ringe afsætningsmuligheder, der igen skyldes, at der ikke bliver bygget så mange skibe som førhen – have det store udvalg af træsorter og dimensioner.

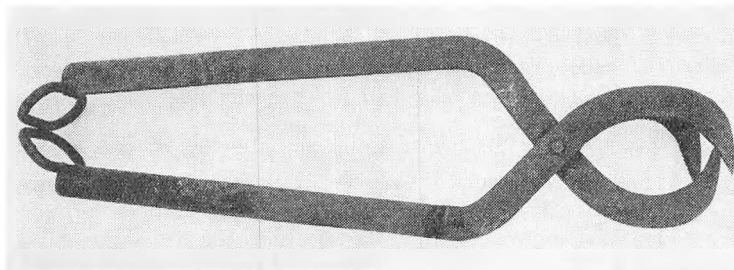
Skal træet ikke bruges med det samme, kan det *pinde op*, d.v.s. det lægges i stabler med små træpinde imellem de enkelte planker for tørring.

Et stort emne er *værktøjet*. Det skal ses i funktion og bliver levende, når kyndige hænder griber det. Karetmagerværktøj ses ofte benyttet som bådebyggerværktøj, hvilket har den ganske naturlige forklaring, at dels var de krumme høvle velegnede til begge fags udøvelse, og dels var der karetmagere, som, da det gik tilbage for deres eget fag, gik over til at supplere indtægterne ved bådebygning.

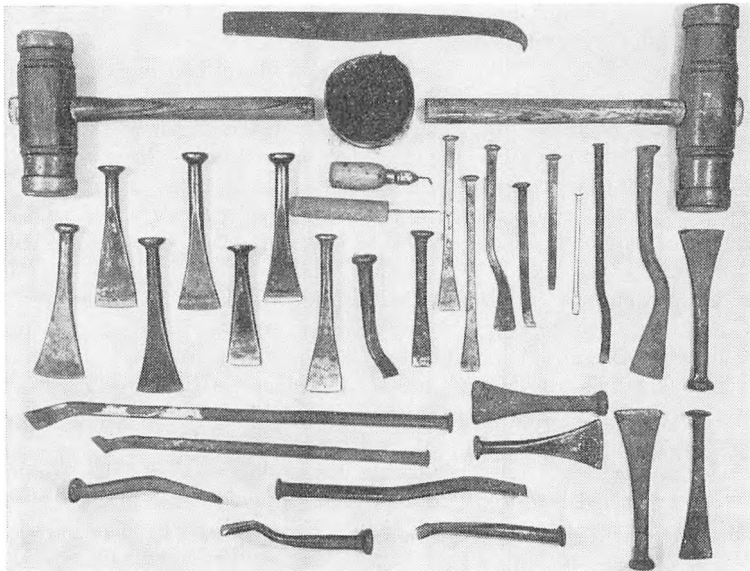
For at *bordene*, d.v.s. plankerne langs skibets sider, skal kunne bøjes, er det nødvendigt at dampe dem, at gøre træet blødt. Hertil bruges en *svedekiste* eller *varmekasse*. Her nævnes begge ord for at eksemplificere, at ofte dækker forskellige fagudtryk den samme ting. Svedekisten bliver lavet på stedet, og derfor er ikke to ens. En anden individuelt udformet ting er en *spillemand*, også kaldet et *nital*. Et lille snedigt udformet hjælpeværktøj til brug for afmærkning af spanter.

Uddannelsen er et meget spændende punkt.

Har der været tale om egentlig læretid på kontrakt med kursus i fagtegnning på teknisk skole o.s.v., da har uddannelsen været lagt i faste rammer, men har en mand uden egentlig uddannelse i faget formået at bygge et stort antal fiskekuttere af anselig størrelse og

Håndmedet værktøj til brug ved udtagning af planker fra svedekisten.

Til kalfatringen. Typesamling af jern og koller fra én bådebygger^a.

fået dem godkendt af Skibstilsynet, ja, da kan man kun blive imponeret over en sådan indsats.

Flere er tilflyttere fra Limfjords-egnene og de sydlige øer, idet det har været nødvendigt at flytte derhen, hvor der var arbejde at få. Disse og andre herboende bådebyggere har taget en bådtype op, nemlig det såkaldte »penalhus«, som er bestemt for sejlads på Limfjorden, og hvis størrelse maksimalt må være 4,99 tons. Der har været bygget kåde, joller, pramme, fiskekuttere og sejlskibe m.m. i mange forskellige størrelser med og uden motor, men det er undtagelsen, at bådebyggeren nøjagtigt kan huske eller har nedskrevet, hvor mange og hvor store både han har bygget i tidens løb, endside hvem der var køber, og hvor de er hjemmehørende.

Store nybygninger hører til sjældenhederne i dag, men til gengæld er der mange *reparationsarbejder*. Dammen skal være større/mindre, masten måske fornyes, dækket repareres, skroget forhudes, eller båden skal ombygges til lystfartøj. Indenfor det sidste par år er flere sejlskibe, der tidligere var hjemmehørende i Hobro og Mariager, blevet solgt til USA².

En vigtig del af det færdige resultat er *behandlingen af træet*. Det forlanges af myndighederne, at både af en vis størrelse bliver behandlet med C-tox (konserveringsmiddel), men valg af tjære, maling og lak er overladt til bådebyggerne selv. Det bedste *værk* (tætningsmateriale) til *kalfatringen*³ fik man tidligere fra arresthusene, hvor indsatte mænd i årene op til sidste verdenskrig bl.a. var beskæftiget med *værkplukning*. Slidt tovværk blev efter at have ligget i blød natten over i sodalud kappet af i længder på ca. 30 cm og banket med en trækølle. Dernæst blev det snoet op i tynde lameller, lagt over knæet og drejet i modsat retning af tvindingen. Til sidst blev det trukket fra side til side under et søm, indtil det blev blødt og kunne *pilles*.

Tradition og overtro

Med hensyn til det første har der flere steder været bådoptog i forbindelse med fastelavn, men ikke alle politimestre syntes at være begejstrede for denne aktivitet og har udstedt forbud derimod.

Ifølge bådebyggerne selv er de ikke overtroiske. De vil gerne påbegynde et arbejde en mandag, og kvinder må gerne komme ombord (dog i ét tilfælde kun på dækket), men når der bliver lagt en mønt under masten, så er det, fordi »det har man jo altid gjort, og det er bestemt ikke overtro!!«

Vi er nu nået frem til den helt centrale del af undersøgelsen, *konstruktionen af både og skibe*.

Udgangspunktet for skibsbyggerne er et sæt konstruktionstegninger bestående af *opstalt* (skroget set fra siden), *plan* (set ovenfra) og *snit* (tværsnit af skrog), som de enten konstruerer selv eller køber af andre. I så fald dækker købsprisen normalt kun én båd; bygges der flere efter samme tegning, skal der betales et nærmere fastsat beløb pr. bygget skib.

Bådebyggerens udgangspunkt er ofte et andet. Et rektangulært stykke træ bliver skåret igennem flere gange på langs, holdt på plads med trædyler eller skruet sammen, hvorefter han begynder at til-danne træet, indtil dets kurver og form tilfredsstillende hans kyndige og kritiske øje, og han har en *halv-model*.

Konstruktionstegningerne og halv-modellerne er sat ned i mål, og næste punkt er derfor at få disse op i fuld størrelse. Dette foregår sædvanligvis på et bræddegulv, hvor *afslagningen* viser skibets linjer. *Skabeloner* bliver lavet af hver *spantform* (d.v.s. skibets tværskibsforbindelse), og disse bliver overført til spanttømmeret. *Kølen*

bliver *strakt* (sat op), *stævnene sat op*, og de tildannede spanter kommer på plads nu, hvis det er et *kravelbygget*⁴ skib. Derefter *klædes* skibet, og dæk, master, ror m.m. færdiggøres. Er det et *klinkbygget*⁴ skib, bliver spanterne sat i, efter at dette er klædt op.

Der skal måske udarbejdes en sejltegning, isættes motor, apteringen foretages, og til sidst, når alt er færdigt, skal søsætningen foregå. Skibet skal prøvesejles og godkendes af myndighederne. En meddeler fortalte: »Jeg tager altid selv med på den første sejlads for at se, om hun ligger godt i vandet, for det skal være sådan, at bliver det dårligt vejr, skal jeg kunne gå til køjs med god samvittighed«.

Dokumentationsmateriale

Planlægningsarbejdet for undersøgelsens gennemførelse har vist, at nok skal rammerne være faste, men de skal tillige være meget fleksible, idet hvert eneste besøg har vist, at forhold og forudsætninger ikke er ligedan to steder.

Som dokumentationsmateriale indgår fotografier af bådebygger, værft, bedding, værktøj samt affotografering af gamle fotos, byggekontrakter m.m., og jeg vil gerne tilføje, at det er mit håb gennem denne artikel at komme i kontakt med mennesker, der er i besiddelse af sådanne billeder, værktøjer eller andre genstande, der har tilknytning til både eller maritime forhold.

Endvidere forsøges anlagt et stemmearkiv, for at man kan gå tilbage til »kilden« og få de rigtige fagudtryk og den lokale dialekt, men der har vist sig visse praktiske vanskeligheder, idet fuldstændig afskrivning af båndoptagelser er meget tidkrævende og materialet ret uoverskueligt i denne form.

Gaver

Flere meddelere har ønsket at overlade Kulturhistorisk Museum, Randers, halvmodeller og værktøjer. Det er glædeligt, at også dette fags udøvere er repræsenteret ved sit genstandsmateriale i museets samlinger.

Arkivering

Når undersøgelsen efter endt bearbejdning er færdig, vil materialet bl.a. tilgå Nationalmuseets skibshistoriske laboratorium⁵ og Handels- og Søfartsmuseet, Kronborg.

Fra museer og arkiver

Gennem de årlige beretninger fra museer og arkiver m.fl. i Randers amt forsøger man i årbøgerne at give læserne en orientering om det historiske arbejde, der foretages på lokal basis.

Det er ikke hvert år, man er i stand til at bringe meddelelser fra alle museer og arkiver, og det hænder, at en beretning på grund af særlige forhold først kan fremkomme et følgende år. – Egentlig ville det være passende, om der også i årbøgerne fremkom meddelelse om de undersøgelser, der her foretages på landsbasis. Sådanne beretninger ville styrke den lokale interesse for de fjerne institutioners arbejde, – og redaktionen takker hr. universitetslektor Laurits Bødker, som eksempelvis i denne bog fortæller om undersøgelser, som Institut for Folkemindevidenskab har sat i gang på Djursland.

Byhistorisk Arkiv, Randers

Af Martha v. Spreckelsen

Det forløbne års store begivenhed for Byhistorisk Arkiv var flytningen fra rådhuset til den nye biblioteks- og museumsbygning og indretningen af de nye lokaler. Den vigtigste nyanskaffelse med hensyn til inventar er seks stålskabe med hængemapper og to skabe til kort og tegninger.

I det store og hele kommer vor årsberetning til at ligne de foregående års. Vi er glade for den udvidede plads og den hjælp fra Centralbiblioteket, vi har fået. Hr. H. Pilgaard, som har været en uvurderlig hjælp ved arbejdet, fratrådte den 15. april, og siden flytningen har arkivet haft andre hjælpere, bl.a. hr. Erik Liisberg.

Publikumsbesøget er steget betydeligt, bl.a. kommer en del skoleklasser.

Gaver får vi stadigvæk mange af. Fremhæves kan et maleri af møllebygger Ronnenbergs hus på hjørnet af Arhusvej og Bøsbrovej, skænket af Jens Peter Thor, San Francisco, et skrift om overlæge C. H. Køster fra overlæge Francis Zachariae, København, billeder og tryksager fra ingeniør A. Moldkjær, Århus, en meget stor samling papirer og udklip samlet af afdøde direktør Hansen-Leth, fra prokurist Hansen-Leth, en stor reproduktion af en stamtavle (kobberstik) over borgmester Niels Jacobsens efterkommere fra læge E. Hofman-Bang, Stockholm, en »Copiebog« fra 1838 og fremover skrevet af institutbestyrer H. Carl Jacobsen, fra forfatteren Harald Herdal. Disse og flere gaver har vi modtaget med stor taknemlighed.

Lokalhistorisk Samling for Randers By og Amt, Pontoppidansamlingen og Blichersamlingen

Af Thea Olsen

Biblioteket har ført disse i 1930'rne grundlagte særsamlinger videre, så godt som tiden og personalesituationen har tilladt det. Man glæder sig over, at de forskellige lokalhistoriske samlinger nu har fælles lokaler, og imødeser en travl tid med mange forespørgsler. Det mærkes tydeligt, at den lokalhistoriske interesse er stigende, og man udvider efterhånden samlingernes åbningstid. Foreløbig er det to timer dagligt (mandag 18–20, fredag 15–17, tirsdag, onsdag, torsdag, lørdag 10–12), men uden for disse tider kan forespørgsler besvares og materiale benyttes på bibliotekets læsesal.

Mens fru Martha von Spreckelsen fortsat er den daglige leder af Byhistorisk Arkiv, sorterer den daglige ledelse af Pontoppidan-, Blicher- og Lokalhistorisk Samling – der alle hovedsagelig tager sig af den *trykte* litteratur – under bibliotekar fru Bodil Münster.

De lokalhistoriske samlinger i Biblioteks- og museumsbygningen i Randers

Samlingerne er fra 30. november 1968 i fælles lokaler i bygningskælderetage, Stemannsgade 2. Et publikumslokale på 72 kvm og to magasiner på 60 + 32 kvm. En officiel forevisning for pressen og andre fandt sted den 13. august 1969.

Hobro Museum

Af Eilif Larsen

I et område på gårdejer Martin Bachmann Niensens ejendom i Glenstrup ved Hobro har Regnar Pedersen, Nysum, afsluttet undersøgelser af gravbanke fra romersk jernalder, og hos gårdejer Asger Nielsen, Højvang, Onsild, er der undersøgt en urnegravplads fra sidste del af bronzealderen. På gravbanken i Glenstrup afdækkedes seks smukke, stensatte grave og tre stenfri grave. Sidstnævnte viste tydelige spor efter teltformet overbygning, en gravform, der herved første gang konstateredes syd for Limfjorden. Fra gravene er optaget i alt 50 lerkar, blandt hvilke mange fint ornamenterede. I Onsild afdækkedes 10 stenomsatte gravurner, hvoraf de tre er udprægede ansigtsurner. I urnerne fandtes velbevarede bronzegenstande. Af usædvanlige gravgaver fremkom en lille læderlap, skåret i form som en hornkam, og en harpiks-klump forsynet med en række gruber på

begge sider. Inden for den cirkelformede gravplads afdækkedes desuden en stenaldergrav, der indeholdt stridsøkse af jysk bundgravstype. Endelig afdækkedes uden for pladsen en lille stenkiste, næsten udelukkende opbygget ved brug af slibe- og kværnstensfragmenter. Denne stenkiste tilligemed en stensat grav fra ovennævnte plads i Glenstrup er flyttet til museets have.

Ved en festlighed den 17. januar d.å. overdrog rigsantikvar, professor P. V. Glob og museumsinspektør, dr. phil. Olaf Olsen til Hobro Museum samtlige fund fra vikingeborgen Fyrkat. På museet er indrettet et brandsikkert lokale til opbevaring og udstilling af fundene. Arkitekt Holger Schmidt har stået for rummets indretning, medens mag. art. Else Roesdal har foretaget udvælgelse af de udstillede genstande og i samarbejde med arkitekt Schmidt foretaget opstillingen af disse.

Der er i årets løb skænket særdeles mange og fine genstande til museet. Desværre er en stor del af museets samlinger opmagasineret, men det efterhånden meget gamle tilsagn fra Hobro kommune om adgang til den af kommunen ejede bygning, Aldersro, nær museet er endnu ikke opgivet, idet tilsagnet blev fornyet i januar måned af byens borgmester.

Djurslands Museum, Grenå

Af Ejnar Hovesen

Takket være stor velvilje fra turistforeningen i Grenaa er der blevet fremstillet en meget smuk folder om Djurslands Museum og dets samlinger, illustreret og med dansk tekst. Interessen blandt turisterne har været så stor, at man overvejer nyt oplag med tekster på fremmede sprog.

Ved den årlige generalforsamling nyalgtes til bestyrelsen proprietær Pape, Ellegaard, som efterfølger gartner Otto Andersen, der er afgået ved døden.

Blandt årets gaver til museet må især fremhæves den store pipe-samling, som man har modtaget fra afdøde bagermester Bjørnkildes arvinger. Der er tale om 70–80 piber, og af disse er 30–40 meget smukke merskumspiber med sølvbeslag. Fra vicekonsul R. Grønholt og frue, Næstved, har museet fået en tintallerken og en silkevest, som begge har tilhørt Søren Kanne. En lille æske har enten tilhørt Søren Kanne eller dennes far.

Der var god tilslutning til et foredrag af kordegn W. Kjær Jensen, Randers, som fortalte om den gamle Randers–Grenaa landevej. Foredraget var ledsaget af meget smukke farvelysbilleder.

Ebeltoft Museum

Af Poul Hvirved

Besøget på Ebeltoft Museum er i regnskabsåret 1. september 1968–31. august 1969 dalet til 38.310. Det er 4380 færre end i fjor eller ca. 10 pct. Årsagen kan findes i det fine badevejr, men også i konflikten på Mols-Linjen, der medførte, at der i en lang periode ikke kom busselskaber fra Sjælland.

Museet har ligesom tidligere modtaget adskillige gaver, bl. a. et landsbyurmagerværksted. Man er begyndt en undersøgelse af gamle tagsten og har i sommerens løb fundet frem til en snes forskellige mærker, der hovedsagelig stammer fra teglværker i Lübeck.

Under udgravning af en byggegrund fandtes i slutningen af april måned på højdedraget ved »Skansen« i Ebeltofts sydlige bydel rester af en boplads fra tragtbæger-kulturen i yngre stenalder.

Museumsinspektør Søren Andersen, Aarhus, foretog sammen med arkæologistuderende en foreløbig udgravning, som fortsattes af Gunnar Guldager, Ebeltoft, der udgravede flere gruber og fandt adskillige stolpehuller m.m., som godtgjorde, at der på et ret stort område har ligget en bebyggelse.

Området har ikke kunnet udgraves i sin fulde udstrækning på grund af bebyggelse. På stedet udgravede man også to velbevarede skeletter. Det er endnu ikke lykkedes at klarlægge dette fund.

★

Ebeltoft byhistoriske Arkiv

har nu fået egnede lokaler og venter at få den væsentlige del af arkivalierne omregistreret i løbet af vinteren.

Sideløbende med omregistreringsarbejdet er det sædvanlige arbejde med fotografering af ejendomme, optegnelser m.v. fortsat. Der er som vanligt ydet mange oplysninger til slægtsforskere og ikke mindst pressen, som har benyttet arkivet meget. Også ved udarbejdelsen af den kommende bevaringsplan for Ebeltoft er der ydet bistand i form af fotografier og oplysninger om forskellige ejendomme.

Flere foreninger har modtaget arkivets tilbud om opbevaring af deres arkiver, som dog ikke er tilgængelige uden foreningernes tilladelse, og for enkelte foreningers arkiver er udarbejdet registraturer, hvoraf den pågældende forening får en kopi.

Arkivet har ved flere forenings-jubilæer arrangeret udstillinger, som hver gang har tilført arkivet flere arkivalier.

Mariager Museum

Af Agnete Sparle

I sæsonen 15. maj–15. september har der været godt 2000 besøgende. Det daglige arbejde på museet varetages med interesse af kystede Gunnar Møller-Holm.

Banken for Mariager og Omegn, som tidligere har ydet et årligt tilskud på 200 kr., har forhøjet dette til 400 kr., hvilket er en velkommen forbedring af museets økonomi.

Efter at »Selskabet til Bevarelse af gamle Bygninger i Mariager« har modtaget 50.000 kr. fra Sonningfonden, vil man gå videre med restaureringen af »Købmandsgaarden«, hvor museet har til huse. Svalegangen, portloftet og gårdens brolægning vil blive istandsat, cementtrapperne blive erstattet af kampestenstrapper, og desuden vil nogle yderdøre mod gården blive udskiftet.

Fra dommer Fog, Øls, har museet modtaget en meget velbevaret garnvinde af mahogni, fra frk. Helga Andersen, Mariager, to brændevinsdunke (ca. 1870), en lommelærke med inskription (ca. 1864), et rødmalet banketræ (1826) samt en lysstage af træ med lysesaks. Svend Christensen, Alstrup, har givet brolæggerværktøj, gartner Munthe, Mariager, en torvekurv (ca. 1918), og fra Ewald Olesen, Mariager, er kommet tegninger fra V. From Bartrumsens bo.

Molsbibliotekets lokalhistoriske Arkiv

Af Sv. Dam Sørensen

Arkivet har i det forløbne år arbejdet videre med det indkomne materiale og møder stadigvæk befolkningens store interesse. Vi havde 27. november 1968 sammen med Molsskolen arrangeret et møde med overlærer Warthoe-Hansen, Randers, der talte over emnet »Nye signaler i det lokalhistoriske arbejde« ledsaget af lysbilleder. Mødet var vellykket med god tilslutning. Arkivet er åbent hver fredag aften.

Af indkomne materialer er der foreløbig registreret 76 protokoller, 526 dokumenter fra 147 ejendomme, deraf 63 skøder og aftægtskontrakter, samt 512 gamle billeder.

Arkivet har modtaget samtlige folketællinger for Mols herred fra årene 1787–1860 i fotokopi fra Rigsarkivet. Endvidere har arkivet modtaget flere gamle bykort (sognekort) fra Mols-kommunerne. Der samles og registreres avisudklip, og arkivet har for nylig anskaffet en båndoptager med henblik på at arkivere stemmer. To af arkivudvalgets medlemmer har til dato skrevet 22 artikler til dagbladet Djursland, og honoraret herfor anvendes til arkivarbejde.

Arbejder og fornyelser på Clausholm

Af Henrik Berner

Sandstensportalen omkring indgangsdøren i slottets østfløj er i de senere år blevet mere og mere angrebet af vejrliget. Sidste forår fik vi en tildeling fra Overretssagfører L. Zeuthens Mindelegat, som satte os i stand til at få portalen restaureret. I løbet af sommeren 1968 blev portalen nedtaget af billedhugger Vitus Nielsen, der arbejder i nært samarbejde med Nationalmuseet. Ved nedtagningen oplyste billedhugger Vitus Nielsen, at det var på høje tid, at en restaurering bliver sat i gang – frostsprængninger o.lign. har i årenes løb bevirket, at en sammenstyrtning kunne ventes i løbet af meget kort tid. Efter nøjere undersøgelse bliver det nok nødvendigt helt at genfremstille portalen – der er næppe nogen af de oprindelige sten, der vil kunne genanvendes. På grund af billedhugger Vitus Niensens sygdom i vinteren 1968-69 er arbejdet desværre blevet noget forsinket, men der er god grund til at tro, at vi i løbet af den kommende vinter vil kunne få portalen sat op igen, således at det skæmmende syn af en manglende portal snart vil være et overstået stadium.

★

Som det sikkert vides, fremtrådte riddersalen på 1. sal i slottets hovedfløj ganske anderledes prægtigt ved slottets opførelse: Rummet prydedes af en stor kuppel delvis med ovenlys, og i hvilken der sad et loftsmaleri. Væggene var dækket af store monumental-malerier af kongefamilien, hvorfor rummet dengang også kaldtes Kongesalen. En udskridning af slottets sydmur bevirkede desværre, at kuplen måtte nedtages allerede ca. 40 år efter slottets opførelse. Loftsmaleriet blev flyttet til et andet rum i slottet, og kongebillederne er siden kommet væk på nær ét; muligvis findes nogle af dem nu på Brahetrolleborg som en arv efter dronning Anna Sophie til hendes broder, Christian Ditlev Rentlow.

Rummet blev atter brugeligt ved, at geheimeråd Huitfeldt i 1769 opsatte det nuværende smukke, men mindre pompøse stukloft. Derimod har rummet i hvert fald i de senere år fremtrådt meget nøgent uden udsmykninger på væggene. I forbindelse med opførelsen af kulturhuset i Randers viste det sig, at Kulturhistorisk Museum dårligt i de nye omgivelser kunne indpasse en serie store kongemalerier, der oprindelig var kommet til museet omkring århundredskiftet fra »Elysium«. Ved stor velvilje og imødekommenhed fra Kulturhistorisk Museum har man nu i efteråret deponeret disse malerier herude. Billederne er nu ophængt og medvirkende til at udsmykke rummet

på en helt autentisk måde. Det drejer sig om i alt 12 malerier forestillende de oldenborgske konger fra Christian I til Frederik V inkl. Det er så heldigt, at to af serien er lidt større end de øvrige billeder – forestillende Frederik IV og Christian VI – de to konger, der har ejet Clausholm.

På 1. sal har vi – ligeledes på »turistruten« – en serie gobeliner, som efter fagfolks udtalelser er af særdeles stor værdi og interesse, dels på grund af deres kunstneriske og håndværksmæssige udførelse, dels på grund af deres store sjældenhed. Efter hvad vi har kunnet udforske, findes der kun yderligere tre tilsvarende sæt – alle i Vesttyskland. De er rimeligvis vævet omkring 1730 i omegnen af Strassbourg. Efter mølangreb er de formentlig omkring århundredskiftet blevet forsøgt kunststoppet, men dette er desværre gjort ret kluntet, ligesom de materialer, man dengang anvendte, er falmet ned i andre farver end den øvrige del af gobelinet.

Med bistand fra Den Raben-Levetzauseke Fond begyndte vi sidste vinter en restaurering af gobelinerne. I første omgang blev de rensset og forstærket med gjorder på bagsiden. Midlerne strakte til, at en af banerne nærmest det ene vindue blev kunststoppet på Rosenborg. Efter tilsagn fra C. L. Davids Fond for Slægt og Venner har vi fortsat restaureringsopgaven: Endnu én bane er for tiden på Rosenborg, og vi håber på at kunne fortsætte med en større eller mindre del af den øvrige del af hele sættet – dette så meget mere som vi også har fået tilsagn om bidrag fra Selskabet »Clausholms Venner«.

I de kommende år vil der således – forhåbentlig – mangle større eller mindre partier af disse gobeliner oppe i rummet, men turisterne må så glæde sig over, at dette skyldes restaureringsopgaven.

Selskabet »Clausholms Venner«

Af S. Fritz og E. Kornerup

Den i sidste årsberetning anførte deficit overfor orgelbyggerfirmaet Th. Frobenius & Co. er nu glædeligvis udlignet, takket være overskud fra anden og tredje slotskoncert og medlemskontingenterne. Derudover har selskabet haft den store glæde at have modtaget tilsagn om et tilskud på kr. 20.000 til orglets færdiggørelse fra Fonden til Fædrelandets Vel, og efter beløbets modtagelse er ordren på færdiggørelsen afgivet til orgelfirmaet med løfte om aflevering til juni 1970, hvorved 11 års arbejde for selskabet afsluttes.

Det orgelhistoriske arbejde, som orgelbygger Poul-Gerhard Andersen udfører, vil blive offentliggjort i 1970 sammen med resulta-

terne af professorerne Henrik Glahn og Søren Sørensens forskning af Clausholm-nodefundet.

Selskabet har afholdt udgifterne ved den på Nationalmuseets konserveringsafdeling udførte reparation af orgelfacadens staffing.

Selskabet har allerede taget følgende nye arbejdsopgaver op:

a) Delvis dækning af udgifterne ved restaurering af Strasbourg-gobelinerne.

b) Dækning af udgifterne ved orglets årlige hovedeftersyn og stemning.

c) Udgifterne ved en undersøgelse af tilstand og stabilitet af Thomas Quellinus buste af storkansler Conrad Reventlow over hovedportalen, udført af Nationalmuseets konservator, billedhugger Vitus Nielsen.

d) Dækning af udgifterne ved forslag til en forbedret trappeadgang fra loftet til orgelpulpeturet.

Selskabets medlemstal svinger omkring 100.

Boganmeldelse: *Landsarkivet for Nørrejylland*

Arkivregistraturer 2,

Håndskriftsamlingen.

Duplikeret, 156 sider, udarb. af arkivar Poul Rasmussen.

»Som håndskrifter betragtes alle arkivalier, hvis indhold skal bringes til mange menneskers kundskab ved trykning, afskrivning, oplæsning el. lign., samt de arkivalier, der er led i en sådan publicering, altså afskrifter af håndskrifter eller tryksager, diktater og referater af taler og foredrag«.

Således defineres en omfattende samling arkivsager af meget blandet indhold, som nu er blevet omordnet og detailregistreret i Viborg Landsarkiv. Af den store samling arkivalier vedrører en betragtelig del Randers by og Randers amt. Her skal kun anføres kancelliråd C. Olsens omfattende samling af afskrifter og notater af personalhistorisk og topografisk art, en samling, der omfatter 35 bind og pakker. Enhver, der agter at give sig i kast med et lokalhistorisk emne fra Randers-egnen, bør forinden gøre sig bekendt med denne registratur. – Man kunne ønske, at der også var midler til rådighed til trykning af sådanne registraturer. En større udbredelse, f.eks. gennem bibliotekerne, ville sikkert stimulere interessen for den lokalhistoriske forskning.

OW-H.

*Meddelelse fra**Institut for Folkemindevidenskab, Københavns Universitet*

Af Laurits Bødker

Som led i den ordinære undervisning i faget »Nordisk folkemindevidenskab« ved Københavns Universitet er der gennem Institut for Folkemindevidenskab blevet organiseret en langtidsundersøgelse af folkekulturen på Djursland og Anholt. Denne undersøgelse, der omfatter både den ældre, traditionelle bondekultur (»folkeminder«) og den nyere folkekultur, bygger på alle tilgængelige kilder, f.eks. ældre og nyere lokalbeskrivelser, arkivstof af forskellig art samt aktuelt avismateriale, der meddeler en vigtig oversigtsviden. Desuden foretages der en omfattende indsamling af stof i form af enkeltinterviews via spørgelister og båndoptager.

Denne undersøgelse, der blev påbegyndt i efteråret 1968, foretages i overvejende grad af de studerende i faget. De yngre studerende skal efter studieplanen hvert andet år opholde sig mindst en uge i området for at lære den mest elementære indsamlingsteknik og – ikke mindst – for at få et personligt indtryk af typiske kulturmønstre på Djursland. De ældre studerende, der er med til at lede disse ekskursioner, beskæftiger sig for øjeblikket hovedsagelig med specialundersøgelser, f.eks. lys på grave, gækkebreve blandt skolebørn, valborg- og midsommerbål, visse moderne fester og den musikalske folkekultur. En del af disse undersøgelser, der foreløbig er begrænsede til mindre områder, vil i de kommende år blive udvidet til at omfatte hele Djursland og Anholt, og samtidig vil emneområdet blive udvidet betydeligt, idet undersøgelserne bl.a. også vil komme til at omfatte den helt aktuelle udvikling og de forandringsprocesser, der sker gennem egnsplanlægning, kommunesammenlægning og lokal kommunalpolitik osv.

RANDERS CENTRALBIBLIOTEK

Stemannsgade 2 Telefon 43 13 00

Historisk litteratur . Byhistorisk arkiv . Amtshistorisk arkiv . Lokalhistoriske samlinger

... hvor historieinteresserede mødes

Til medlemmerne

Efterårs mødet 1968 fandt sted i Helligåndshuset den 14. november. Museumsinspektør, magister Hans Stiesdal, Nationalmuseet, holdt foredrag ledsaget af lysbilleder om tidlig-middelalderlige borge og voldanlæg i Danmark. Det fortræffelige foredrag gav indblik i forskningens nye resultater og supplerede den viden, vi fik på en udflugt for nogle år siden, da magister Stiesdal var leder.

Ved et medlemsmøde i den nye biblioteks- og museumsbygning den 13. maj 1969 blev der gjort rede for Kulturhistorisk Museums nye situation. Museets formand, landinspektør F. Schrøder, fortalte træk af museets historie, og museumsinspektør, mag. art. B. Stürup trak hovedlinjerne op i museets fremtidige virksomhed. Efter de indledende foredrag havde man under en rundgang lejlighed til at se det nye museum under opbygning.

Efterårsudflugten fandt sted den 20. september og gik i år til Mariager. Over 100 deltagere samledes i Mariager kirke, hvor professor, dr. phil. Otto Norn, Århus, holdt foredrag om birgittinerne, klostret og kirken. Efter den kyndige og fyldige indledning besøgte man kirken samt den sidste rest af klosterbygningen, der den dag i dag fungerer som dommerkontor. Under det følgende kaffebord på Hotel Postgården blev der af lærer Andreassen, Mariager, holdt et kort foredrag om Mariager i fortid og nutid. Endelig aflagde vi besøg i Mariager Museum, der blev forevist af museets formand, fru Agnete Sparle.

Ved en reception den 28. august i anledning af den nye biblioteks- og museumsbygning indvielse overrakte Historisk Samfunds formand Kulturhistorisk Museums bestyrelse et sølvbæger, fremstillet af Randers-mesteren Jørgen Momme. Dette sølvbæger, der er en gave fra Historisk Samfunds medlemmer, præsenteres andet steds i denne bog.

Bestyrelsen har ladet fremstille en plakat, som vil blive ophængt på offentlige steder i Randers amt, såvel i by som på land. Den kortfattede tekst fortæller om Historisk Samfunds virksomhed, og som blikfang anvendes farvetryk efter gamle årbogs-klicheer. Ligeledes er

der fremstillet en lille folder med indmeldelsesblanket, der fortæller om Historisk Samfunds arbejde. Folderen udsendes til nye medlemmer.

Historisk Samfunds og Amtshistorisk Arkivs lokaleforhold er stadig et uafklaret spørgsmål. Historisk Samfunds eget arkiv, navnlig beholdningen af årbøger, kræver stadig mere plads. Dette vigtige historiske materiale er henvist til et kummerligt loftsrum på Hobroveys gamle sygehus: dårligt og utilstrækkeligt som opbevaringsrum og skandaløst som arbejdsrum, men her sidder daglig en mand og arbejder. Pens. viceinspektør Jens Schou gør udskrift af Amtshistorisk Arkivs arkiv-dynger. – Amtshistorisk Arkiv har nemlig endnu ikke fået anvist passende plads på det sted, hvor arkivet med rette hører hjemme: i biblioteks- og museumsbygningen sammen med de øvrige arkiver.

Man har nu overblik over den samling af skolehistoriske fotooptagelser, som sidste år blev overdraget Amtshistorisk Arkiv af journalist V. Torstensson. Det drejer sig om en samling på over 1000 nyoptagelser af 100 gamle, nedlagte skoler. Men dette uvurderlige historiske kildemateriale, så omfattende det er, bør kun være begyndelsen. Store fotografiske opgaver ligger og venter på den – fagmand eller amatør – som har lyst til at give sig i kast med en vigtig kulturhistorisk opgave.

Af 4-bindsværket »Danmark historisk billedbog« er første bind forlængst udkommet og har fået en god modtagelse. Andet bind vil foreligge om kort tid. Der er nu solgt så mange eksemplarer, at udgifterne er dækket, og der er oven i købet en pæn fortjeneste, hvori også Historisk Samfund får del. Læsere, som endnu ikke har købt denne nye danmarkshistorie, bør gøre det, og vi bør alle søge at skaffe en ekstra køber. Jo flere bøger, der sælges i Randers amt, des større andel får Historisk Samfund i overskuddet.

Indlagt i denne bog vil De finde et giro-kort. Bestyrelsen anmoder Dem indtrængende om ikke at glemme det. Der er stadig alt for mange medlemmer, der skal rykkes for kontingent flere gange. Dette er dyrt og til stor ulejlighed for kassereren. I sidste års regnskab (se årb. 1968) mangler en renteindtægt på 170,76 kr. Redaktionen beklager denne trykfejl. Det sidste år omtalte driftsunderskud er bragt kendeligt ned.

Ole Warthoe-Hansen.

DRIFTSREGNSKAB

for tiden fra 1. oktober 1968 til 30. september 1969

Indtægter:

Kassebeholdning den 1. oktober 1968	79	98
Tilskud fra kulturministeriet.....	2000	00
Tilskud fra amt og kommuner	2070	00
Medlemskontingent	14218	00
Bogsalg	1503	34
Salg, særtryk	2034	63
Salg, kort	279	30
Indtægter ved møder.....	307	89
Annoncer og indlæg i årbogen	2292	00
Renteindtægter	89	56
	<u>24874</u>	<u>70</u>

Udgifter:

Lønninger	1701	62
Arkiv: Husleje og varme	275	07
Årbog: Honorar	583	12
Trykning m.v.	14466	63
Udsendelse	608	41
	<u>15658</u>	<u>16</u>
Kontorartikler, telefon, porto	3005	66
Møder, foredrag	834	53
Kontingenter	507	70
Annoncer	534	68
Bestyrelsesudgifter	104	65
Afdrag, lån	1000	00
Kørsel, W-H	301	01
Diverse	124	15
Propaganda	705	33
Renter overført til kapital	43	68
Kassebeholdning den 30. september 1969	78	46
	<u>24874</u>	<u>70</u>

Driftsunderskud:	
Resterende gæld til reservefond	1000 00
Gæld til bogtrykker Olsen (plader)	110 25
	<hr/>
	1110 25
÷ kassebeholdning	78 46
	<hr/>
	1031 79

Status pr. 30. september 1969

Aktiver:

Beholdning af årbøger	10000 00	
Inventar	522 32	
Tilgodehavende, Kulturhistorisk Museum	231 45	
Maskiner	293 50	
Kassebeholdning	78 46	
	<hr/>	
	11125 73	

Passiver:

Gæld: Bogtrykker Olsen	110 25	
Lån fra reservefond	1000 00	1110 25
Legatkapitaler:		
Engelbert Drøhses obl., kurs 55,5	555 00	
Aage Brasks	114 77	669 77
Konto for afskrivning		303 04
Kapital:		
1. Kapital	7184 59	
2. Reserve (7-68227)	1858 08	9042 67
		<hr/>
		11125 73

Randers, den 30. september 1969.

Christian Petersen.

Ovenstående regnskab er gennemgået og fundet rigtigt. Tilstedeværelsen af værdipapirer, bank- og girobeholdninger er konstateret.

Randers, den 9. oktober 1969.

K. Kjellerup Hansen.

Kay Ahrentecht.

Henvisninger og noter

Nogle bygnings tekniske detaljer ved Randers-egnens kirker

¹V. Koch, Om normanniske og irske Bygningsformer i danske Kirker. Aarbøger f. nord. Oldk. og Hist. 1895, s. 232 ff. – C. G. Schultz: Nogle tidlig-romanske Landsbykirker, deres Alder og Forudsætninger. Aarbøger f. nord. Oldk. og Hist. 1934, s. 206 ff. ²Fr. Uldalls håndskrevne beskrivelse af jyske kirker i Nationalmuseets arkiv. ³Jfr. tegning i Nationalmuseets arkiv. ⁴Vilh. Lorenzen: De danske Benediktinerklostres Bygningshistorie, s. 51 ff. ⁵A. a. afb. 28–29. ⁶Det smalle fremspring nederst på korets nordmur består af mørtel og tegl. Der er således ikke tale om nogen egentlig sokkel, men en udmuring, der indkapsler kanten af fundamentet. ⁷I Randers Musum befinder sig flere tilhugne kridtsten fra kirken, indbragt ved restaureringen 1940. Herimellem findes en kilesten fra et rundbuet stik med rundstav. Mørtel og tegl i stenens riller tyder på, at den har været anvendt i en udmuring, og det er et åbent spørgsmål, hvorvidt den stammer fra korbuen (mus.nr. 4850). ⁸P. Nørlund og E. Lind: Danmarks romanske Kalkmalerier, s. 124 ff. ⁹E. Lind: De romanske Kalkmalerier i Råsted kirke. Fra Randers amt, 1945. ¹⁰P. Nørlund: Gyldne Altretre. – Omtale af stykkerne fra Råsted: Tage Christiansen i efterskrift til a.a., 2. udg. 1968. (Nat. Mus. inv.nr. D 12972–73). ¹¹C. G. Schultz a.a. s. 207. ¹²E. Cinthio: The 11th Century Cathedral in Lund. Meddelanden f. Lunds Univ. hist. Mus. 1953. ¹³O. Olsen i Aarbøger f. nord. Oldk. og Hist. 1960. ¹⁴M. Clemmensen: Danske Mindesmærker I. – Fr. Beckett: Venge Klosterkirke. Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1918, s. 25 ff. – Vilh. Lorenzen: De danske Benediktinerklostres Bygningshistorie, s. 99 ff. – E. Haugsted: Benediktinerens Kirke i Venge. Aarhus Stifts Aarbøger XXX, 1937. ¹⁵E. Fischer: Västergötlands Sandstenskyrkor. Västergötlands Fornminnesfören. Tidsskr. Bd. 3, 1918. ¹⁶M. Mackeprang: Jyske Granitportaler, fig. 9. ¹⁷A.a. fig. 273. ¹⁸Hvor aksværket optræder i angelsaksiske kirker, lader dette sig gerne føre tilbage til udbedring sket »post conquest«. ¹⁹Cumberland and Westmorland Arch. Soc. Trans. XXVIII. ²⁰C. G. Schultz a.a. ²¹C. G. Schultz: Vor Frue i Roskilde. Aarbøger f. nord. Oldk. og Hist. 1957, s. 228. ²²Rupric-Robert: L'architecture normande aux XIe et XIIe siècles en Normandie et en Angleterre. I og II, 1884 og 1887. ²³C. G. Schultz a.a. 1934. ²⁴Jfr. J. Roosvals talrige afhandlinger om kirkerne på Gotland og på det svenske fastland, først og fremmest »Die Kirchen Gotlands«, 1931. ²⁵H. Storck og V. Koch: Sallingslands Kirker, Anden Afdeling 1893, s. 1 ff. ²⁶Danmarks Kirker, Præstø Amt, s. 1041, fig. 2. ²⁷M. Mackeprang: Jyske Granitportaler, s. 282 ff. ²⁸Jfr. C. G. Schultz a.a. 1934, s. 288.

Barndoms- og Ungdomserindringer

¹Niels Andersen Skipper (1821–1891) ejede gården matr. nr. 3 i Ørsted, sognefoged, medlem af sognerådet 1876, sognerådsfmd. 1880–85, g. m. Anne Jensdatter (1823–1879). ²Bodil Jensdatter (ca. 1784–1870) g. 1° med Niels Sørensen Skipper, 2° med Anders Nielsen af Hevring. ³Enkesædet lå tæt ved Niels Skippers gård og var beregnet til bolig for en eventuel præsteenke. Fra byen førte en hulvej, »Hvolgaaden« kaldet, op til de højtliggende marker, hvoriblandt enkesædets jord. ⁴Det fremgår af de gamle skolekommissionsprotokoller, at man i adskillige år har drøftet nybygning af en skolestue, tilbygning eller bygning af en ny lærerbolig. Tilbygningen til den gamle skole måtte gøre fyldest indtil 1912, da der byggedes ny skolebygning. ⁵Christen Nicolai Ring Blegvad, f. 1809 i Hørning, d. 1866 i Ørsted. Skolelærer i Ørsted 1834–1866. Dim. Lyngby 1829. ⁶Jens Rasmussen, f. 1848 i gården Bonhøje på Ørsted

Navneliste

- Albæk kirke**, 11, 13.
Ammitzbøll, Rasmus, kaptajn, cand. jur., 70.
Andersen, Jens, korøgter på Udbygård, 76.
Andersen, P., andenlærer i Ørsted, 68.
Asferg kirke, 5, 8, 9, 10, 18, 22.
- Bay, Esben**, 78.
Beck, Vilhelm, præst i Ørslev, 45, 46.
Bejder, P., Ørsted, 39.
Bek, Jens, højskoleforstander i Mellerup, 42, 45, 58, 59, 60, 61.
Berg, landslager fra Ørsted, 34.
Bergmann (1803–1877), sognepræst i Ørsted 1859–1877, 35.
Bjørnbak, lærer, 59.
Blegvad, lærer i Ørsted 1834–1866, 28.
Boldsen, Chr., 30.
Brockenhuus, Cecilie Margrethe Ammitzbøll (1807–1876), moder til C. R. R. Brockenhuus, 70, 71, 72.
Brockenhuus, Conrad Rasmus Rudolph, f. 1832, til Udbygård, 70, 71, 73, 83.
Brockenhuus, Peter Wilhelm, til Ryomgård, f. 1803 i Rendsborg, gift, senere skilt fra Cecilie Margrethe B., 70.
- Clausen, Johannes**, præst, 45, 46.
Clausen, Niels Knudsen, lærer i Gjesing, 36, 37, 40.
- Dinesen, Katrine (fra Spørring)**, husbestyrerinde for C. R. R. Brockenhuus, 80, 83.
Dyrholm, Jens, lægprædikant (blind), 45.
- Eglise de Cerisy-la-Foret, Manche**, 21.
Elmelunde kirke, 18.
- Fløjstrup kirke**, 5.
- Gl. Estrup**, 96, 97, 98.
Glenstrup kirke, 10, 18.
Gottlob, præst i Gjesing, 36.
- Hagensen, købmand i Ørsted**, 34.
Hagensen, præst i Holbæk, 83.
Hammer kirke, 18.
Heine, N. G., museumsinspektør på Landbrugsmuseet, 96, 97.
Hellesen, lærer i Eggeslevmagle, 52.
Hofterup kirke, 18.
Hvid, P., fra Hinge v. Silkeborg, lærer, ansat bl.a. på Testrup højskole v. Århus og Skals højskole, 64, 66.
Højer, Sigvardus, lærer på Lyngby seminarium, 40, 42, 43, 44, 46.
- Ilsoe, Peter Rasmussen Pedersen (1834–1911)**, lærer i Vejlbyskole, 36, 37, 40.
- Jensdatter Ane**, hustru til N. Andersen Skipper (1825–1879), 33.
Jensen, Jens (kaldet Molbo Jensen), Dejret, Mols, 43.
Jespersen, farver, Ørsted, 39.
- Kalckar, Karl Otto Herman Tryde (1837–1926)**, cand. theol., andenlærer v. Lyngby seminarium 1865–70, 45.
Knud, Jens, porgeskolemester i Ørsted, 25.
Knudsen, Jakob, valgmenighedspræst i Mellerup, 68.

- Kock, provst i Gjesing, 28.
 Krstrup, 29, 30, 49, 56.
- Laurent, Clara, Jens Beks første hustru, 60.**
 Lime kirke, 20.
 Linius, Kristian, forkarl på Udbygård, 76.
 Lisbjerg-frontalet, 12.
 Lyngby seminarium, 40, 49.
- Madsen, Chr., bådebygger i Lynæs, 101.**
 Methmann, sadelmager, Ørsted, 40.
 Michelsen, godsforvalter på Stenal, 39.
 Mogensen, Ane Cathrine, død, 1870, gift m. skræddermester P. Mogens, 93.
 Mogensen, Mogens Peter Jacob (1836–1913), købmand i Randers, 93.
 Mogensen, Peter (1801–1859), skræddermester i Randers, 93.
 Momme, Jørgen Henning (1803–1884), juvelér og guldsmed i Randers, 92.
 Munch, J., musiker, Ørsted, 34, 38.
 Møller, forstander på Flakkebjerg, 50, 51, 52, 53.
- Nielsen, Anders (1848–1930), lærer i Ørsted (artiklens forfatter), 62, 67.**
 Nielsen, Katrine, f. Skårup (1843–1930), Anders Nielsens hustru, 63, 66, 67.
- Øhrt, præst i Voer, 78, 83.**
 Olesen, lærer i Bode, 27, 58.
 Ottosen, Niels, seminarist, Bode, 36.
- Pallesen, Frans, lægprædikant fra Fladstrup, 45.**
 Pedersen, Anders (Ajs i bovled), Ørsted, 39.
 Petersen, Chr., kommissionær, 78.
 Pirtzel, Alfred, apoteker i Helsing, 77.
- Rehling-Qvistgaard, hofjægermester, ejer af Holbækgård, 78.**
 Rønne, præst i Høve, formand for Den indre Mission i Danmark, 52.
 Råsted kirke, 5, 10, 11, 12, 14, 15, 18, 19.
- Sannom, Charlotte, forfatterinde, (under pseud. Niels Brock), 74.**
 Schultz, C. G., 8, 18, 20, 21.
 Sct. Jørgensbjerg kirke, Roskilde, 15.
 Sem kirke, 23.
 Sigumfeldt, Markus Anton (1827–1913), præst i Lyngby og Albøge, lærer på Lyngby seminarium, 45.
 Skellerup kirke, 23.
 Skipper, Niels Andersen, sognefoged i Ørsted, f. 1821, d. 1891, 32.
 Skårup, Jakob Wendelbo (1793–1875), Krstrup, jomfru Skårups fader, 56.
 Skårup, jomfru Ane Katrine (1843–1930), gift m. lærer A. Nielsen, Ørsted, 48.
 Skårup, Knud Peter Carl (1846–1924), 47, 48, 49, 50.
 Skårup, Maren, f. Caspersen, (1815–1897), jomfru Skårups moder, 57.
 South Weald, Essex, 22.
 St. Bartholomew's Church, Winstone, Gloucestershire, 18.
 St. Michael's Church, Winstone, Gloucestershire, 17.
 Støvring kirke, 19.
 Sønderbæk kirke, 23.
- Thorup, folketingsmand, Skals, 61.**
- Uldall, arkitekt, 5.**
- Vester Tørslev kirke, 19.**
 Virring kirke, 5, 6, 7, 8, 10, 14, 18, 21, 22.
 Vor Frue kirke, Roskilde, 21.
 Vor Frue kirke, Ålborg, 20.
- Ørsted, 24, 30, 32, 34, 35, 37, 39.**
 Østergård, Chr., gårdejer fra Ejstrup, 61.

Indhold

Poul Otto Nielsen:

Nogle bygningstekniske detaljer ved Randers-egnens kirker side 5

A. Nielsen:

Barndoms- og Ungdomserindringer side 24

C. Luplau Janssen:

C. R. R. Brockenhuus til Udbygaard side 70

Marius Dahl:

Nogle optegnelser fra egnen syd for Mariager fjord omkr. 1900 side 85

Randers-sølv i privat eje side 92

Svend Nielsen:

Landbrugsmuseet i Lyngby er under flytning til Gl. Estrup side 96

Lise Sandersen Broge:

Orientering om undersøgelse af skibs- og bådebygningstraditioner
i Randers amt side 101

Fra museer og arkiver side 107

Til medlemmerne side 116

Regnskab side 118

Henvisninger og noter side 120

Navneliste side 123

Mark, dim. Lyngby 1873, lærer i Glæsborg fra 1877. ⁷Niels Andreas Bergmann (1803–1877). Sognepræst i Ørsted 1859–1877, g. m. Ingeborg Rosine Neckelmann (1811–). ⁸Marie Elisabeth Poulsen Plesner (1786–1862) var enke efter Marcus Plesner (1778–1831), sognepr. i Ørsted 1821–1831. ⁹Peter Rasmussen Pedersen Ilsoe (1834–1911), søn af lærer Peder Ilsoe i Assentoft, dim. Lyngby 1857, g. m. Laura Frederikke Clausen (1841–). Lærer i Vejby 1857–1866. ¹⁰Niels Knudsen Clausen var dim. fra Lyngby 1835. ¹¹Lyngby Seminarium, oprettet 1813 og nedlagt 1874. I de 61 år, seminariet eksisterede, blev der i alt dimitteret 971 seminarister, heraf 187 privatister. (E. Langhoff: Historisk Beretning om det kgl. Skolelærerseminarium i Lyngby, 1863. – Randers Amts årbøger 1919 og 1922). ¹²»Den Tysker« var August Carl Louis Christoph Müller, født 1847 i Diesdorf i preussisk Sachsen, d. 1928 i Århus. A. Müller dimitteredes 1866, fra 1869 lærer, senere overlærer i Århus indtil 1918. G. m. Marie Elvine Kristine Nørlem (1851–). ¹³Carl Christian Emil Langhoff (1818–1891), sognepr. i Lyngby og Albøge 1856–1870, i samme periode tillige forstander for seminariet, g. m. Emmerentze Annette Augusta Siegfriede Jung (1820–1903). ¹⁴Markus Anton Siegfumfeldt (1827–1913), pers. kapellan i Lyngby og Albøge 1857–1865, samtidig tillige andenlærer ved seminariet. G. m. Dorothea la Cour, Skærso. ¹⁵Karl Otto Herman Tryde Kalkar (1837–1926), cand. theol., andenlærer ved seminariet 1865–1870. G. 1° med Ursula Glud, d. 1875, 2° med Ida Augusta Nielsen. (Dansk biografisk leksikon, bd. 12, side 310). ¹⁶Vilhelm Becks erindringer, 3. oplag, 1901, side 78–79. Vilhelm Becks prædiken er beskrevet af Vagn Steen i Jyllands-Posten 19.6. 1966. ¹⁷Sigvardus Catharus Severinus Høyer (1822–1902), privat dim. Lyngby 1849, lærer ved Lyngby seminarium 1849–1874, missionær i Århus 1874–1902. ¹⁸Kolindsumd var dengang en aflang sø, ca. 18 km lang og 3 km bred. Den blev udtørret 1872–1880. ¹⁹Knud Peter Carl Skaarup (1846–1924), dim. Lyngby 1866, f. i Kristrup som søn af gårdejer Jacob Elkjær Schaarup og Maren Knudsen Caspersen. Lærer i Haslund 1871–77, derefter gårdejer, folketingsmand 1892–1895, sparekassedirektør i Randers 1909. G. m. Mariane, f. Smed. ²⁰Ane Katrine Skaarup (1843–1930) søster til ovennævnte, gift 11. maj 1871 med forfatteren. ²¹Lykkesholm i Lyngby tilhørte 1552 Erik Juel, derefter Børge Trolle og 1643 Erik Høg, hvorefter gården hørte under baroniet Høgholm, indtil den 1803 blev købt af Otto Mønsted. 1826 solgtes den til hans søn og svigersøn, P. M. Mønsted og Achton, hvis enke, Margrete Achton, overtog broderens part i gården og senere (1844) giftede sig med justitsråd A. H. Westergård, der 1874 solgte gården til sin stedsøn, O. M. Achton. ²²Flakkebjerg (Sorø amt), oprettet 1836 af Komiteen for Grundlæggelse af en Anstalt for moralsk fordærvede Personer, især den opvoksende Slægts Forbedring, blev 1836–90 ledet af C. C. Møller. Drengene opdrøges først og fremmest ved arbejde, hvori Møller selv deltog, i begyndelsen kun ved hjælp af en avlskarl og en snedkersvend, senere kom der flere hjælpere og altså også lærere til. ²³Landerupgård (Vejele amt) oprettedes 1867 som filial af Flakkebjerg og med C. C. Møllers yngste søn som leder. Det var meningen, at sjællandske drenge skulle til Landerupgård, mens drenge fra Fyn og Jylland skulle til Flakkebjerg. ²⁴Jens Lund (1844–1922) dim. Lyngby 1864, lærer i Drastrup 1865–1869, ved Vejstrup Højskole 1869, forstander for samme 1870–1912, g. m. Sofie Laurent. ²⁵Markus Lund (1832–1913), kapellan i Virring 1858–1864. ²⁶Peter Jeremias Holm (1831–1917), dim. Lyngby 1851, lærer i Mellerup 1854–1859, Randers 1859–1863, Assentoft 1863–1903, g. m. Dorteia Vormslev (1834–1907). ²⁷Dr. K. – muligvis L. J. Kuhn fra Randers. ²⁸Benævnelse for tyfuslignende sygdom.

²⁰P. C. Kierkegaard (1805–1888), biskop i Aalborg 1856–1875. ³⁰Jens Nørregaard ((1838–1913), forstander på Testrup Højskole 1866–1908. ³¹Hans Adolph Sølling (1808–1879), sognepræst Haslund og Ølst 1858, provst f. Støvring og Galten H. 1867. ³²B. C. Henriksen (1837–1894), pers. kapellan i Aarslev–Hørning 1870–1872. ³³Kan Du, igjennem din Strid og din Daad, / redde det barnlige Skjær til det Sidste, / da har Du Regnbuen over din Graad, / da har Du Glorien over din Kiste. / J. S. Welhaven: Byens Kirkegaard. ³⁴Ingefred Nørby (1874–1962), g. m. P. Nørby, gårdejer i Vonsild. ³⁵»Et Møde« af Zakarias Nielsen. ³⁶Johan Frederik Langballe (1822–1899), sognepræst i Ørsted 1877, provst 1878. ³⁷Peder Binderup, født i Ørsted 1881, dim. Silkeborg 1902. Lærer i Sejling. ³⁸Johan Egeberg (bror til forfatteren Edv. Egeberg), lærer i Drammelstrup, senere Hjortspring.

Lærerne og Samf. II/163, Højskolebl. 1918/1226, Folkeskolen 1912/305, 1921/485, 1930/377, 395, Den danske Folkehøjsk. II/130, Sparekassen i Skals, 1951.

Orientering om undersøgelse af skibs- og bådebygningstraditioner i Randers amt

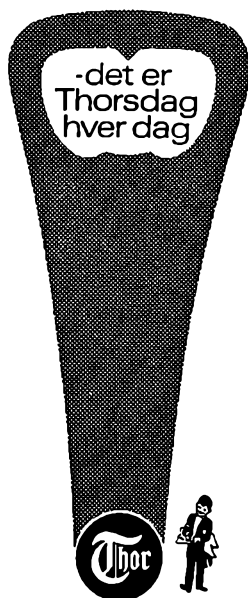
¹Anholt, der administrativt hører til Randers amt, er ikke medtaget, idet øens maritime forhold må ses i sammenhæng med hele Kattegat-sejladsen og dennes problematik. ²Der gøres i øjeblikket ihærdige forsøg på at sikre Danmarks sidste 3-mastede sejlskip »Odysseus« – bygget 1919 i Marstal – således, at det kan forblive i dansk eje. ³At *kalfatre* vil sige, at man slår eller driver værket ind i de mellemrum, der opstår, hvor bordene i klædningens yderside ikke ligger tæt mod hinanden. ⁴Kravelbygning: plankerne ligger kant mod kant. Klinkbygning: plankerne overlapper hinanden. ⁵Laboratoriets leder, museumsinspektør O. Crumlin-Pedersen, har velvilligt stillet sig til rådighed som faglig konsulent for undersøgelsen. ⁶De to fotooptagelser stammer fra Hadsund-værfter. Negativ nr. 52/3-4 og 31/3-5.

En oplysning til skolehistorisk interesserede

På foranledning af Selskabet for dansk Skolehistorie blev for et par år siden nedsat et »udvalg til indsamling af materiale til dansk skolehistorie«.

Som resultat af dette udvalgs arbejde foreligger nu et register: et omfattende seddelkartotek, der venter på at blive trykt under en eller anden form. Registeret omfatter de kilder til vor skoles historie, der befinder sig i Landsarkivet for Sjælland, og når dette register foreligger trykt, vil man inden for Sjælland og de sydlige øers område have en nøgle, der hurtigt og bekvemt angiver *hvilke kilder*, landsarkivet rummer til skolens historie, samt *hvor* disse kilder befinder sig i de forskellige arkiv-fonds: Et uvurderligt hjælpemiddel for en skolehistoriker.

Forhåbentlig vil lignende registraturer blive udarbejdet også for de øvrige landsdele, og måske er der blandt denne årbogs læsere en og anden, der spændt venter på at høre skolehistorisk nyt fra Landsarkivet i Viborg!

Randers Disconto- og Laanebank
Aktieselskab

Aktieselskabet
Jydske Kaffekompagni
RANDERS

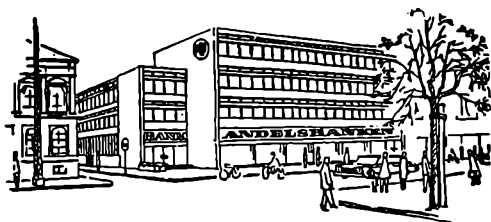
RANDERS KUL-KOMPAGNI

Aktieselskab

Sparekassen for Randers By og Omegn

Johs. Christensen

VEJLE STØBEGODS . RANDERS

Østervold 41 . Randers

S. C. SØRENSEN A/S
RANDERS

Akrieselskabet
LANDBOBANKEN
i Randers

Fa. M. ANTHONY
Kirketorvet 17 . Randers

Randers Haandværker- og
Industriforening

*Er De ikke allerede medlem,
så ring til kontoret, telefon 42 01 11*

Der er altid
interessant kulturstof
i
FOLKEBLADET

Chr. Løgstrup
produktforretning . galvaniseringsanstalt
Jernkajen . Randers . tlf. 42 37 00

Welløw & Ottesen
A/S

*Støt din by's erhvervsmæssige
udvikling*

*— køb danske varer hos
lokale virksomheder!*

Dansk Arbejdes Randers afdeling
Rådhuset . Tlf. (06) 42 43 73

^A/_S ROSE-JENSEN

murermester- og
entreprenørforretning

Randers . Tlf. (06) 42 76 22

J. Olsens Protokolfabrik

Bogbinderi . Liniéranstalt . Papirvarefabrik

Adelgade 4 . Randers . Tlf. (06) 42 72 66

— her er banken . . .

HOBRO BANK

— banken for fremtiden!

Fotomax i CENTRUM

Hobrovej 2, Randers,
Telefon 42 97 00

Burschesgade 14, Randers,
Telefon 43 11 22

Aktieselskabet

DEN JYSKE TRÆLASTIMPORT
RANDERS

HANDELSBANKEN

- altid med i billedet

SLÆGTSFORSKNING

Gælder der udarbejdelse af anetavler eller slægtsbøger
samt alt vedrørende slægtsforskning, da henvend Dem til

Dansk Slægtshistorie

Ågade 44, Kjellerup . Telefon (06) 88 15 88

RANDERS AMTSAVIS

VOLVO
Pedersen & Nielsen

HVIDEMØLLEVEJ-RANDERS TLF.(064) 2 25 11

CHR.
Rasmussen a/s

Vestergade, Randers . Telefon (06) ' 42 06 66

Møbler

Gardiner

Tæpper

Antikviteter

Kunst

– de to
fil
træ

BANKEN FOR RANDERS OG OMEGN
Filial af Den Danske Landmandsbank A-S

Vognfabrikken
SCANDIA
Aktieselskab

C. J. RYE'S BOGTRYKKERI
RANDERS

DJURSLANDS BANK AS

Allingaabro - Auning - Balle - Bønnerup - Fjellerup - Gjerrild - Grenaa
Grenaa Havn - Kolind - Nimtofte - Pindstrup - Ryomgaard
Sønden Aa Butikstov (Grenaa) - Trustrup - Vivild - Ørsted

Reserveret

INDHOLD

	Side
<i>Poul Otto Nielsen</i>	
Nogle bygningstekniske detaljer ved Randers-egnens kirker	5
<i>A. Nielsen:</i>	
Barndoms- og Ungdomserindringer	24
<i>C. Luplau Janssen:</i>	
C. R. R. Brockenhuus til Udbygaard	70
<i>Marius Dabl:</i>	
Nogle optegnelser fra egnen syd for Mariager fjord omkring 1900	85
Randers-sølv i privat eje	92
<i>Svend Nielsen:</i>	
Landbrugsmuseet i Lyngby er under flytning til Gl. Estrup	96
<i>Lise Sandersen Broge:</i>	
Orientering om undersøgelse af skibs- og bådebygningstraditioner i Randers amt	101
Fra museer og arkiver	107
Til medlemmerne	116
Regnskab	118
Henvisninger og noter.....	120
Navneliste	123

Omslagsbillede:

Ørsted set fra Sandgårdens bakker.
Efter farvelagt tegning af S. Sørensen, Udby 1859.

(Fotomax fot.)

